

บทที่ 5

นวนิยายระหว่าง พ.ศ.2493-2500

นวนิยายระหว่าง พ.ศ.2493-2500 อาจแบ่งพัฒนาการได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกระหว่าง พ.ศ.2493-2495 และช่วงที่สองระหว่าง พ.ศ.2496-2500 การแบ่งเป็นสองช่วงดังกล่าวเนื่องจากช่วงที่สองเป็นระยะหลังกบฏสันติภาพ พ.ศ.2495 ซึ่งมีผลกระทบต่อนักเขียน นักเขียนหลายคนถูกจับ และมีผลให้นวนิยายไทยพัฒนาไปอีกขั้นหนึ่งด้วย

ช่วงแรก : นวนิยายระหว่าง พ.ศ.2493-2495

สภาพสังคมและบรรยากาศทางวรรณกรรม

หลังจากรัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ ลาออกไป จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2492 ไซ้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ แทนรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 ที่ยกเลิกไปเมื่อรัฐประหาร พ.ศ.2490 รัฐธรรมนูญฉบับที่จำกัดเสรีภาพให้แคบลงกว่าเดิม โดยเฉพาะเสรีภาพด้านการพูด การเขียน และการพิมพ์ และ นำพระราชบัญญัติปราบปรามและป้องกันคอมมิวนิสต์มาใช้อีกครั้งหนึ่ง

ทางด้านต่างประเทศ เมื่อจีนสามารถขับไล่อิทธิพลจักรวรรดินิยมออกจากประเทศได้เมื่อปี พ.ศ.2492 คอมมิวนิสต์เริ่มได้รับชัยชนะในเอเชีย ในเกาหลีเกิดสงครามระหว่างฝ่ายเสรีนิยมกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ สหรัฐอเมริกาจึงเร่งสร้างแนวป้องกันคอมมิวนิสต์ในเอเชีย โดยการให้ความสนับสนุนผู้นำชาตินิยม ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน อาวุธ และอุปกรณ์ทางเทคนิค จอมพล ป. พิบูลสงคราม รับสหรัฐอเมริกาไว้เป็นพันธมิตร รับนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์มาเป็นแกนกลางของนโยบายทั้งภายในและ -

ภายนอกประเทศ โดยเน้นการปราบปรามชาวจีนและนักการเมืองฝ่ายตรงข้าม¹ ในปี พ.ศ. 2493 รัฐบาลจึงเริ่มนโยบายนี้โดยค้ำประกันประเทศไทยประกาศเป็นประเทศแรกที่จะส่งทหารไปช่วยฝ่ายโลกเสรีรบในเกาหลี ส่วนภายในประเทศประกาศจับผู้ต้องสงสัยในข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์เป็นจำนวนมาก

การดำเนินนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ต่อมาคือการจัดตั้งอนุกรรมการโฆษณาปราบปรามเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ และดำเนินการเพื่อให้รัฐบาลมีอำนาจในการออกกฎอัยการศึกการกวาดล้างครั้งสำคัญซึ่งมีผลโดยตรงต่อนักเขียน นักคิด นักหนังสือพิมพ์ คือการปราบกบฏสันติภาพเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2495 นักหนังสือพิมพ์ นายทหาร นักการเมือง และคนต่างดาวถูกจับในข้อหาว่า อาจอาจสมคบกันเป็นคณะทำลายล้างรัฐบาล และจะเปลี่ยนแปลงราชประเพณีการปกครองและเศรษฐกิจของไทย โดยตั้งชื่อว่า "ประชาธิปไตยแบบใหม่" หรือประชาธิปไตยของประชาชน จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงเพื่อเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมด้วยวิธีการทำการประทุรร้าย คือด้วยการใช้กำลังบังคับ หรือกระทำร้าย และปกปิดวิธีการและมีจุดประสงค์ร่วมมือสนับสนุนซึ่งกันและกัน องค์การเหล่านี้คือ ขบวนการกู้ชาติ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย

เหล่านี้คือข้อกล่าวหาในการจับกุมกบฏสันติภาพ ทั้ง ๆ ที่นักหนังสือพิมพ์ และนักเขียนบางคนที่ถูกจับเหล่านั้นเรียกร้องให้ช่วยเหลือชาวอีสานที่ประสบภัยพิบัติ เนื่องจากฝนแล้ง เพื่อร่วมกันเรียกร้องให้รัฐบาลเข้าช่วยเหลือ แต่รัฐบาลทำได้เพียงการข่มขู่ชาวสารคณะนักหนังสือพิมพ์ นักเขียน นิสิตนักศึกษา บัญชีฯ และชาวบ้านทั่วไปร่วมกันบริจาคเสื่อน้ำและยาผ่านทางหนังสือพิมพ์ แล้วจัดคณะเดินทางไปแจกสิ่งของเหล่านั้นในชนบทในระยะใกล้เคียงกันนี้ก็ยังรวมกลุ่มนักหนังสือพิมพ์ เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกระบบเซ็นเซอร์ และพระราชบัญญัติการพิมพ์ โดยตั้งชื่อกลุ่มว่า "คณะกรรมการคุ้มครองสิทธิ -

¹David A. Wilson, Politics in Thailand, p. 28.

เสรีภาพของนักหนังสือพิมพ์" เมื่อกลับมาจากแจกเสื่อผ้าในชนบทเพียงวันเดียว นักหนังสือพิมพ์ นักเขียนที่ร่วมคณะก็ถูกจับกุมในข้อหาทักท้วงเสียดสีภาพ ซึ่งมีศรีบูรพา รวมอยู่ด้วยคนหนึ่ง การจับกุมกบฏครั้งนั้นมีผลกระทบต่อการนวนิยายไทยด้วย เพราะในระหว่างถูกคุมขัง ศรีบูรพา เขียนนวนิยายที่มีลักษณะทางไปจากเดิม ส่วนนอกคอกแนวใหม่ใหม่ของนวนิยายไทยก็เกิดขึ้นด้วย

ทางด้านบรรยากาศทางวรรณกรรมในระยะนี้ มีความเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัด คือ เกิดความคิดเกี่ยวกับ "ศิลปะเพื่อชีวิต" เริ่มแพร่หลายขึ้นในหมู่นักเขียนและนักวิจารณ์ ปัจจุบันที่ส่งเสริมความคิดนี้ให้งอกงามขึ้นก็คือ ชมรมนักประพันธ์ และวงการวิจารณ์วรรณกรรม

ความคิดเกี่ยวกับ "ศิลปะเพื่อชีวิต" แพร่หลายอย่างกว้างขวางในราว พ.ศ. 2493 ซึ่งในปีนั้นเกิดชมรมนักประพันธ์ขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจาก นายอารีย์ ลีวีระ ผู้อำนวยการของเครือหนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายฉบับ เช่น สยามนิกร ไทยนิกร สยามสมัย เป็นต้น โดยรวมคิดกับ มาลัย ชูพินิจ และให้ วิลาศ มณีวัต กับ ประหยัด ศ. นาคะนาท เป็นผู้ดำเนินงาน หัวข้ออภิปรายของชมรมนักประพันธ์ มีส่วนสนับสนุนให้นักเขียน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รับนิคมชอบผลงานของตนมากขึ้น เช่น หัวข้อ "หน้าที่และความรับผิดชอบของนักประพันธ์" หรือ "ศิลปะเพื่ออะไร" ซึ่งนักเขียนได้มาร่วมกันสนทนาถกเถียงกันถึงเป้าหมายในการสร้างสรรค์งานศิลปะซึ่งเป็นปัญหาใหม่สำหรับนักประพันธ์ไทย ตอนหนึ่งของการอภิปราย ศรีบูรพาเสนอความเห็นที่ "นักประพันธ์มีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นพิเศษกว่าผู้ผลิตอื่น ๆ ในขณะที่เก้าอี้และเสื้อไม่ทำให้ผู้ซักรายเป็นคนดีหรือคนชั่วไปได้ แต่หนังสืออาจจะทำได้... ข้อนี้แหละทำให้นักประพันธ์ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นพิเศษ"¹ หัวข้ออภิปรายในหน้าที่ 5 และ 6 เกี่ยวกับ ศิลปะกับการเมือง ซึ่งมีนักประพันธ์แสดงความคิดเห็นสนับสนุนความเกี่ยวข้องของการเมืองกับวรรณกรรมอย่างกว้างขวาง การสนทนาของนักประพันธ์เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม ผิดกันไต่กัน เขียนหลายคนสร้างนวนิยายแนวเพื่อชีวิตขึ้นมา แม้จะยังไม่ใช้ลักษณะเด่นชัดนัก เช่น "ศรีบูรพา" เขียน จนกว่าเราจะพบกันอีก (2493) และต่อมา "เสนีย์ เสาวพงศ์" เขียน ความรักของวัลยา (2495) เป็นต้น ในระยะนี้ทางคำนำร่องก็เกิดร่องรอยเพื่อชีวิตมากมาย เช่น ร่องรอยของ "นายผี" "เปลื้อง วรรณศรี" "อุษเชนี" เป็นต้น

ทางด้านวงการวิจารณ์วรรณกรรม นับว่ามีอิทธิพลต่อแนวโน้มของศิลปะแนวใหม่เป็นอย่างมาก คอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรมในกิตยสารได้เสนอศิลปะแนวใหม่ เช่น ใน นิกรวันอาทิตย์ ของ สุภา ศิริมานนท์ ปิณฑุณี และ อักษรศาสตร์ ในระยะนี้มีนักวิจารณ์แนวศิลปะเพื่อชีวิตเขียนบทความเกี่ยวกับศิลปะแนวนี้หลายคน เช่น บทความชื่อ "ดูวรรณคดีจากสังคม ดูสังคมจากวรรณคดี" ของ "บรรจง บรรเจอดศิลป์" บทความชื่อ "นักประพันธ์กับสังคม" ซึ่งเป็นปาฐกถาภาคฤดูร้อนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ของ "เสนีย์ เสาวพงศ์" และ "อัศคนิยมและจินตนิยม" ของอาโกเขียนคนเดียวกัน เป็นต้น นักวิจารณ์เหล่านี้ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับศิลปะเพื่อชีวิตไว้ว่า

¹ไอศาร (นามแฝง) , "บันทึกชมรมนักประพันธ์," สยามสมัย, 2494.

ฝ่ายศิลปินเพื่อชีวิตได้ให้ความเห็นว่า ศิลปะกับชีวิตย่อมมีส่วนสัมพันธ์กัน ศิลปะดำรงอยู่
ใต้อิทธิพลของชีวิตของมนุษย์เป็นเมืองฐาน และชีวิตของมนุษย์ในสังคมย่อมจะหลีกเลี่ยง
ไม่พ้นที่จะต้องประกอบควมปัญหาเศรษฐกิจ, การเมือง, และวัฒนธรรม ศิลปิน
เพียงผลสะท้อนของชีวิตดังกล่าว ชีวิตมนุษย์มีความซับซ้อนเพียงใด ศิลปะย่อมมีความ
ซับซ้อนเพียงนั้น คุณค่าของศิลปินมีอยู่ใต้อิทธิพลโดยที่ศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์และ
จะวัดค่าอิทธิพลของความหมายของศิลปะที่มีต่อมนุษย์นั่นเอง หากว่าไร้ความหมายที่มีต่อ
ชีวิตมนุษย์แล้ว ศิลปินก็จะไร้ค่าความประการทั้งปวง ศิลปะดังกล่าวย่อมจะไม่มี และ
ไม่อาจมีอยู่ในโลกนี้ใด

ฝ่ายศิลปินเพื่อศิลปะกลับให้ความเห็นว่า คุณค่าของศิลปินมีอยู่ในตัวของมันเอง
ไม่จำเป็นและก็ไม่ควรอธิบายถึงที่จะวัดค่าความหมายของชีวิต... ศิลปะกับปัญหา
สังคมการเมืองและเศรษฐกิจไม่เกี่ยวข้องกัน...

ในขณะที่มนุษย์กำลังล้มตายด้วยความหิวโหย ความงุนงงของจันทร์เจ้าก็อะไร
ประโยชน์ ภาวະหน้าทีของศิลปินคงมุ่งไปยังภาพอันน่าทึ่งนั่น, หากความนิยม
ของอดตายควยดินฟ้าอากาศ เขาจะไขศิลปะของเขา เรียกรองความเห็นใจและขอ
รองความช่วยเหลือ, หากความนิยมของอดตายควยการกระทำของมนุษย์เอง เขา
ก็ไขศิลปะของเขา เบิกโป่งความชั่วร้าย, โจมตีความอยุติธรรม, พรอมกันนั้นเขา
จะไขศิลปะของเขาต่อสู้เพื่อความ เป็นธรรม เพื่อเสรีภาพจากความอดอยากและการ
กดขี่ของมนุษย์¹

ทัศนะเกี่ยวกับศิลปะ ชนิดนี้นับได้ว่าเป็นความขัดแย้งอย่างตรงกันข้ามกับแนวโน้มน
นวนิยายส่วนใหญ่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่เป็นระยะกลดลเคลื่อนไปด้วยนวนิยายเพื่อ
ความ" เรียงรมย์"ซึ่งมีปริมาณมากระยะหนึ่งในประวัติของนวนิยายไทย ทัศนะดังกล่าวจึง
เป็นกระแสคลื่นลูกใหม่ที่แม่จะเริ่มควยการเป็นคลื่นลูกเล็ก แต่ก็ค่อย ๆ พัฒนาเติบโตใหญ่
หันเหทิศทางนวนิยายไทยและเป็นการสร้างพัฒนาการใ้นวนิยายไทยครั้งสำคัญ

เป็นที่น่าสังเกตว่า นักเขียน 2 คนที่เป็ปทมาทต่อการเสนอทัศนะใหม่เกี่ยวกับ

¹บรรจง บรรเจอดศิลป์ (นามแฝง), "ดูวรรณคดีจากสังคม ดูสังคมจาก
วรรณคดี," ศิลปะวรรณคดีกับชีวิต (พระนคร : กลุ่มหนังสือธรรมศาสตร์, 2517), หน้า
63-65.

ศิลปะดังกล่าวคือ "ศรีบูรพา" และ "เสนีย์ เสาวพงศ์" "ศรีบูรพา" เป็นผู้ตั้งปัญหาไว้ในชมรมนักประพันธ์ว่า "จะใช้ศิลปะเพื่อให้เป็นคุณแก่คนส่วนมากหรือเป็นคุณต่อคนส่วนน้อย" และ "เสนีย์ เสาวพงศ์" เสนอบทความเรื่อง "นักประพันธ์กับสังคม" ซึ่งกล่าวถึงความรับผิดชอบของนักประพันธ์ไว้อย่างแจ่มชัด นักเขียนที่มีทัศนะก้าวหน้า 2 คนนี้เอง เป็นผู้บุกเบิกนวนิยายแนวเสนอปัญหาสังคมอย่างที่เรียกว่า "นวนิยายเพื่อชีวิต" ปัญหาเรื่องความรับผิดชอบต่อนักเขียนจึงค่อย ๆ คลี่คลายไปสู่การเริ่มต้นของหน่อความคิดใหม่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้แพร่หลายไปในหมู่นักประพันธ์ในชมรมนักประพันธ์ และแพร่หลายในหมู่ประชาชนด้วยคอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรมในวารสารและนิตยสารต่าง ๆ

นวนิยายระหว่าง พ.ศ.2493-2495

ในระหว่าง พ.ศ.2493-2495 มีแนวโน้มใหม่เกิดขึ้นในวงการนวนิยายไทย คือการเริ่มต้นของนวนิยายเพื่อชีวิต อันเป็นผลจากการพัฒนานวนิยายเสนอปัญหาสังคมและการเมือง แม้ว่าจุดเริ่มต้นนวนิยายเพื่อชีวิตอาจจะยังเป็นเพียงคลื่นลูกเล็ก ๆ ในช่วงระยะนี้ และอาจเป็นนวนิยายที่ยังไม่แก่นักทางด้านศิลปะการเขียนนวนิยาย เนื่องจากอยู่ในระยะทดลองหรือระยะเริ่มต้น แต่ก็นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ และเด่นชัดมากจุดหนึ่งในประวัตินวนิยายไทย

1. การขยายตัวของนวนิยายที่เกี่ยวกับสังคมและการเมือง

ความตื่นตัวบนพื้นฐานทางการเมืองและสภาพล้มลุกคลุกคลานของประชาธิปไตยของไทย รวมทั้งการเกิดรัฐประหารบ่อยครั้ง ซึ่งทุกครั้งมักจะทำให้ความหวังของประชาธิปไตยริบหรี่ลงไปด้วย ทำให้เกิดความท้อแท้ในหมู่ประชาชน สงครามโลกครั้งที่

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

สองที่เพิ่งสงบไป ทำให้นักเขียนหลายคนกระหายถึงอิทธิพลของสังคมและการเมืองต่อวิถีชีวิตของผู้คน จะเห็นได้จากนักเขียนที่ไม่เคยเขียนนวนิยายเกี่ยวกับการเมืองก็ยังคงวิพากษ์วิจารณ์การเมืองและสภาพสังคมขณะสงครามไม่ได้ เช่น ดอกไม้สด หรือ ร. จันทพิมพะ นักเขียนที่รับผิดชอบต่อสังคมย่อมเห็นได้ชัดว่าการเมืองเข้ามาแทรกแซงวิถีชีวิตของคน การหลีกเลี่ยงไม่เขียนถึงยอมเป็นการไม่กล้าเผชิญความจริง นักเขียนเหล่านั้นมีความรู้สึกเห็นใจกับความทุกข์ทรมานของประชาชน หรือต้องการชี้ช่องทาง การต่อสู้ทางการเมือง หรือเป็นแรงตลใจสำหรับการต่อสู้ทางการเมือง¹ ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้เกิดนวนิยายเพื่อชีวิตขึ้นในท่ามกลางสภาพปั่นป่วนของสังคมที่มีการปกครองที่ไม่ใช้ลัทธิประชาธิปไตย

1. จุดเริ่มต้นของนวนิยายเพื่อชีวิต : คลื่นลูกใหม่ในวงการนวนิยายไทย

หากจะถือตามเกณฑ์ที่นักวิจารณ์ในสมัยนั้นนิยามคำว่า ศิลปะเพื่อชีวิตแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่า นวนิยายเพื่อชีวิต ก็นวนิยายที่เสนอปัญหาสังคมโดยการวิเคราะห์ปัญหา และค้นหาต้นตอของปัญหานั้น รวมทั้งสะท้อนให้เห็นสภาพอันเลวร้ายและความอยุติธรรมในสังคมที่ก่อให้เกิดปัญหาคงกล่าวในลักษณะเห็นอกเห็นใจผู้ได้รับความอยุติธรรม ขณะเดียวกันก็ต้องชี้แนวทางที่จะนำไปสู่สภาพที่ดีกว่า หรือเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ที่ตกอยู่ในสภาพอัปถกชนนั้นมองเห็นแนวทางที่จะนำไปสู่สภาพที่ดีกว่า อันที่จริงนวนิยายที่เสนอปัญหาสังคมหรือเสนออุดมคติก็เคยมีมาบ้างแล้ว แต่นวนิยายเหล่านั้นไม่เรียกว่า นวนิยายเพื่อชีวิตตามความหมายนี้ เช่น พัทธยา ของควางหาง เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาสังคม แต่ไม่ได้สะท้อนสภาพของความเลวร้ายหรือความอยุติธรรมที่ผู้เสียเปรียบในสังคมได้รับ และหากจะพิจารณาอย่างละเอียดแล้ว พัทธยา ก็มีความจงใจเสียดสีความคิดทางการเมือง

¹ ทุลยเทพ สุวรรณจินดา, "วรรณกรรมการเมือง : รูปแบบกับเนื้อหา," อนุสารวรรณศิลป์, 2517.

สิทธิ์หนึ่งมากกว่าจะเสนอปัญหาสังคมอย่างจริงจัง พยายาม จึงไม่ใช่นวนิยายเพื่อชีวิตที่ดีกว่าของประชาชนส่วนใหญ่ หากพิจารณา เมืองนิมิตร ก็ดูเหมือนจะมีลักษณะบางประการคล้ายนวนิยายเพื่อชีวิต คือการเสนอปัญหาสังคมและการเมือง พร้อมทั้งชี้แนะแนวทางแก้ปัญหา แต่ เมืองนิมิตร ก็ไม่ใช่นวนิยายเพื่อชีวิตตามความหมายข้างต้น เพราะแนวทางแก้ปัญหาที่เสนอไว้ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง ไร้นทางที่จะปฏิบัติเพื่อไปสู่โลกที่ดีกว่านั้น นอกจากนี้การมองโลกด้วยความท้อแท้หดหู่และไร้ความหวัง ทำให้ เมืองนิมิตร ขาดลักษณะที่จะสร้างแรงบันดาลใจให้ต่อสู้หรือร่วมใจกันแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของนวนิยายเพื่อชีวิต ส่วน เราลีขิต-บนหลุมฝังศพวาสิฐรี ซึ่งเป็นนวนิยายที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของสภาพสังคมหลังสงครามโลก ที่มีต่อวิถีชีวิตของหญิงสาวที่มีความรักอันยิ่งใหญ่และบริสุทธิ์คนหนึ่ง แต่ เราลีขิต าก็ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ไขสภาพอันเลวร้ายของสังคม เพียงแต่มีจุดมุ่งหมายที่จะเสนอความรักของหญิงสาวที่ได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อม ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะชี้แนะแนวทางที่จะนำไปสู่สภาพที่ดีกว่า จึงกล่าวได้ว่านวนิยายไทยที่เกี่ยวกับสังคมและการเมืองพอจะมีมาบ้างแล้วก่อนหน้านี้ แต่ยังไม่ใช่นวนิยายเพื่อชีวิตอันหมายถึง เพื่อชีวิตที่ดีกว่าของประชาชนส่วนใหญ่ สงครามชีวิต มีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาสังคมและตีแผ่ความอยุติธรรมที่ผู้ยากไร้ได้รับ แต่ก็ยังเน้นที่ชีวิตรักของหนุ่มสาวคู่หนึ่ง เป็นโครงเรื่องหลัก

นวนิยายเพื่อชีวิตเล่มแรกปรากฏขึ้นในปี พ.ศ. 2493 อันเป็นระยะที่แนวความคิดศิลปะเพื่อชีวิตเริ่มแพร่หลาย ก่อนหน้านั้นเด็กน้อยวงการวรรณกรรมไทยเต็มไปด้วยวรรณกรรมประเภทที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อ "เริงรมย์" มากกว่า "เริงปัญญา" เมื่อนวนิยายเพื่อชีวิตซึ่งเน้นลักษณะ "เริงปัญญา" เกิดขึ้นจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างแนวโน้มใหม่ให้พัฒนานวนิยายไทยทั้งในด้านเนื้อหาและกลวิธี

พัฒนาการทางค่านี้อาหาที่นวนิยายเพื่อชีวิตได้บุกเบิกให้กระแสนวนิยายไทยที่เด่นชัดที่สุดลักษณะหนึ่ง คือ การทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางค่านี้อาหาที่เกี่ยวกับความรัก จากความรักอันหนุ่มสาวไปสู่ความรักเพื่อนมนุษย์อันมีลักษณะเป็นสากล ไม่มี -

ขอบเขตจำกัดด้านเชื้อชาติ นวนิยายก่อนหน้าจึงเรียกได้ว่าเป็นนวนิยายที่เสนอทัศนะเกี่ยวกับความรักที่ก้าวหน้าที่สุด คือ เราลีซิต-มณฑลุมพงศ์ของวาสิฐี เสนอลักษณะความรักในอุดมคติไว้ว่า คือความรักที่มีแต่ความเมตตา อ่อนโยน และให้อภัย โดยไม่ต้องมีตัวแทนทางอารมณ์เพศ เมื่อชายชายศรวิฑูซึ่งเป็นตัวแทนอารมณ์นั้น ความรักก็ยังคงอยู่ ในส่วนที่กว้างกว่านั้น คือความรักทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัว เพราะเราเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมอันหมายถึงธรรมชาตินั้น

ส่วนใน จนกว่าเราจะพบกันอีก นี้เป็นนวนิยายเพื่อชีวิตเรื่องแรก ความรักที่ศรีบูรพาเสนอ คือความรักที่ไม่มีความเกี่ยวข้องชั้นหนุ่มสาว หากเป็นความรักระหว่างเพื่อนมนุษย์ที่ปราศจากข้อกีดขวางด้านเชื้อชาติ เป็นความรักที่ไม่ได้ผูกพันอยู่ระหว่างคนสองคน หรือรักวัตถุธรรมชาติรอบกาย หากเป็นความรักที่แผ่กว้างออกไปในชุมชนมนุษย์ ความรักที่พึงให้แก่มนุษย์ผู้เกิดมาอาภัพ ยากจนจนแทบ ต่อมาใน ความรักของวิद्या นั้นถึงความรักอันกว้างขวางอีกครั้งหนึ่ง ความรักของหญิงสาวผู้ปราศจากความต้องการทางเพศ หรือการหวังความสุขสบายส่วนตัว ความรักของเขอนั้นสามารถผลักดันชีวิตของคนเราให้สูงส่งยิ่งขึ้น เพราะเป็นความรักบุคคลผู้ทุกข์ยาก ซึ่งผลักดันให้เขออุทิศตนเพื่อเขาเหล่านั้น สำหรับการแต่งงาน เขออาจจะแต่งงานกับชายที่ทำงานอย่างแท้จริงแต่ไม่ใช่เพื่อตัวเขาเอง หากเป็นคนที่ทำงานเพื่อโลก ผู้ชายคนนั้นจะเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักรกลมหึมาที่กำลังสร้างยุคใหม่ของอนาคต ไม่ใช่ผู้ที่เกาะอยู่กับคัมหรือพันเฟื่องของมันเฉย ๆ หากความสุขไปชั่ววันหนึ่ง ๆ และตายไปเมื่อถึงเวรของตัว โดยมีไต่ทิ้งร่องรอยอะไรไว้เบื้องหลัง¹ นับเป็นพัฒนาการครั้งสำคัญจากเรื่องราวของความรักระหว่างคนสองคนในนวนิยายไทย ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นความรักในมนุษยชาติ จนถึง รักประชาชนผู้ยากไร้ และการแต่งงานที่ไม่ใช่ด้วยความรักชั้นหนุ่มสาว ไม่ใช่เพื่อเงิน เพื่อเกียรติยศ หรือสิ่งอื่นใดนอกจากแต่งงานเพื่อเสริมพลังในการทำงานเพื่อ

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

ประชาชน เป็นความรักที่เกิดจากการถือคุณการร่วมกัน

พัฒนาการด้านเนื้อหาอีกลักษณะหนึ่งที่น่าสนใจในช่วงนี้สร้างให้กับพัฒนาการนวนิยายไทย คือ แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง ก่อนหน้านี้นวนิยายไทยมักจะพาดพิงถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมและโลกที่มีผลกระทบต่อดวงชีวิตและจิตใจของผู้คน นับตั้งแต่ดอกไม้สดกล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงค่านิยมและอาชีพ จากการรับราชการมาเป็นพ่อค้าหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ แมื่อนองครักษ์ให้เห็นอิทธิพลของสงครามที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและจิตใจมนุษย์ และเห็นลักษณะเด่นที่อีกในใน เรากลือวิชา ซึ่งกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตรวมทั้งจิตใจของผู้คนหลังสงครามที่ความอ่อนโยนหนีหายไปสิ้น มาถึงช่วงนี้นวนิยายเพื่อชีวิตเน้นกฎของการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และแทนที่จะกล่าวถึงผลกระทบของความเปลี่ยนแปลง กลับชี้ให้เห็นว่ามนุษย์สามารถกำหนดและผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่าได้ด้วยการร่วมแรงร่วมใจกัน การพิจารณาผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงหลังสงคราม แทนที่จะสรุปว่าเป็นความเสื่อมลงของมนุษยชาติ กลับวิเคราะห์เป็นสองด้าน และหยิบความดีในท่ามกลางความเลวร้าย ด้วยการมองเห็นความหวังของการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่าได้ นับว่ามีพัฒนาการจากการรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองมาเป็นผู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองเอง กฎแห่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นเนื้อหาสำคัญ เนื้อหาหนึ่งในนวนิยายเพื่อชีวิต

นอกจากนี้ลักษณะของเนื้อหาที่สำคัญอันจะเป็นเครื่องชี้ขาดว่านวนิยายเล่มนั้นเป็นนวนิยายเพื่อชีวิตหรือไม่ ก็คือโลกทัศน์ที่มีความหวัง ไม่ท้อแท้สิ้นหวัง หากมีลักษณะสะท้อนสภาพและปัญหาสังคม แต่เป็นไปในลักษณะทศนุ มองไม่เห็นทางเปลี่ยนแปลงให้

¹หมายถึง passive role.

ไปสู่สภาพที่ดีกว่าได้ ก็ไม่อาจเรียกว่าเป็นนวนิยายเพื่อชีวิตอย่างแท้จริง ตามที่นักวิจารณ์ และนักเขียนแนวศิลปะเพื่อชีวิตกำหนดไว้ หัวใจสำคัญของนวนิยายเพื่อชีวิตคือ ลักษณะเชื่อมั่นในกฎของความเปลี่ยนแปลงว่า สภาพเลวร้ายในวันนี้จะพัฒนาไปสู่สภาพที่ดีขึ้นได้ในวันข้างหน้า

ทางด้านกลวิธี นวนิยายเพื่อชีวิตได้นำกลวิธีใหม่มาสู่วงการนวนิยายไทย คือ กลวิธีคำเป็นเรื่องแบบรูปต่อ เนื่องจากต้องสะท้อนเนื้อหาทางสังคมหลายแง่มุม ทำให้ต้องให้ภาพที่ละส่วน และผู้อ่านต้องนำมาปะติดปะต่อเป็นภาพสมบูรณ์เอง เพื่อให้ได้เนื้อหาทางสังคมและการเมืองที่ชัดเจน ศรีบูรพาเริ่มใช้กลวิธีรูปต่อคำในการลำดับเวลา ซึ่งยังจัดขึ้นไม่ราบรื่น ทำให้กลายเป็นความสับสนยุ่งยาก ต่อมา เสนีย์ เสาวพงศ์ ใช้กลวิธีนี้อีกครั้งด้วยความกลมกลืนและราบรื่นกว่า อย่างไรก็ตามกลวิธีคำอื่น ๆ ของนวนิยายเพื่อชีวิตก็ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ดังนั้นกลวิธีการเล่าเรื่องแบบล่องลอยภายในใจตัวละคร โดยเฉพาะการอธิบายให้เหตุผลหรือวิเคราะห์การกระทำของตัวละครด้วยทฤษฎีทางสังคมและการเมืองเป็นกลวิธีที่นักเขียนนวนิยายเพื่อชีวิตใช้กันเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ขาดลักษณะสมจริง และเป็นการอธิบายอย่างแจ่มแจ้ง แม้จะมีข้อดีที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจสารที่ผู้แต่งต้องการสื่อได้ชัดเจนและตรงกับความต้องการ แต่ก็เป็นกลวิธีที่ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นกลวิธีที่ดีสำหรับนวนิยาย

นอกจากนี้การเน้นเนื้อหาสาระ และความคิดทางสังคมและการเมืองเป็นหลัก ทำให้ในระยะเริ่มต้นนี้ นวนิยายเพื่อชีวิตยังคล้ายกับกลวิธี ลักษณะที่เห็นได้เด่นชัด คือ ตัวละครมักมีลักษณะเป็นอุดมคติ ไม่เหมือนมนุษย์ในชีวิตจริง เนื่องจากผู้แต่งเน้นแต่ความคิดเห็นของตัวละครมากเกินไป ไม่ว่าจะเป็แนนซีและโคโรซี ใน จนกว่าเราจะพบกันอีก หรือวัลยา และ ยง อยู่มางาย ใน ความรักของวัลยา ก็ขาดความสมจริง

อย่างไรก็ตาม ในช่วงนี้ก็ยังคงเป็นระยะเริ่มต้นของนวนิยายเพื่อชีวิต ดังนั้นจึงมีลักษณะเป็นการเสนอเนื้อหาในรูปแบบสหพหุภาพการแลกเปลี่ยนทัศนะของปัญญาชนอย่าง-

เป็นนามธรรม แต่ในระยะหลังจากช่วงนี้ นวนิยายเพื่อชีวิตจะพัฒนาไปสู่การ เสนอแบบ
รูปธรรม คือเสนอเหตุการณ์ลักษณะที่ให้อ่านสรุปบทเรียนได้เอง ซึ่งชวนให้เห็นจริง
เห็นจัง คล้อยตามได้มากกว่าการเสนอในลักษณะ"ทฤษฎี"อย่างช่วงแรกนี้

ข้อที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือ นวนิยายเพื่อชีวิตเริ่มต้นด้วยการใช้ฉากต่าง-
ประเทศ และแสดงให้เห็นอิทธิพลทางความคิดที่นักศึกษาไทยได้รับมาจากต่างประเทศ
ลักษณะดังกล่าวนี้อาจพิจารณาได้ว่า เนื่องจากผู้เขียนนวนิยายเขียนจากประสบการณ์ที่
เคยเดินทางไปต่างประเทศ¹ หรือการใช้ฉากต่างประเทศเป็นกลวิธีที่ผู้เขียนนวนิยาย
จงใจเลือกเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ขณะนั้น ซึ่งการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์
วิจารณ์ปัญหาสังคมและการเมืองยังเป็นไปในขอบเขตจำกัด สภาพการณ์ดังกล่าวจะเห็น
ตัวอย่างได้จากกรณีของ "ศรีบูรพา" ซึ่งก่อนที่จะเดินทางไปออสเตรเลียเสียก็ถูกจับกุมคุมขัง
เนื่องจากเกิดการโต้เถียงกับ "นายมัน - นายคง" โฆษกของวิทยุกระจายเสียงของ
กรมโฆษณาการ ซึ่งเป็น "กระบอกเสียง" ของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขณะ
นั้น² ส่วน "เสนีย์ เสาวพงศ์" ก็เปิดเผยถึงสภาพการณ์ในช่วงที่เขียน ความรักของ
วัลยา ไว้ว่า

"...แต่ว่าในการเขียนนั้น ก็ต้องนึกถึงบรรยากาศในเวลานั้นด้วย ผมเขียนเรื่อง
นี้หลังจากสงครามสงบแล้วหลายปี เหตุการณ์ของโลกได้เปลี่ยนแปลงไปอีก สภาพ
ของสงครามเย็นเริ่มแผ่สรวง เมืองไทยก็มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ผมจึง

¹"ศรีบูรพา" ผู้เขียนจนกว่าเราจะพบกันอีก ไปศึกษาต่อที่ออสเตรเลีย ส่วน
"เสนีย์ เสาวพงศ์" ขณะเขียน ความรักของวัลยา ทำงานอยู่ที่สถานทูตไทยประจำ
สหภาพโซเวียต และได้เดินทางไปเที่ยวปารีส

²สุภัทร สุคนธาภิรมย์, "รำลึกถึงคุณกุหลาบ สายประดิษฐ์," ชีวิตการต่อสู้
ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ (พระนคร : กลุ่มเผยแพร่สัจธรรม, 2517), หน้า 46.

ต้องใช้ความระมัดระวัง ซึ่งจะเห็นได้จากบทสนทนาของตัวละครที่พูดไปแล้วก็หยุด
อย่างหวน ๆ ความจริงควรจะพู่มากกว่านั้น ผู้มคติว่าถาพอจะพูดไต่บวงยั้งก็ควา
พูดไมไต่เสียเลย ก็ทำนองเซนเซอร์ตัวเองไว่ก่อน"¹

ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ที่การใช้ฉากต่างประเทศ เป็นกลวิธีที่เหมาะสมหรือ
"เอื้อ" ต่อการเขียนนวนิยายเพื่อชีวิตที่วิพากษ์วิจารณ์หรือสะท้อนปัญหาสังคมในช่วงที่
เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมีขอบเขตจำกัด นอกจากนี้การใช้ฉากต่างประเทศยัง
ทำให้ความคิดเห็นที่เสนอมักมาจาก "ปากเรียนนอก" ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ใช่ผู้เผชิญปัญหา
สังคมด้วยตนเอง นวนิยายเพื่อชีวิตในระยะนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นการสะท้อนปัญหาในลักษณะ
การอภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาสังคมมากกว่าจะแสดงให้เห็นว่า ตัวละครต้องเผชิญ
กับปัญหาสังคมอย่างไรบ้าง

การเริ่มต้นของ "นวนิยายเพื่อชีวิต" ของไทย สืบเนื่องมาจากสภาพของ
สังคมไทยที่อยู่ในระยะลุ่มลุก กกลานค่านการพัฒนาศังคมและการเือง² นักเขียน
นักวิจารณ์ต่างตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น ศิลปะที่เาสร้างจึงมุ่งเ้าสู่

¹ ทำให้สัมภาษณ์ของ "เสนีย์ เสาวพงศ์"

"ทัศนะ เสนีย์ เสาวพงศ์ ที่ร่างกุ้ง," โลกหนังสือ (สิงหาคม 2521): 51.

² แม้ว่าแนวความคิดศิลปะเพื่อชีวิตจะเริ่มขึ้นในตะวันตก แต่ในราว พ.ศ.
2493 นี้เป็นระยะที่แนวความคิดดังกล่าวเชื่อมความนิยมลงแล้ว ระยะที่แนวความคิด
ศิลปะเพื่อชีวิตเฟื่องฟูในยุโรปอยู่ในราวปี ค.ศ. 1920-1930 (พ.ศ. 2463-2473) จึง
กล่าวได้ว่าอิทธิพลต่างประเทศเป็นเพียงปัจจัยอย่างหนึ่ง แต่สิ่งสำคัญอยู่ที่สภาพของสังคม
ไทยซึ่งเอื้ออำนวยให้แนวความคิดดังกล่าวเฟื่องฟูขึ้น

ดู Henri Arvon, Marxist Esthetics (London : Cornell
University Press, 1973), p. 99.

ประชาชนส่วนใหญ่ที่ยังมีชีวิตอย่างแร้นแค้น และสะท้อนชีวิตของเขาเหล่านั้น เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้ช่วยกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวสังคมไทยขณะนี้ แนวความคิดคิดปะเพื่อชีวิต จึงแพร่ขยายอย่างรวดเร็วในระยะสั้น เนื่องจากสอดคล้องกับสภาพสังคมที่ยังต้องการการร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหาเป็นอย่างยิ่ง

บรรยากาศของ "นวนิยายเพื่อชีวิต" แม้จะอยู่ในระยะเริ่มต้น แต่ก็เป็นที่แพร่หลาย เพราะการสนับสนุนของนักวิจารณ์ที่ช่วยตีพิมพ์ เสนอแนะ นอกจากนี้ก็เขียนนวนิยายแนวนี้ยังเป็นนักวิจารณ์อีกด้วย การศึกษาเพิ่มพูนความรู้ด้านทฤษฎี ซึ่งเห็นได้จากบทความของ เสนีย์ เสาวพงศ์ เช่น "จินตนิยม กับอัตถนิยม" และ "นักประพันธ์กับสังคม" เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า นักเขียนนวนิยายเพื่อชีวิตแม้จะมีจำนวนน้อยแต่ก็ทำงานอย่างไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ จึงบุกเบิกนวนิยายแนวนี้ไปได้อย่างรวดเร็วพอสมควรพร้อม ๆ กับเรื่องสั้นและร้อยกรองเพื่อชีวิต

ต่อไปจะกล่าวถึงนวนิยายเพื่อชีวิตที่มีบทบาทต่อพัฒนาการนวนิยายไทยในช่วงระยะนี้ เพื่อให้ได้ภาพร่างที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

จนกว่าเราจะพบกันอีก : จุดเริ่มต้นของนวนิยายเพื่อชีวิต

"ศรีบูรพา" นักเขียนผู้คำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม และเป็นผู้เสนอความเห็นแก่สาธารณชนมาโดยตลอด เขียน จนกว่าเราจะพบกันอีก หลังจากกลับจากออสเตรเลีย นวนิยายเรื่องนี้กล่าวถึงนักเรียนไทย ลูกของผู้มีอันจะกินที่ เคยใช้ชีวิตเสเพลในกรุงเทพฯ ต่อมาบิดาส่งไปออสเตรเลีย เพื่อชุบตัวให้เป็นบุคคล "ชั้นหัวกะทิ" ตามคานิยมของสังคมไทย ชายหนุ่มได้พบหญิงที่มีอุดมคติ ผู้ซึ่งมีอิทธิพลเปลี่ยนวิถีชีวิตของเขาให้เลิกประพฤตเสเพล กลายเป็นผู้มีอุดมคติรักเพื่อนมนุษย์ และตั้งใจจะกลับมาทำประโยชน์ให้สังคมบ้านเกิดในที่สุด ด้วยโครงเรื่องดังกล่าว "ศรีบูรพา" ใกล้เคียงปัญหาของสังคมไทย พร้อมทั้งนั้นก็เสนอแนะทางแก้ไขปัญหา ตามลักษณะสำคัญของนวนิยายเพื่อชีวิต

* หากจะกล่าวถึงบทบาทของ จนกว่าเราจะพบกันอีก ที่ปีต่อสายธารนวนิยายไทย นอกไปจากการเป็นนวนิยายเพื่อชีวิตเรื่องแรกแล้ว จนกว่าเราจะพบกันอีก ยังสร้างวาทกรรมเปลี่ยนแปลงทั้งค่านิยม โครงเรื่อง และการนำท่วงแบบใหม่มาสู่นวนิยายไทยอีกด้วย หากจะกล่าวถึงบทบาทต่อพัฒนาการนวนิยายไทยก็อาจแบ่งได้เป็น 3 บทบาท คือ

บทบาทแรก จนกว่าเราจะพบกันอีก เป็นคลื่นลูกใหม่ที่ผ่านนวนิยายเพื่อชีวิตเข้าสู่สายธารนวนิยายไทย ความเป็นนวนิยายเพื่อชีวิตของ จนกว่าเราจะพบกันอีก เริ่มจากการตื่นปัญหาของสังคมไทยในวงกว้าง กล่าวถึงกลไกการปกครองที่ยังไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งหมายถึงชาวนาและคนยากไร้ทั้งหมด

"...ในประเทศไทยแลคนอันอ้าปากช่วยแสงเดือนแสงตะวันอันที่นุมาช่วยอุกาถักบริสุทธิ์และความรำเพยพรียงของลมเย็นอันระรินตาตวยดี เชี่ยวชุมของตมชาวลและใบไม้ อันใดรับประกันความออกอุยากจากความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินนั้น ในอีกคานหนึ่งคือ คานปฏิบัติต่อชีวิตของเพื่อนมนุษย์ในประเทศอันผาสุกนั้น เต็มไปด้วยความอัปลักษณโสโครกเพียงใด ควยอาศัยกลไกการปกครองและการจัดระเบียบสังคมอันเทียมโทคเลื้อยเป็น และเต็มไปด้วยความอยุติธรรมอันน่าสะออดสะอานนั้น ชีวิตคนเกือบทั้งประเทศถูกกดไว้ในความคำหราบอันนาทุเรศ มวลชนตั้ง 90 เปอร์เซ็นต์ของประเทศไทยแลนคของประเทศที่เขอขึ้นชมในคำแปลว่า ประเทศของอิสรชนทองอาบเหงื่อทำงาน เพียงเพื่อจะมีชีวิตรอดไปวันหนึ่ง และตองนุำรายไคอันมีคาแพบทั้งหมดไปประเศคนปรนเปรอความสุขสุำราญเหลือ เพื่อของกนสุวรรณอนยนิคหนึ่งในเมืองหลวง และควยการุถือโอกาสแห่งความสงบเสงี่ยมและนำใจอันโอบออมอารีของประชาชนนุอาภัพเหล่านั้น บรรดาชิมหุมิพิมันจึงคงรินเริงสุขสุำราญตอไป โดยมิไคคิดคำนึงถึงการบั้นสวรายไคเสียใหม่แต่อยางไคเลย ในบางครั่งบางคราวหรือบอย ๆ ยังใช้อ่านาจากคชีเหยียคหยามประชาชนนุอาภัพเหล่านั้นเสียอีก"¹

¹ ศรีบูรพา (นามแฝง), จนกว่าเราจะพบกันอีก (พระนคร : สโมสรนิสิตจุฬา, 2516), หน้า 25.

จากการสะท้อนสภาพของประชาชนส่วนใหญ่ที่ยังคงมีวิถีที่ยากเข็ญเต็มไปด้วย
 ภัยความเจ็บไข้ เขาเสนออุดมคติเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่า ด้วยการสร้าง
 แนนซี สาวชาวออสเตรเลียเป็นตัวแทนอุดมคติ ในทัศนะของแนนซี วิถีที่ดำรงคือ วิถี
 ที่มีอะไรมากกว่าการหากิน การแสวงหาความสุข และกักรอวันตาย เธอจึงทำงานรับ
 ไข้เพื่อนมนุษย์ เพื่อสร้างความยุติธรรมขึ้นในโลก มนุษย์ควรมีความรัก ซึ่งไม่ได้หมายถึง
 ถึงความรักของหนุ่มสาว แต่เป็นความรักที่แผ่กว้างออกไปในชุมชนมนุษย์ ความรักที่ส่ง
 ให้แก่มนุษย์ผู้เกิดมาอาภัพ หากจนคนแค่นั้น ความรักจะนำไปสู่การสร้างความยุติธรรม
 ซึ่งควรแผ่กว้างออกไปถึงความยุติธรรมทางศาสน เชื้อชาติ ขจัดความเหนือกว่าทางคาม
 ชนชาติและผิว และเพื่อที่จะดำเนินไปสู่อุดมคตินี้จะต้องมีวิถีที่อยู่อย่างไม่เห็นแก่ตัว
 "ศรีบูรพา" เสนอแบบอย่างการดำเนินชีวิตของแนนซีที่สละความเหน็ดเหนื่อย ความเห็นแก่
 สุขุสนานเฉพาะหน้าชั่ววันหนึ่ง ๆ และอุทิศตนเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพเลวร้ายในวันนี้ให้
 ไปสู่อุดมคติที่ตั้งไว้

"ศรีบูรพา" เน้นย้ำถึงกฎของกฎของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้
 การเปลี่ยนแปลงจะทำให้เกิดพัฒนาการและจะช่วยให้อุดมคติที่เจเนาะประชาชนส่วนใหญ่
 ไปสู่สภาพที่ดีกว่ากลายเป็นความจริง ตัวอย่างซึ่งแสดงว่า "ศรีบูรพา" ต้องการชี้ให้เห็น
 กฎดังกล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงของโกเมศ ตัวละครเอกฝ่ายชาย จากการดำเนิน
 ชีวิตอย่างทรมาน สเปด กลายเป็นหนุ่มผู้อุดมคติและกลับมาเมืองไทยพร้อมกับความหวังที่
 จะทำประโยชน์ให้เพื่อนมนุษย์ในบ้านเกิดของตน นอกจากนี้ในคำของสังคัม "ศรีบูรพา"
 เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงตามการปกครองต้องขึ้นอยู่กับประชาชน มิฉะนั้นก็จะเป็นความ
 ล้มเหลว เช่น การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ทัศนะของ "ศรีบูรพา" ที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงซึ่งแตกต่างจากทัศนะของ
 นักเขียนนวนิยายทั่ว ๆ ไปก็คือ "ศรีบูรพา" เห็นว่า ผู้ที่ก่อการเปลี่ยนแปลงต้องเป็น

ประชาชน ไม่ใช่ชนกลุ่มน้อย ประชาชนไม่ควรเป็นเพียงผู้รับการเปลี่ยนแปลง¹ หรือได้แต่ปรับตัวเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป แต่ประชาชนควรเป็นผู้กระทำการเปลี่ยนแปลง² "ศรีบูรพา" เสนอทัศนะดังกล่าวด้วยการให้ชีวิตของแนนซี ตัวละครฝ่ายหญิงใน จนกว่าเราจะพบกันอีก เป็นชีวิตของผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีสภาพดีกว่าเดิม และยังเห็นได้จากความหวังของโกเมศ ซึ่งเป็นความหวังที่จะกลับมาผลักดันให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีขึ้น

กล่าวได้ว่าการเสนอทัศนะดังกล่าวของ "ศรีบูรพา" สะท้อนให้เห็นพัฒนาการของนวนิยายไทยจากเดิมที่เคยเสนอแต่ทัศนะเพื่อรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมมาเป็นเสนอทัศนะเพื่อให้ประชาชนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเสียเอง นอกจากนี้การให้โกเมศเป็น "นักเรียนนอก" ซึ่งแตกต่างจากนักเรียนนอกทั่วไปที่ไม่ได้หวังการเป็นใหญ่เป็นโต แต่กลับต้องการเรียนรู้ชีวิตและกลับมาเมืองไทยพร้อมอุดมคติ ก็เป็นการเสนอแบบอย่างที่ดีของ "นักเรียนนอก" เพื่อกระตุ้นให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชนกลุ่มนี้ เช่นกัน

ด้านการชี้แนะปัญหาของสังคมไทย "ศรีบูรพา" มุ่งไปที่ชาวต่างชาติเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ แล้วจึงโยงไปถึงกลไกการปกครอง พร้อมกันนั้นก็เสนอแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาโดยการให้ประชาชนจัดตั้งรัฐบาลของตนเอง แม้ว่าการเสนอปัญหาและการชี้แนะแนวทางแก้ไขจะเป็นไปในรูปแบบสนทนาหรือการโต้เถียงปัญหา ไม่ใช่การแสดงออกโดยการกระทำของตัวละคร แต่ จนกว่าเราจะพบกันอีก ก็มีลักษณะของนวนิยายเพื่อชีวิตที่มีทั้งการสะท้อนและหาทางออกให้ปัญหา

บทบาทที่สอง ที่ จนกว่าเราจะพบกันอีก สร้างพัฒนาการให้นวนิยายไทย คือ

¹หมายถึง เป็นผู้รับการเปลี่ยนแปลง (passive role)

²หมายถึง active role.

การสร้างเปลี่ยนแปลงด้านการสนทนาวินิจฉัยที่ส่วนใหญ่มักเกี่ยวกับความรักของหนุ่มสาว มาสู่ความรักที่กว้างใหญ่ไพศาลกว่า คือความรักเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะประชาชนผู้ยากไร้ เป็นความรักที่อยู่เหนือกำแพงของเชื้อชาติ และสีผิว กล่าวได้ว่า เป็นก้าวแรกทีนวนิยายไทยให้ความสำคัญกับความรักที่เป็นสากล ไม่ได้เน้นความรักฉันทน์หนุ่มสาว แม้ว่าในตอนท้ายจะเห็นได้ว่าโคโรซี รักโกเมศ แต่จุดนี้ก็ไม่ใช่อะไรของเรื่อง และไม่มีตอนที่เอ่ยถึงความรักอย่างตรงไปตรงมา ความสัมพันธ์ของโกเมศกับโคโรซี ดูจะเป็นไปเพื่อใช้เป็นกลวิธีในการเสนอปัญหาสังคมและอุดมคติมากกว่า เพื่อเสนอความสัมพันธ์ส่วนตัวฉันทน์หนุ่มสาว โคโรซีและแนนนี่มีลักษณะไม่เหมือนมนุษย์จริงๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะจุดมุ่งหมายของ "ศรีบูรพา" ต้องการใช้เป็นสื่อแสดงความคิดเห็น ไม่ใช่เสนอชีวิตปัจเจกบุคคลคนหนึ่ง จุดเน้นจึงอยู่ที่ความคิดเห็นที่จะเสนอ ทำให้ลักษณะตัวละครหย่อนความสมจริงไปบ้าง ลักษณะการเสนอความรักมนุษย์ชาติอันเป็นสากลเช่นนี้ เป็นพัฒนาการค้ำเนื้อหาอย่างหนึ่งในประวัตินิยายไทย

บทบาทที่สาม จนกว่าเราจะพบกับอีก มีบทบาทในการบุกเบิกกลวิธีใหม่ให้นวนิยายไทย การสอดใส่เนื้อหาทางสังคมและการเมืองในนวนิยายเป็นกลวิธีที่ไม่ง่ายนัก หากขาดความกลมกลืนก็จะมีลักษณะเหมือน "เสียงปืนท่ามกลางวงคอนเสิร์ต" ดังได้เคยกล่าวมาแล้ว แต่ "ศรีบูรพา" สามารถสอดใส่เนื้อหาทั้งการสะท้อนปัญหาสังคมและการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาได้กลมกลืนพอสมควร ด้วยการใส่ตัวละครสองตัวคือโคโรซีกับแนนนี่ โคโรซีเป็นหญิงออสเตรเลีย ที่มีลักษณะเป็นหญิงดามพ์ญธรรมดาคนหนึ่ง ใช้ชีวิตประจำวันไปวันหนึ่ง ๆ อย่างน่าเบื่อหน่าย "ศรีบูรพา" ใช้โคโรซีเป็นตัวดำเนินเรื่องทั้งหมด โดยเป็นผู้เล่าเรื่องในสายตาของเธอเอง ทำให้ทัศนะในการมองเมืองไทยเป็นทัศนะของชาวต่างประเทศ กลวิธีเช่นนี้ทำให้ศรีบูรพาวิพากษ์วิจารณ์เมืองไทยได้เต็มที่ และทำให้มีลักษณะไม่เข้าข้างประเทศของตนเอง ซึ่งอาจทำให้ผู้อ่านเห็นว่า เป็นทัศนะที่มี "อคติ" ส่วนแนนนี่ เป็นตัวแทนอุดมคติ ที่ศรีบูรพาต้องการเสนอ แนนนี่มีลักษณะเด่นที่เป็นคนมองโลกในแง่ดี และมีความหวังว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดี

จนกว่าเราจะพบกันอีก จึงมีบทบาทในการสร้างพัฒนาการนวนิยายไทยไปสู่ นวนิยายเพื่อชีวิต หลังจากเรื่องนี้แล้ว นวนิยายเพื่อชีวิตก็เป็นกระแสใหญ่กระแสหนึ่ง และเป็นแนวโน้มใหม่ของพัฒนาการนวนิยายไทย ในแง่พัฒนาการของ "ศรีบูรพา" เอง ช่วงนี้เขามีเป้าหมายในการเขียนนวนิยายเพื่อนำสังคมไปสู่สภาพที่ดีกว่าอย่างแท้จริง แม้ว่า การมองปัญหาของสังคมยังคงเป็นการมองจากทัศนะของปัญญาชน และยังเสนอใน ลักษณะการกล่าวถึงอุดมการก็ตาม ในช่วงระยะนี้นวนิยายไทยที่มักจะมีบทบาทเพียง สะท้อนสังคม หรือเสนอแนะให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ของมนุษย์ในสังคม ได้เปลี่ยนไปสู่การเสนอให้เข้าไปเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยตัวเอง อัน เป็นบทบาทในการนำความคิดเห็นของผู้อ่านมากยิ่งขึ้น

"บรรจง บรรจงเจอดศิลป์" นักวิจารณ์ร่วมสมัยกับ "ศรีบูรพา" แสดงความคิดเห็นไว้ว่า การมองปัญหาของโกเมศ ซึ่งเป็นลูกเจ้าที่ดิน และเป็นนักศึกษายังเป็นใน ลักษณะ เป็นทฤษฎี หากโกเมศเป็นลูกชานาซึ่งเป็นผู้เผชิญปัญหาหมาดๆ ตนเอง โกเมศ จะเข้าใจและมองเห็นปัญหาได้ไกลเคียงความจริงมากกว่านี้

เราขอมจะไม่ปฏิเสธว่า "โกเมศ" นักศึกษา มักจะเป็นผู้ที่เต็มไปด้วยความฝันที่จะแก้ไขสังคมอย่างโน้นอย่างนี้ ตาม "ทฤษฎี" ที่เขาศึกษามา แต่ "โกเมศ" ลูกชานา จะเริ่มอยากรู้อยากเห็น คอยเหตุที่เขาเข้าใจดีแล้วว่าประชาชนต้องการอะไร "โกเมศ" คนหลังมีใจ "พกของดี ๆ" เพื่อจะมา "ประสิทธิ์ประสาท" แก่ประชาชนนั่นเอง "ไปรค สัตว์" แบบนั้น หากว่าเขาคนหนึ่งที่เป็นส่วนหนึ่งของชานาหรือประชาชนเขาทราบ ดีว่า "ถ้าเขาขอมใหม่การกษัตริย์โดยไมคินรน ก็จะถูกขับออกยุคโลกาจุ" คอยเหตุนี้ "โกเมศ" ลูกชานาจะมองความสามัคคีและพลังของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ แต่ "โกเมศ" นักศึกษามักจะมองตัวเองสำคัญกว่าประชาชน จึงจะโดยสำนักหรือไม่ ส่วนนี้ก็ตาม เราจะพบจะเห็นเสมอว่า ผู้เป็น "โกเมศ" นักศึกษาทั้งหลายมักจะ สรางมานพแรกั้นระหว่างเขากับประชาชนไว้ชั้นหนึ่ง ฉะนั้นการรับรู้ชีวิตเป็น เพียงแค่นั้นไค้ชั้นแรกที่จะก้าวไปสู่ชีวิตที่แท้จริง และชีวิตทุกวันนี้ไม่ต้องการการ รับรู้ของบุคคลที่ยืนดู เขาต้องการการรับรู้ของบุคคลที่กระโจนเข้าสู่กระแสธาร ของชีวิตอย่างกล้าหาญ¹

¹ บรรจง บรรจงเจอดศิลป์, เรื่องเดิม, หน้า 96-7.

คำเสนอแนะของนักวิจารณ์ ซึ่งมีแนวทางศิลปะเพื่อชีวิตดังกล่าว ได้มีส่วน กระตุ้นให้นวนิยาย เพื่อชีวิตเล่มต่อมา มีลักษณะพัฒนาขึ้นจากตัวละครที่เป็นปัญญาชนมาเป็น ตัวละครที่เป็นลูกชานาและกรรมกร ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ นอกจากนี้ข้อความที่ยก มายังสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มนักเขียนนวนิยาย เพื่อชีวิต และนักวิจารณ์ที่ยึดถือปฏิบัติ ทำ หน้าที่ของแต่ละฝ่ายอย่างจับพัดัน คึกคัก และส่งเสริมความก้าวหน้าของกันและกัน ส่วน ทางด้านรูปแบบวรรณกรรมอื่น ๆ เช่น ร้อยกรอง เรื่องสั้น "นายผี" "เปลื้อง วรรณกรรม" "นายสาว" อิศรา อมันตกุล "รมย์ รัตวัน" ก็ทำหน้าที่สร้างสรรค์ศิลปะแนวนี้ อย่างเข้ม แข็ง จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่า ศิลปะแนวนี้จะขยายตัวอย่างรวดเร็วเป็นกระแสใหญ่ อีกกระแสหนึ่ง หลังจากการ เริ่มต้นเพียงไม่ถึงสิบปี

ความรักของวัลยา : อีกก้าวหนึ่งของนวนิยายเพื่อชีวิต

ความรักของวัลยา เป็นนวนิยาย เพื่อชีวิตต่อจาก จนกว่าเราจะพบกันอีก และยังคงมีลักษณะบางประการคล้ายคลึงกัน เช่น การไขว่คว้าทางประเทศ และการ สะท้อนปัญหา การเสนอแนวทางแก้ไขที่เป็นไปในรูปการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นใน ลักษณะบทสนทนา ไม่ใช่การแสดงเป็นการกระทำ อย่างไรก็ตามก็เป็นความก้าวหน้าอีก าระดับหนึ่งของนวนิยาย เพื่อชีวิตในแง่ที่ สามารถให้ภาพที่กว้างขวางขึ้นของปัญหาสังคม ควบกลวิธีรูปค่อที่ซับซ้อน ตัวละครสะท้อนแนวคิดหลากหลาย และเป็นตัวละครที่มาจาก พื้นฐานทางสังคมแตกต่างกันไป ความกลมกลืนระหว่าง เนื้อหาทางสังคมและการ เมือง กับกลวิธีของนวนิยาย เพิ่มมากขึ้นอีกระดับหนึ่ง

โครงเรื่องของ ความรักของวัลยา เป็นไปอย่าง "หลวม ๆ"¹ กล่าวถึง ชีวิตของคนไทยที่ผู้เขียนคือ เสนีย์ เสาวพงศ์ พบในฝรั่งเศส วัลยาเป็นหญิงสาวจาก

¹ หมายถึง กำหนดโครงเรื่องไว้กว้าง ๆ แต่ไม่ได้เน้นความสำคัญที่องค์ประกอบส่วนนี้

ครอบครัวสามีชุมชนค่อนข้างยากจน ไต่หุ่ไปเรียนศิลปะทางดนตรี ที่คณะเคนของวิทยาลัย เป็นแนวสำคัญในการดำเนินเรื่อง คือทัศนะของความรักที่ไม่ใช่เป็นเพียงความสุขหรือ ความใคร่ของคนคนหนึ่ง หรืออย่างมากที่สุดสองคนเท่านั้น ซึ่งเป็นความรักอย่างแคบ "ความรักของคนเราควรจะขยายกว้างออกไปถึงชีวิตอื่น ถึงประชาชนทั้งหลายด้วย ชีวิตของคนเราจึงจะมีคุณค่าและมีความหมาย... ชีวิตเรามีความรักและความรักนั้น สามารถผลักดันชีวิตของคนเราให้สูงส่งยิ่งขั้นกว่าชีวิตของสิ่งอื่น"¹ และทัศนะเกี่ยวกับ ศิลปะที่จะต้องสร้างขึ้นมาเพื่อคนส่วนชางมาก ไม่ใช่เพื่อคนกลุ่มน้อยนัก ผู้นั่งกินนอนกินบน ความทุกข์ยากของผู้อื่น ทัศนะหลักสองทัศนะนี้เป็นแนวคิดสำคัญของเรื่อง ที่ร้อยชีวิตของ คนอีกหลายคนที่มีความแตกต่างจากทัศนะ และลงท้ายด้วยการ เปลี่ยนแปลงความคิดเห็น เติม

"เสนีย์ เสาวพงศ์" ใช้กลวิธีประกอบเรื่องแบบรูปต่อ เช่นเดียวกับ "ศรีบูรพา" แต่เป็นรูปต่อในลักษณะนำชีวิตหลายชีวิตมาปะติดปะต่อเพื่อให้เห็นที่แตกต่างกันไป ส่วนของ ศรีบูรพาเป็นรูปต่อที่มีลำดับเวลาแตกต่างกันนำมาประกอบกัน หากนำชีวิตของผู้อื่นที่เสนีย์ เสนอมาเรียงเป็นภาพเดียวกันแล้ว จะมองเห็นได้ว่าการ เสนอปัญหาและการแนะแนวทาง แก้ไขเป็นไปอย่างมีระบบระเบียบ มีหลักการซึ่งเป็นไปโดยความตั้งใจและประณีต อย่างไรก็ตาม ความรักของวัลยา เน้นการ เสนอทัศนะหรืออุดมคติ เพื่อนำสังคมไปสู่สภาพ ที่ดีกว่า ไม่ใช่เน้นที่การสะท้อนปัญหาสังคมไทยเท่านั้น

ชีวิตแต่ละชีวิตที่ "เสนีย์ เสาวพงศ์" นำมาแสดงเป็นชีวิตที่มีการ เปลี่ยนแปลง จากชีวิตที่มีคติบอับเฉาไปสู่ชีวิตที่มีแต่ความสว่างสดใส และคับคั่งสมบูรณ์ด้วยความหมาย ของการมีชีวิตอยู่ เช่น ชีวิตของเธอเน ศิลปินแยกตัวเองอยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยเข้าใจ

¹เสนีย์ เสาวพงศ์ (ศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์), ความรักของวัลยา (พระนคร : มิตรนรา, 2513), หน้า 192-3.

ว่าศิลปินไม่จำเป็นจะต้องเรียนรู้จากคนธรรมดา เขาเคยพบว่าผู้ที่ภาพเขียนเขอดีด-
 ดิ้นของเขาไม่มีใครเข้าใจ แต่วันหนึ่งเขาก็พบภาพประทับใจที่ทำให้เขาต้องหันมาสำรวจ
 ตนเอง เมื่อพบเด็กสองคนเขียนคำว่า สันติภาพที่กำลังคึกเถ่า ๆ แม้จะเป็นตัวอักษร
 โขยแต่ก็เต็มไปด้วยความหนักแน่นและประทับใจ จากนั้นเขาจึงหันมาสร้างศิลปะเพื่อ
 รับผิดชอบต่อประชาชน และไม่โดดเดี่ยวอ้างว้างอีกต่อไป

ชีวิตที่มีความเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่าอีกชีวิตหนึ่งคือ เคือนตา เริ่มจาก
 ความล้มเหลวผิดหวังในชีวิตสมรส อันสืบเนื่องมาจากสามีไม่รักเธอด้วยความบริสุทธิ์
 ใจ แต่แต่งงานกับเธอเพราะเธอเป็นลูกสาวนักร้อง เมืองที่เคยมีอำนาจสมัยหนึ่ง ครั้น
 เมื่อสิ้นอำนาจทางการเมือง ความผูกพันกับเคือนตาก็กลายเป็นการชกชวาทำแหน่ง
 หน้าที่การงานที่จะสูงขึ้น สามีของเธอจึงขอหย่าขณะที่เธอตั้งครรภ์ ประสบการณ์อัน
 ปวดร้าวขมขื่นที่เธอได้รับด้วยตนเอง ทำให้ผู้หญิงที่มีจิตใจซื่อบริสุทธิ์อย่างหญิงที่ใฝ่รับ
 การอบรมแบบสังคมนิกเกาเซน เธอเริ่มมองชีวิตและโลกอย่างเข้าใจมากขึ้น การเข้าทำ
 งานเป็นครูในโรงเรียนหลายแห่ง เมื่อกลับเมืองไทยทำให้เธอเห็นปัญหาสังคม
 ไทยด้านการศึกษาที่ฝังใจ เคือนตาอยู่ในกรอบแห่งความคิดที่จะเป็นนายมากกว่าเป็นผู้รับใช้
 และรู้จักเอาตัวรอดเฉพาะตัวมากกว่าหมุ่คณะ เธอสรุปบทเรียนได้จากความเจ็บปวดของ
 เธอเองว่า เงื่อนไขทางวัตถุของชีวิตนั้นเองเป็นเครื่องกำหนดจิตใจส่วนใหญ่

นอกจากนี้ "เสนีย์ เสาวพงศ์" ยังให้ภาพสองด้านของความคิดแต่ละอย่าง
 หมายถึง ภาพของความคิดที่ล้าหลังหรือไรความหวังที่จะเปลี่ยนแปลง กับภาพตรงข้าม
 คือ การมีความหวังและเปลี่ยนไปสู่สภาพที่ดีกว่า ลักษณะเช่นนี้ปรากฏขึ้นหลายครั้ง
 เช่น ทศนะเกี่ยวกับความรักซึ่ง เป็นเนื้อหาสำคัญของเรื่อง เสนีย์ให้ชีวิตสมรสของ
 เคือนตาและไพจิตร เป็นแบบอย่างของความรักที่มีลักษณะตรงข้ามกับความรักของวัสยา
 ความรักของไพจิตร เกิดจากพื้นฐานของผลประโยชน์อันเห็นแก่ตัว เมื่อพื้นฐานนั้นละลาย
 ไป ความรักก็ย่ำแตกสลายไปด้วย ไพจิตรนำความรักมาปะปนกับผลประโยชน์ส่วนตัว
 ของเขาที่มุ่งมั่นปั้นปายบันไดแห่งชีวิตการงาน ด้วยเหตุนี้ทำให้เคือนตาต้องโคบตเรียน

ราคาแพงจากความรัก ตัวอย่างนี้ย่อม เป็นเครื่องพิสูจน์ทัศนะของวิลยาว่าถูกต้องมาก ยิ่งขึ้น เพราะความรักของวิลยาไม่เห็นแก่ตัวและไม่คับแคบ หากเป็นความรักที่ขยาย กว้างไปถึงชีวิตอื่นถึงประชาชนทั้งหลาย

ลักษณะสองค่านที่ภายหลังค่านที่ไม่ถูกต้องพัฒนามาเป็นค่านที่ถูกต้อง ยังเห็น ได้จากการให้ตัวอย่างชีวิตของศิลปินสองแบบ เธอเคยคิดว่าศิลปะเป็นของสูง และไม่จำเป็นต้อง เกี่ยวข้องกับชีวิตของประชาชน ศิลปะเธอเรียกศิลปะของ เขาต้องการหนี ออกไปจากชีวิตและความเป็นจริง ส่วนเจเน็คและวิลยา เห็นว่าศิลปะควรรับใช้ชีวิต ของประชาชน และไม่สามารถจะร้องเพลงแห่งความสำราญได้ ในเมื่อชีวิตของคนส่วนใหญ่ยังอยู่ในความทุกข์ ในที่สุดความคิดที่ไม่ถูกต้องของเธอนั้นก็พัฒนามาสู่ความคิดที่คิดว่า คือ หันเข้าหาความเป็นจริงและสร้างศิลปะขึ้นจากพื้นฐานของความเป็นจริง

นอกจากนี้ยังมีลักษณะของการ เปลี่ยนแปลงจากความไม่เข้าใจหรือมองปัญหา ไม่ออก ท้อแท้สิ้นหวัง ไปสู่ความเข้าใจและมีความหวัง เช่น การเสนาสภาพของ ยง อยู่บางยาง ลูกชานาที่ไปใช้ชีวิตกรรมกรท่าเรือในต่างประเทศ เคยผ่านชีวิตที่ขมขื่น กตขื่นบีบคั้น และความอยู่ติกรรมมากต่อมาก แต่มองไม่เห็นว่ามีปัญหาเหล่านั้นจะแก้ไข ได้อย่างไร และเป็นเรื่องที่ใหญ่โตสลัดซับซ้อนสุดวิสัยความสามารถ แต่เมื่อเขามาใช้ ชีวิตอยู่กับกรรมกรชาวฝรั่งเศส ได้รับการต้อนรับจากคนงานด้วยกันด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ อย่างที่ไม่เคยพบและไม่น่าเชื่อว่าจะมีอยู่จริงในโลก เขาได้มองเห็นความเชื่อมั่นใน เบ็โคร คนงานคนหนึ่งผู้คิดว่าคนที่รักการทำงานทุกคนเป็นคนดี และคนทำงานเหล่านี้ เองเป็นกำลังสร้างสังคม เวลาจะมาถึงสักวันหนึ่งที่คนเล็ก ๆ ทั้งหลาย เช่นพวกเขาจะ สามารถทำสิ่งใดก็ตามประสงค์ "คนเรานั้นแม้จะเจ็กระจอยร่อยสลักเพียงไร แต่เขา เป็นกำลังอันไพศาลเมืองเขาต้องทำงาน... เวลาจะมาถึงเมื่อคนเล็ก ๆ ทั้งหลาย สามารถทำสิ่งใดก็ตามที่เขาประสงค์"¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

จากนั้นเขาจึงมีความหวังและมองเห็นประโยชน์ที่ตนเองอาจสร้างให้กับสังคม และเขาจะไ้เรียนรู้จากการทำงาน เขาจึงกลับมาชนบทบ้านเกิดเพื่อทำงานแนวทาง ทางชีวิตใหม่ของคนเราให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ การพัฒนาจากความไม่เข้าใจไปสู่ความ เข้าใจ จากความท้อแท้ไม่เห็นความหวังไปสู่ความเชื่อมั่นและมีความหวัง เป็นอีกลักษณะ หนึ่งที่ เสนีย์ เสาวพงศ์ เน้นให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเช่นนี้

เมื่อนำภาพชีวิตทั้งหมดมาทอเข้าด้วยกัน ก็จะได้ภาพของการเปลี่ยนแปลงใน ลักษณะยกระดับที่ดีขึ้น เนื้อหาของความรักของวิลยา ในส่วนนี้จะค่อย ๆ เผยชีวิตของ ผู้คน เช่น เกื่อนตา - ไพจิตร บง เรอเน ทีละภาพ บุคคลเหล่านั้นต่อสู้ ใ้รับบทเรียน และพัฒนาไปสู่ความคิดเพื่อประโยชน์ส่วนรวมในส่วนหลังของเรื่อง จึงอาจสรุปได้ว่า หัวใจของความรักของวิลยา คือการ เปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่าของชีวิตหลายชีวิต ซึ่งได้กลายเป็นผู้เดินบนเส้นทาง เพื่อชีวิตใหม่ของประชาชน

การ เสนอชีวิตหลายชีวิต เพื่อเป็นตัวแทนของความคิดแต่ละด้าน พร้อมทั้งแสดง ให้เห็นชีวิตของตัวละครที่มีความเปลี่ยนแปลง ไปสู่สภาพที่ดีกว่า สะท้อนให้เห็นว่า เสนีย์ เสาวพงศ์ มองโลกอย่างมีความหวัง เขาเชื่อมั่นว่า "ทุกวันนี้เป็นชั่วโมงแห่งการตั้งคน อื่นยิ่งใหญ่ที่จะทะลายบานประตูเหล็กที่ปิดสนิทมาตั้งแต่ครั้ง เดิมนั้นให้เปิดกว้างออกสำหรับ มวลมนุษยชาติ"¹

ส่วนด้านการสะท้อนสภาพสังคม เสนีย์ เสาวพงศ์ ให้เพียงข้อสรุปกว้าง ๆ ไม่ไ้เน้นการ เสนอสภาพของสังคมไทยเหมือน จนกว่าเราจะพบกันอีก ของ "ศรีบูรพา" แต่เขาชี้ให้เห็นว่า ชีวิตทุกวันนี้ยังไม่สมบูรณ์อย่างที่ควรจะเป็น ชีวิตทางวัตถุในเมืองไทย ยังด้าหลังกว่าประเทศอื่น ๆ ทั้งนี้ไ้ไ้หมายความว่า คนไทยฉลาดน้อย หรือมีความสามารถ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 267.

น้อยกว่าคนอื่น เด็กยากจนจำนวนมากไม่สามารถแหวกตาข่ายอันหนาที่บดบังบุคคลไม่ให้มีโอกาสเต็มที่ในชีวิต ไม่ให้มีโอกาสเล่าเรียน และต้องอยู่กับตามยถากรรม คนเหล่านี้เกิดมาเจ็บ ๆ และตายไปอย่างเจ็บ ๆ ไม่มีใครรู้ใครเห็นไม่มีใครไต่ถาม หนังสือและวรรณคดีก็ไม่มีบรรทัดวางสำหรับจะพูดถึงบุคคลซึ่งเป็นเลือดเนื้อและเป็นกระดูกสันหลังของสังคมเหล่านี้

แต่ในท่ามกลางสภาพสังคมที่เหลวแหลกและมีคัมภีร์ ความตึงามก็ยังมีอยู่ ปัญหาอยู่ที่ว่าจะต้องมองว่าความตึงามนั้นอยู่ที่ไหนและกับใคร

โลกนี้มีทั้งความมืดและความสว่าง และในที่ ๆ เราอยู่นอมนั้นก็ไม่มีมืดทีเดียว และก็ไม่มีสว่างแจ่มที่เดียวเช่นกัน มันเป็นอะไรบางอย่างที่ผสมกันระหว่างมืดกับสว่าง ระหว่างสีคำกับสีขาว อะไรบางอย่างเหมือนกับหมอกสีเทา และความลำบาก ทั้งหูดายมันอยู่ที่ว่า คุณยังไม่รู้ว่าอะไรคือความมืด และอะไรคือความสว่าง เมื่อคนเราความสว่างอยู่ที่ไหนและเดินไปสู่ที่นั้น ความมืดก็จะปละสนาการไปชั่วฉับครู่¹

โลกจึงมีความขัดแย้งที่จะเข้าใจได้ด้วยการแยกแยะ การมองเพียงปรากฏการณ์แต่เพียงบางส่วนบางแง่จะทำให้สรุปลงอย่างสิ้นหวัง ด้วยเหตุนี้เสนีย์จึงมองว่าฝรั่งเศสหลังสงครามที่คนทั่วไปเห็นว่าเป็นความล้มละลายนั้นไม่ใช่ความจริงทั้งหมด ขณะที่ฝรั่งเศสกำลังจะล้มละลาย ก็กำลังจะเจริญอย่างยิ่งด้วย ฝรั่งเศสมีอดีตอันรุ่งเรืองมาแล้วด้วยการปฏิวัติและปารีสคอมมูน และมีอนาคตอันแจ่มจรัส การมองโลกและชีวิตเป็นสองด้านที่ขัดแย้งกันเช่นนี้ ทำให้โลกทัศน์ของเสนีย์เป็นโลกทัศน์ที่แจ่มใส มีความหวังไม่หดหู่ ทอแท้ เหมือนที่เคยแสดงใน ชัยชนะของผู้แพ้ เขาเชื่อมั่นในกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ โลกของเราเป็นโลกของการเคลื่อนไหว สิ่งที่ยั่งยืนจริงกาลไม่มี การดับสูญและการเกิดใหม่เท่านั้นที่เป็นสิ่งแน่นอน "ชีวิตเป็นของไม่หยุดนิ่งอยู่

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

กับที่ วันเก่า ๆ ที่ที่แสนดีไม่มีวันจะกลับมาอีก... แต่วันใหม่ที่ดีกว่าย่อมจะมาถึงได้วันหนึ่ง เพราะชีวิตย่อมวิวัฒน์ไปสู่ความสมบูรณ์และตั้งมั่นอย่างแน่นอน"¹

หากจะเปรียบเทียบ ความรักของวัลยา กับ ชัยชนะของผู้แพ้ จะมองเห็นพัฒนาการของ เสนีย์ เสาวพงศ์ อย่างเด่นชัด จากทัศนคติที่เคยท้อแท้ และอ้างโชคชะตาเป็นทัศนคติที่มีความหวัง และมองวิถีชีวิตว่า สภาพแวดล้อมทางวัตถุเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดจิตใจ จากการเขียนเพื่อคน ๆ เดียวคือ มาเนีย นักหนังสือพิมพ์สาวชาวรัสเซีย แดง มาเป็นเขียนเพื่อประชาชนส่วนข้างมาก จากความเป็นผู้แพ้เนื่องจากมีความรักที่ปราศจากการแต่งงาน เป็นความรักที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนตัว จากสนทนาของยงกับวัลยา ซึ่งน่าจะเป็นฉากความรักในนวนิยายทั่วไป กลับเป็นการขอร้องให้วัลยาเป็นศิลปินของผู้ทุกข์ยาก จากการมองโลกอย่างเศร้าสร้อยว่า นักคิดคือนักเศร้า เป็นการคิดอย่างมองเห็นข้อดีในท่ามกลางความเหลวแหลก และเชื่อมั่นในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่า จากการยกย่องผู้หนึ่งซึ่งเป็นชาวต่างประเทศมาเป็นหญิงไทยที่มีอุดมคติ เช่นวัลยา พร้อมกันนั้นก็ปลุกชาวนาอาชีพกรรมกรอย่างยง อยู่อย่างยง เขามาควย หากจะสรุปแล้ว พัฒนาการของ "เสนีย์ เสาวพงศ์" ดังกล่าวก็คือ ความเปลี่ยนแปลงจากแนวทางศิลปะเพื่อศิลปะ มาเป็นศิลปะเพื่อชีวิตนั่นเอง

ด้านบทบาทต่อพัฒนาการนวนิยายไทย ความรักของวัลยาเป็นนวนิยายในรุ่นบุกเบิกของ นวนิยายเพื่อชีวิต อีกเล่มหนึ่ง ซึ่งให้ทัศนคติอันเป็นอุดมคติต่าง ๆ ในแง่มุมที่ขยายกว้างขึ้นกว่า จนกว่าเราจะพบกันอีก ชีวิตของตัวละครสะท้อนให้เห็นคนในชนชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่ชนชั้นป้อนจะกินและได้รับการอบรมแบบสังคมเก่า ผู้ได้รับการศึกษาศิลปิน และชาวนา กรรมกร ตลอดจนผู้ที่เป็นคนในระบอบแข่งขันโตเถาแบบทุนนิยมอย่างสมบูรณ์ การขยายวงของชีวิตลงไปสู่กรรมกรและชาวนา ทำให้นวนิยายเพื่อชีวิตเล่มนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

ก้าวไปสู่ระดับที่สะท้อนชีวิตของผู้ยากไร้มากกว่าจะเป็นการแสดงทัศนะของปัญญาชนเพียง
 อย่างเดียว นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นกลวิธีดำเนินเรื่องแบบรูปต่อ ซึ่งมีลักษณะซับซ้อน
 แนบเนียนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความรักของวัลยา ก็เป็นเพียงการเสนอ "ทฤษฎี" ใน
 การแก้ไขปัญหามากกว่าจะสะท้อนปัญหาสังคมอย่างใกล้ชิด และยังคงเป็นการแลกเปลี่ยน
 ความคิดเห็นมากกว่าจะแสดงให้เห็นการปฏิบัติตามความคิดเห็นนั้น

เสนีย์ เสาวพงศ์ ใจแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในลักษณะพัฒนาการของชีวิตหลาย
 ชีวิตที่สะท้อนให้เห็นการมองโลกในแง่ดีเต็มไปด้วยความหวังของเขา การมุ่งเข้าหา
 ชนบทอันเป็นดินแดนที่ถูกละเลย และยังคงมีสภาพที่ยากไร้แร้นแค้น เป็นการก้าวไปสู่
 ชั้นเข้าแก้ปัญหา แต่ "เสนีย์ เสาวพงศ์" ก็ยังไม่ได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าเหตุไรชนบท
 จึงมีปัญหา นอกจากบอกว่าชีวิตที่แท้จริงอยู่ที่ชนบท ซึ่งถูกละเลย การให้ยงและวัลยา
 กลับมาเมืองไทยด้วยความมุ่งมั่นที่จะไปทำงานในชนบทยังเป็นความเปลี่ยนแปลงด้านกา
 ติยมของผู้ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ที่มักจะใช้ชีวิตในเมืองหลวงด้วยการรับ
 ราชการอีกด้วย และมีเป้าหมาย ชัดเจนว่าโกเมศที่ตั้งความหวังเพียงจะกลับมาทำ
 ประโยชน์ แต่ก็ไม่ได้อธิบายจุดหมายไว้ชัดเจน ความรักของวัลยา ได้พัฒนาอธิบาย
 เพื่อชีวิตมาสู่การเสนอ "ทฤษฎี" ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม คือเป็นความคิดเห็นที่กว้างขวาง
 ละเอียครอบด้านมากขึ้น แม้จะไม่ได้นั้นลักษณะสะท้อนปัญหา แต่ก็มีลักษณะชี้แนะแนวทาง
 ไปสู่สภาพที่ดีกว่า และยังมีลักษณะเอนมาก ด้านการสร้างแรงบันดาลใจให้รู้จักแยกแยะ
 สิ่งนี้ออกจากสภาพอันเลวร้ายรอบตัว นวนิยายของเขาจึงมีลักษณะเขาไปสู่ชีวิตที่แท้จริง
 ควบคู่กัน

การ เขาไปสู่ชีวิต คนให้พบสิ่งที่ เป็นพื้นฐานอัน เป็นของธรรมชาติ และสร้างสิ่ง
 หนึ่งสิ่งใดขึ้นใหม่จากพื้นฐานอันนั้น เป็นการวิเคราะห์สภาพเป็นจริงด้วยกรแยก
 สิ่งนี้ออกจากสิ่งชั่ว ทำลายสิ่งหลังและเริ่มสร้างสิ่งแรก งานเหล่านี้ต้องใช้กาล
 เวลาและความอดทน¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 201.

แผ่นดินนี้ของใคร กับภาพ "อัปลักษ" ด้านหนึ่งของสังคมไทย

แผ่นดินนี้ของใคร เป็นนวนิยายที่เรียกได้ว่า เป็นนวนิยายเพื่อชีวิตของนักเขียนรุ่นใหม่¹ ที่เริ่มเขียนนวนิยายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกคนหนึ่งคือ ศรีวิทัศน์ สถาปนวิวัฒน์ โดยเขียนลงใน ปิยะมิตร เมื่อ พ.ศ. 2494 ลักษณะเด่นของ แผ่นดินนี้ของใคร คือการสะท้อนให้เห็นจักรกลเล็ก ๆ ของกลไกของรัฐ อันหมายถึงข้าราชการ ซึ่งแทนที่จะทำหน้าที่รับใช้ประชาชนกลับกลายเป็น "นายเหนือหัว" ข่มเหงรังแกประชาชน นับได้ว่าเป็นการ เริ่มต้นสะท้อนสภาพดังกล่าวในนวนิยายอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก

ศรีวิทัศน์ สถาปนวิวัฒน์ นำเนื้อหาเกี่ยวกับปัญหาสังคมและการเมือง มาเสนอในรูปนวนิยายไต่ถามกลิ่นพอสุมควร โดยให้ตัวเอกเป็นหนุ่มที่เคยเป็นเด็กในบ้านผู้มีอันจะกิน พาลูกสาวของเจ้าของบ้านออกมาหัดกร่างดวงพงในชนบททางไกล แต่ก็ต้องพบอุปสรรคจากการข่มเหงใส่ร้ายของเจ้าหน้าที่จนต้องถูกตีคุกโดยไม่ไต่ถามถึงสองครั้ง เมื่อเริ่มต่อต้านการข่มเหงของเจ้าหน้าที่ เหตุการณ์กลับยิ่งทวีความรุนแรงจนภรรยาถูกโจรชิงก็คือเจ้าหน้าที่ฆ่าตาย เขากลายเป็นม่ายแก่คนเดียวที่ซบถรรพยา และถูกฆ่าตายในที่สุด ศรีวิทัศน์ กล่าวไว้ในคำนำว่า หลังจากเขียนเรื่องนี้แล้ว เขา รู้สึกว่า "สนิมที่เกาะใจมาหลายปี เพิ่งได้ถูกขจัดออกออกไปได้โดยสิ้นเชิง รู้สึกเบาใจ โฉงใจที่การรู้เห็นพฤติกรรมต่าง ๆ มาช้านานโดยไม่อาจเปิดเผยได้ ใครระบายออกเป็นความทุกข์แก่เพื่อนร่วมชาติ"¹ อันแสดงว่าเรื่องราวเหล่านี้เป็นประสบการณ์ที่เขาได้รับรู้มาโดยตรง ดังนั้นจึงไม่คงสงสัยว่า ลักษณะการ สะท้อนสภาพทางรัฐโทษที่ร้ายที่ร้ายกริบนั้นจะเป็นไปอย่างชัดเจน มีชีวิตชีวาว่าการถกเถียงในรูปทฤษฎีของนวนิยายเพื่อชีวิตในระยะเดียวกันสองเล่มแรกที่ได้กล่าวมาแล้ว

¹ ศรีวิทัศน์ สถาปนวิวัฒน์, แผ่นดินนี้ของใคร (พระนคร : โอเคียนส์โคร์, 2518), "คำนำ"

หากจะเปรียบเทียบกัน จนกว่าเราจะพบกันอีก และ ความรักของวัดยา ซึ่งเขียนในระยะใกล้เคียงกัน จะเห็นได้ว่า แผนดินนี้ของใคร มีข้อแตกต่างจากสองเรื่องแรก โดยมีจุดเน้นในการเสนอเนื้อหาต่างกัน แผนดินนี้ของใคร เน้นที่การสะท้อนให้เห็นสภาพที่ชนชั้นปกครองกดขี่ข่มเหง เบียดเบียนราษฎร แทนที่จะให้การคุ้มครองป้องกันความหน้าที ส่วนสองเรื่องแรกเน้นที่การเสนอความคิดเห็นเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาสังคม หรืออาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า แผนดินนี้ของใคร เน้นการ "เปิดโปง" สภาพอันอัปมงคลของสังคม ส่วนสองเรื่องแรกเน้นที่การแก้ไขสภาพนั้น

ในการสะท้อนสภาพอันอัปมงคลอันหนึ่งของสังคมไทย ศรีวิรัตน์ สถาปนวัฒน์ ใช้กลวิธี เสนอโดยผ่านจากประสบการณ์ชีวิตของหนุ่มสาวคนหนึ่งซึ่งคงเผชิญกับความบีบคั้นของข้าราชการทรชนกวยตนเองอย่างถึงที่สุด คือ การต้องจบชีวิตลงโดยไร้ความผิด ผู้เขียนเยาะเย้ยคำกล่าวที่ว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" ไว้อย่างหาวหาญว่ามิอาจเป็นจริงได้เสมอไป เขาคอย ๆ ล่าจับสภาพของการ "รังแก" ราษฎรในลักษณะต่าง ๆ ที่คอยทวีความรุนแรงขึ้นตามลำดับ ซึ่งทำให้ความตึงเครียดเข้มแข็ง เกิดยวของอารมณ์รุนแรงความไปกวยอย่างบีบคั้น การล่าจับภาพความอัปมงคลของกลไกของรัฐส่วนนี้ที่ละน้อย ทำให้การเสนอนวนิยายของศรีวิรัตน์กลายเป็นการสะท้อนปัญหาสังคมไปกวยในตัว เขารู้ให้เห็นว่าสภาพอันเลวร้าย ใจบาปหยาบช้า และทารุณของมนุษย์ทวีมากขึ้นในระหว่างสงคราม เหตุการณ์ในเรื่องเกิดขึ้นระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง และหลังสงครามสงบ สงครามซึ่งเกิดขึ้นเพราะความมั่งคั่งใหญ่โตสูงของนักการเมืองและนักการทหารหมู่หนึ่ง เพื่อความเป็นมหาอำนาจ ใต้อำนาจทำให้โลกกลายเป็นโลกของความคดโกง ทักษะหลัง ทารุณโหดร้าย และเห็นแก่ตัว ภาวะรัศถ์ตัวดานการครองชีพ ทำให้คคคิ"ช้อค คครวย"งอกงาม เครื่องจักรกลตัวเล็ก ๆ ของผู้บริหารบ้านเมืองก็กลายเป็นตัวการสำคัญในการกอดความเคียดแค้นให้ประชาชน นับตั้งแต่ระหว่างสงครามที่เืองแม้กับประชาชนชาวชนบทที่ไม่มีสมบัติมากไปกว่าอาหารที่ตนผลิตได้ ระบบ "ศาลเตี้ย" ที่ไม่ได้มีเฉพาะในค่ายทหารของ "มหามิตร" แต่ในท้องถิ่นห่างไกลความเจริญทั่วไปกวยนำมือของข้าราชการ จากนั้นภาพของความอัปมงคล

ของ "นาย เหนือหัว" ราชาธิปไตย "ก็เริ่มขึ้นทีละน้อย ทั้งระบบป้ายสี
 ความผิดเพื่อตั้ง "ศาล เคี้ย" การรีดไถให้ราษฎร "ช่วยราชการ" การหารายได้จากพอลา
 จนกระทั่งถึงการกระทำอัน "โจร" คือ การคดโกงฆ่าวัวควายราษฎร เพื่อรับซื้อในราคา
 ต่ำกว่าทุน และรุนแรงที่สุดคือ การปลอมตัวเป็นโจรปล้นฆาตกรรมราษฎร เสียเอง นอกจากนี้
 ยังมีการกลั่นแกล้งราษฎรที่ฉลาดพอจะเข้าใจความเลวร้ายนั้นและเริ่มชักชวนการชมเชย
 รังแก ในที่สุดศรัทธาในคุณความดีของชนชั้นปกครองที่มีมาแต่ ป็นอย่างแรงกล้าก็เริ่ม
 เสื่อมถอยลงตามลำดับ และผลที่ตามมาคือไฟที่สุ่มในอก มาช้านานก็ปะทุขึ้น เมื่อ
 หลุมลูกบ้านอย่าง เรืองประกาศว่า "เราเป็นคนจะยอมกลัวมันอย่างวัวควายไคยังใจ
 ยิงยอมมัน กลัวมันก็ยิงขึ้นมาชื้ออยู่บนคอ เราเป็นคนมันก็คน เราจะอยู่ด้วยกันไคก็อย่างคน
 เท่านั้น" ¹ ส่วนพลเมืองก็เช่นเจน ก็ต้องกล่าวว่า "เขาไม่ยอมให้ผมเป็นคนก็เสียแล้ว" ²
 การตอบโต้ด้วยความรุนแรง เมื่อความอดทนมาถึงขีดสุดของราษฎร จนบท เป็นสิ่งที่จะต้อง
 เกิดขึ้นแน่นอนหากสภาพยังคง เป็นเช่นนั้น เพียงแต่การ ล้างแค้นของ เจนที่ขายายอำเภอ
 ญปลุกปล้ำและฆาตกรฆาของ เขา หรือเรื่องที่ยิงปลัดผู้หมอยควายนั้น เป็นการตอบโต้ที่
 เปรียบเสมือนแมลง เมากับเขากองไฟ การตายของเจนและ เรื่องไม่อาจมองว่าเป็น
 การตายของผู้อยู่ใจอำมหิต แต่เป็นการตายของพลเมืองที่หมดความอดกลั้นต่อความ
 บีบคั้นมากกว่า

ศรีรัตนไคสะทอนให้ เห็นว่า กลไกของรัฐส่วนนี้สามารถ ิกฎหมายที่มีอยู่เป็น
 เครื่องมือไคอย่าง "ชอบธรรม" ตามครรลองของบ้านเมือง และ "ผู้ใหญ่" ในวงการบริหาร
 ก็ยังอยู่ในระยะ "ก่อร่างสร้างตัว" ปัญหาเหล่านี้จึงยังคง เป็นเรื่อง "เล็ก ๆ น้อย ๆ"
 และในที่สุดเมล็ดพืชแห่งความทรยศคดโกงและฉฉฉฉไคถูกหวานลงไว้อย่างหนาแน่นใน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 158.

สิ้นแผ่นดินไทย และงองามแพร่ขยายพันธุ์ไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด คุณงามความดีประจำชาติก็ถูกทำลายลงทีละน้อยด้วยการคอร์รัปชัน และชมเชยราชนครของชาวราชการทรชน และคนไทยก็ไม่อาจมีจิตใจและร่างกายเป็น"ไท"ได้อย่างเต็มภาคภูมิ ไม่อาจครองชีวิตได้อย่างสงบสุข ปลอดภัยจากอำนาจอันป่าเถื่อนโรมันบุษยธรรมของ"ชายไทยผู้มีอำนาจ" เหล่านั้น

ในขณะที่สะท้อนสภาพ"ฟอนเฟะ"ของกลไกของรัฐในชนบทห่างไกล ศรีรัตน ไศพาคพิงไปถึงผู้บริหารซึ่งเป็นชนชั้นปกครองระดับสูง ซึ่งยังคงเพิกเฉยต่อปัญหาของประชาชน เนื่องจากความมั่นคงของรัฐบาลสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด เขานำหลักของคณะราษฎรที่เคยสัญญาไว้กับราษฎร เมื่อการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 มากล่าวถึงว่า ความหวังในการอยู่ร่วมกันอย่างพี่น้องนั้นจะไกลต่อความเป็นจริง โดยให้เจเนรัลพิงว่า

... "มีเสรีภาพ" "โดยเท่าเทียมกัน" และ "ปลอดภัย"¹ ซึ่งในชีวิตนี้เขาไม่อาจทำให้คำเหล่านี้มีความหมายแก่ชีวิตและเป็นจริงขึ้นมาได้เสียแล้ว ทูราบใญ่ที่คนไทยควยกันอันมากไปควยอำนาจราชศักดิ์แห่งยุคนี้ยังไม่เกิดความเข้าใจอย่างกระจ่างชัดในคำว่า"ภราดรภาพแห่งความเป็นมนุษย์"²

การปิดฉากลงควยความตายของพลเมืองดี พร้อมกับการเกิดรัฐประหารอีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่ จเร เด็กน้อยลูกของเจนกำลังเพื่ออย่างคนไกลตาย เหมือนความตายของราษฎรลูกหลานผู้ต้องรับชตากรรมเช่นเดียวกับพ่อแม่ที่สูญเสียชีวิตไปแล้ว ศรีรัตนได้ให้ ฤทธิ รณชัย แสดงความปลาบปลื้มใจกับการรัฐประหารไว้อย่างขมขื่นควยทวงทำนองเสียสละอย่างกตกร่อนความรู้สึก

¹ หลักการของคณะราษฎร ข้อ (2) รักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุมร้ายต่อกันลดลงให้มาก ข้อ (4) ให้ราษฎรมีสติธิเสมอภาคกัน ข้อ (5) ให้ราษฎรมีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวแล้ว

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

ชายหนุ่มยี่สิบปีในประเทศไทยได้เกิดรัฐประหาร¹ อีกครั้งหนึ่งอย่างเรียบร้อยและราบรื่นเป็นอย่างยิ่ง โดยประกาศกระทำรัฐประหารทางวิทยุกระจายเสียงเท่านั้น เขาชื่นชมผสมกับกังวลใจในความมุ่งหมายในการ เปลี่ยนแปลงจากระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เก่าที่สุดของประเทศไทย แต่ถึงอย่างไรก็ตาม คุณอิสรณชัย รู้สึกปลาบปลื้มเป็นที่สุดจะพรรณนา เมื่อโคตราบว่า คณะผู้กระทำรัฐประหารจะยึดมั่นในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน... อาดา เซนนันต์ผู้เคยอยู่ในเมืองไทยครั้งที่เข้ามาแล้ว... คงจะพอหวังใคว่าจะสูญสิ้นไป²

แต่ภาพพจน์ของ เด็กน้อยที่กำลังจะตาย เป็นเครื่องเน้นย้ำอีกครั้งหนึ่งถึงความหวังอันที่แสงลงแทบจะมอดดับลงไปแล้ว การจับควยความหวัง ซึ่ง"ไร้หวัง"สะท้อนให้เห็นว่าเสรีชนยังมองไม่เห็นทางแก้ไขปัญหา แม้เขาจะพยายามเน้นหลายครั้งว่าความหวังเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตที่ต่อแท้ หรือเขายังคิดว่าอาจจะมี"อิศวินมาชาว" จุติมา เพื่อช่วยไ้คนไทยพ้นทุกข์นี้ แต่เขาก็ตอบความหวังของตนเองด้วยการรอกคอย"จนกว่าจะสิ้นลมปราณ" ลักษณะเช่นนี้ผิดกับลักษณะของนวนิยายเพื่อชีวิตที่เน้นความหวังในการเปลี่ยนแปลง จึงอาจกล่าวได้ว่า แผ่นดินนี้ของใคร มีลักษณะเป็นนวนิยายเพื่อชีวิตด้านการเปิดเผยความลับลักษณะของชนชั้นปกครอง แต่ไม่ได้เสนอแนะทางแก้ไขให้ความหวัง

¹ หมายถึง รัฐประหาร 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 เป็นการรัฐประหารตัวเองของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อยกเลิกรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2492 และนำรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2495 มาใช้แทน ซึ่งทำให้รัฐบาลสามารถปกครองประเทศต่อไปได้อีก 10 ปี ภายหลังกองรัฐประหาร รัฐประหารครั้งนี้เป็นรัฐประหารเงียบ ไม่มีบรรยากาศอันน่าตระหนกตกใจ มีเพียงประกาศทางวิทยุกระจายเสียง แต่ก็ได้ตั้งคณะกรรมการเจ้าหน้าที่ควบคุมและตรวจข่าวโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์ประกาศ รวมทั้งห้ามการชุมนุมทางการเมืองใด ๆ อย่างเด็ดขาด

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 311.

เพียงความเห็นว่า การศึกษาจะทำให้ประชาชนฉลาดและไม่มีชนชั้นปกครองมาเป็นขี้
 เป็นสุขเลือกได้ การมองไม่เห็นความหวังของการเปลี่ยนแปลงอาจสืบเนื่องมาจาก
 ศรัทธาไม่ในนักทฤษฎีทางสังคมและการเมือง เขาจึงสรุปประสบการณ์ตามที่ได้รับรู้และ
 มีความหวังไปอย่าง "แกน ๆ" เท่านั้น อย่างไรก็ตามลักษณะที่สะท้อนให้เห็นมนุษยธรรม
 ความเห็นอกเห็นใจในหมู่พวกยากไร้ด้วยกัน ซึ่งเป็นลักษณะสอดคล้องกับนวนิยายเพื่อ
 ชีวิต โดยที่ศรัทธาไม่โค่นล้มตามทฤษฎี แต่เขาก็สรุปได้ว่า "ความเมตตาการุณาจะหา
 ได้อย่างบริสุทธิ์ก็ในหมู่คนจน ๆ ด้วยกันเท่านั้น ส่วนคนมั่งมีทั้งอำนาจและวาสนาเล่า
 อย่าหวังเลยที่จะได้รับแม้แต่ความเห็นอกเห็นใจ"¹

กล่าวโดยสรุปแล้ว บทบาทของแผ่นดินนี้ของใครต่อพัฒนาการนวนิยายไทยก็
 คือ การร่วมเป็นหนึ่งในขบวนการแรกของนวนิยายเพื่อชีวิต ด้วยการสะท้อนให้เห็นสภาพอัน
 "อัปลักษณ์" ของเจ้าหน้าที่ของรัฐในสังคมไทย แม้จะไม่โค่นล้มและแสวงทางแก้ไข เช่น
 นวนิยายเพื่อชีวิตอื่น ๆ แต่ความเด่นกว่าในบรรดานวนิยายเพื่อชีวิตขบวนการนี้อยู่ที่การ
 แสดงปัญหาสังคมอย่างละเอียดลึกซึ้งกว่า รวมทั้งกลวิธีสอดใส่เนื้อหาทางสังคม
 และการเมืองลงในรูปแบบนวนิยายก็สามารถทำได้กลมกลืนไม่เคอะเขิน และด้วยลักษณะ
 ท่วงทำนองง่าย ๆ เขากับฉากชนบท ทำให้ แผ่นดินนี้ของใคร ชาติคำคม ๆ อย่าง
 นวนิยายเพื่อชีวิตเชิงทฤษฎีในระยะนี้ แต่ก็สามารถแสดงภาพความบีบคั้นที่ชาวชนบทได้
 รับอย่างชัดเจนและสมจริงพอสมควร

2. อีกด้านหนึ่งของนวนิยายเกี่ยวกับสังคมและการเมือง

ในระยะเกี่ยวกับนวนิยายเพื่อชีวิตเริ่มต้นขึ้น มีนวนิยายที่ไม่ใช่นวนิยาย
 เพื่อชีวิต แต่มีส่วนพาถึงสังคมและการเมืองที่เด่นชัดน่าสนใจ คือ ทุ่งมหาธาต

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

ของ "เรียมเอง"

ทงมหาราช ของ "เรียมเอง" กล่าวถึงการต่อสู้ชีวิตของมนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์ด้วยกันเอง โดยเนนบทบาทของผู้นำท้องถิ่น ทงมหาราช มีลักษณะปะปนกัน ระหว่างนวนิยายที่เกี่ยวกับความรักกับนวนิยายผจญภัย ซึ่งเป็นการ เริ่มต้นของนวนิยาย ประเภทชีวิตชนบท อันเป็นพัฒนาการอย่างหนึ่งของนวนิยายไทย อย่างไรก็ตามหัวใจ ของเรื่องไม่ได้อยู่ที่การ สะท้อนสภาพชีวิตชนบท แต่อยู่ที่การ เนนบทบาทของผู้นำท้องถิ่น ซึ่งต้องต่อสู้บุกเบิกก่อร่างสร้างเมือง การให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้นำ เป็นการ เสนอแนะของผู้แต่งที่จะสร้างผู้นำซึ่งเป็นที่ต้องการของ เมืองไทยในระยะกำลังพัฒนา โดยการ เสนอภาพของผู้นำซึ่งเป็นที่พึ่งของลูกบ้านในยามทุกข์ยากควยโรครภัย และนำใน การต่อสู้เพื่ออาชีพ และควยการ เป็นไหม้โชทาส และผู้ที่มีความรักยืนแน่นกินเนื้อสิ่งอื่น ใด

หากพิจารณาเส้นทาง การเขียนนวนิยายของ "แม่อนงค์" มาสู่ "เรียมเอง"¹ คือจาก แผ่นดินของเรา ของ "แม่อนงค์" เป็นเรื่องของความรักหนุ่มสาว ที่มีความ พยายามเนนถึงความรักสถานที่อยู่บาง แต่ทำไควไม่เต็มทีความซื่อเรื่อง เมื่อมาถึง ทงมหาราช การ เนนความรักต่อสถานที่ขึ้นแผ่นดินเป็นไปอย่าง เนนยำ และเป็นแกนของ เรื่อง "เรียมเอง" นำเรื่องราวของการ ก่อร่างสร้างหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่กลายมาเป็น ตำบล เพื่อใหมองเห็นถึงส่วนลึกแห่งความยิ่งใหญ่ในการ ใช้ชีวิตของมนุษย์ ชีวิตของความ เป็นอิสระ ของการต่อสู้ และการ เสียสละ กล่าวไควว่าชีวิตการต่อสู้ของวัน ทัวเอกฝ่าย ชายของ เรื่อง ไควสะท้อนให้เห็นความยากลำบากของชีวิตความเป็นอยู่ในชนบท และชี้ ให้เห็นแบบอย่างของผู้นำที่สังคมนาบทของการ อีควย

¹"แม่อนงค์" และ "เรียมเอง" เป็นนามปากกาของ มาดัย ชูพินิจ

ทงมหาราช มีบทบาทต่อทั้งนาการนวนิยายไทยหลายประการ

บทบาทแรก คือบทบาทในการบุกเบิกนวนิยายชีวิตชนบท การมองปัญหาสังคมของ "เรียมเอง" มีลักษณะเป็น "ลูกทุ่ง" และมีความเป็น "ชาตินิยม" ประปนอยู่บ้าง ดังนั้น เขาจึงให้ความสำคัญกับผืนแผ่นดิน แม่น้ำจะไม่ใช้คนคลองสวนหมาก แต่เขาก็รักและปักใจจะบุกเบิกผืนดินแห่งนี้ ความรักในแผ่นดินอยู่เหนือความรักอื่นใด

"... ครั้นแล้วก็ประหลาดใจตนเองที่ได้คิดว่า เขารักตำบลนี้ยิ่งเสียดกว่าวังแฮมที่เขาเกิด ยิ่งเสียดกว่าผู้หญิงทุกคนที่เขารัก และลูกรักทุกคนที่เขาใหญ่กว่าเน็ด มันมีใจความรักอันเกิดขึ้นชั่วแฉกควายอารมณ์ หรือคำถุณา ผู้หญิงบางคนทำให้เขาหน้ามืด และบางคนทำให้เขาสว่าง แต่คลองสวนหมากพร้อมด้วยความอุดมสมบูรณ์ และความออกอุญจากพร้อมด้วยความสะดวกและทุกขุทรมาน พร้อมด้วยมรณะและปฏิสนธิของมัน... ไม่ใช่อย่างนั้น ความรักของมันที่มีต่อเขา และเขาของมัน เหมือนจะไหลรินเขาไปสู่เส้นเลือดและหัวใจซึ่งกันและกันความชุ่มชื้น ที่สัมผัสกับอากาศทุกหยกตามผืนดินทุกเม็ดที่เหยียบ จากความเงิบและเสียงลมพัด จากความมืดและความสว่าง แมกระทั่งจากแสง เงื่อนและแสงตะวัน ลวนเป็นพี่มาของมัน ความรักในผืนแผ่นดินดินที่อยู่ ซึ่งรวมลอมเขาภูเขาและแหวกซึมลงไปถึงส่วนลึกของหัวใจ จุนรูสึกเหมือนคลองสวนหมากเป็นส่วนหนึ่งของเขา และเขาเป็นส่วนหนึ่งของมันอย่างแยกกันไม่ออก แมกระทั่งชีวิต แมกระทั่งความตาย"¹

"เรียมเอง" ชี้ให้เห็นว่า ความรักในผืนแผ่นดินเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้มาเนะบากันต่อสู้บุกเบิกให้ผืนดินเจริญงอกงาม และนับเป็นครั้งแรกในนวนิยายไทยที่มีการกล่าวถึงความรักที่จะบุกเบิกผืนแผ่นดินของชาวชนบทเอง แม้ว่าจะเป็น การเน้นความสำคัญของผู้นำมากกว่าประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไป

บทบาทในการสะท้อนชีวิตการต่อสู้ในชนบท ยังมีผลต่อเนื่องให้ ทงมหาราช

¹ เรียมเอง (มาลัย ชูพินิจ), ทงมหาราช (พระนคร : ก้าวหน้า, 2507).

สะท้อนปัญหาของสังคมไทย และเสนอแนะให้ไปสู่สภาพที่ดีกว่าด้วยการให้ภาพตัวอย่าง
 ขนาดเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง ชีวิตในชนบทต้องต่อสู้กับธรรมชาติซึ่งมีทั้งโรคภัยไข้เจ็บ และภัย
 ธรรมชาติอื่น ๆ นอกจากนี้ชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจเป็นแบบ"ชนานุภาพ"
 ยังมีกระทบไปถึงชาวชนบทเหล่านี้ที่เป็นเพียงพอกาที่ปราศจากทุน ต้องแข่งขันกับนายทุน
 ทางชาติและนายทุนใหญ่ การเริ่มต้นของนายทุนน้อยท้องถิ่นเช่นนี้ เป็นการเริ่มต้นหัน
 มายึดอาชีพการค้าของคนไทย แมวจะคงเรียนรู้เล่ห์เหลี่ยมกลอุบายการแข่งขันทาง
 การค้า แต่ก็เพื่อความอยู่ดีในระยะเวลาต้นและระยะกลาง ผลสุดท้ายพอกานายทุนน้อย
 ก็พอจะตั้งตัวได้

แม้ว่า "เรียมเอง" จะไม่ได้มองปัญหาชนบทและวิธีการแก้ไขอย่างที่ทฤษฎี
 ทางสังคม แต่เขาสรุปจากสภาพชีวิตชนบทที่เขาเคยพบเห็น ความขัดแย้ง 2 ประการ
 ที่ชาวชนบทจะต้องฝ่าฟันไปคือ ความขัดแย้งระหว่างคนกับธรรมชาติและคนกับคนด้วย
 กับเอง หรือถ้าจะพิจารณาให้ลึกไปกว่านั้นก็คือ คนกับระบบเศรษฐกิจแบบ"ชนานุภาพ"
 ที่เน้นการแข่งขัน ผู้มีทุนมากหรือมีอำนาจของ"ชน"มากคือ ผู้ใดเปรียบ "เรียมเอง"
 เสนอทางแก้ไขว่า คนไทยหรือสังคมชนบทต้องการผู้นำ ปัญหาของเมืองไทยคือการขาด
 ผู้นำ ที่กล้าจะเอ่ยออกมาว่า "ขานี้แหละที่เหวดาส่งมาสำหรับเป็นนาย" ผู้นำเช่นนี้
 ทางจากชาวบ้านทั้งหลายที่พอใจกับชีวิตสันโดษของตน ในทัศนะของเรียมเอง คลอง
 สวเหมาก หรือชนบทของไทย ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับความเห็นของเรียมที่ว่า "ที่นี่คือทุก
 อย่างสำหรับจะอยู่กินและตาย... ผู้หญิงสวยอย่างเอ็ง ผู้ชายเปิดเผยอย่างชา ชาวปลา
 อาหารบริบูรณ์ เสียอย่างเดียวแถมขาดหัวหน้า" จุดหมายปลายทางของเรียมในทัศนะของ
 ผู้คิดใจ ตัวเอกฝ่ายหญิงคนหนึ่ง จึงอยู่ที่การเป็นหัวหน้าซึ่งใคร ๆ ต้องเชื่อฟัง ใคร ๆ
 จะต้องปฏิบัติตาม ลักษณะของเรียมหากจะพิจารณาตามทัศนะทั่ว ๆ ไปก็อาจลงความเห็น
 ได้ว่า เป็นผู้มีความทะเยอทะยาน และคิดจะ"ไฉ" หรืออาจจะถึง"ไผ่สูง" เมื่อเขาเอ่ย
 ถึงความฝันของเขาว่า คือ"บ้าน เมีย ลูก อาณาจักรของชา" และเขาจะมาสร้างคลอง
 ไต่ให้เป็น"เมืองของชา-และของเอ็ง "

" เรียมเอง " เสนอวิธีบูรณะรั้วที่มีค่านิยมผิดจากการอบรมสั่งสอนที่สามัญชนเคยได้รับทำให้สงบเสงี่ยมเจียมตน ไม่ได้สูงให้เกินศักดิ์ หรือใช้ชีวิตอย่างสันโดษตามหลักพุทธศาสนา เรายังเฝ้าภาพเปรียบเทียบโดยเสนอพญาตะคากับพะโป้ พี่น้องสาวกะเหรี่ยงผู้บุกเบิกคลองเหนือ สร้างวัดพระธาตุ จนคลองเหนือเป็นอาณาจักรของสองพี่น้องคนไทยควรจะต้องเป็นผู้บุกเบิก เช่นนั้นบ้างเพื่อความเจริญของบ้านเมืองคน ไม่ใช่รอให้ชาวต่างชาติมาบุกเบิก และการหยีบยื่นหรือสร้างวิธีบูรณะ เช่นรั้ว ก็อุปหนึ่งเป็นการเสนอวิธีแก้ไขปัญหาดังคมชนบทวิธีหนึ่งของเรียมเอง ผู้เคยผ่านพบการต่อสู้ในชนบทมาแล้วเมื่อยังเป็นเด็ก

นอกจากเป็นผู้มีความทะเยอทะยาน ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ดีในการ เป็นผู้นำชุมชนรั้วยังบุกเบิกอาชีพใหม่คือ อาชีพค้าขายให้ชาวบ้านคลองสวนหมาก แทนที่จะเป็นเพียงผู้เก็บสินค้าพื้นเมืองไปขายให้นายทุน รั้วต้องการให้ชาวบ้านเป็นพ่อค้าเสียเองควย และการบุกเบิก เช่นนี้ก็ต้องฝ่าฟันอุปสรรคที่แสนเข็ญยิ่งกว่าภัยธรรมชาติ เพราะ เล่ห์เหลี่ยมในวงการค้า ซึ่งผู้หัดใหม่ต้องศึกษาอีกมากมาย แต่ในที่สุดก็สำเร็จ แม้ว่าคูจะเป็นการเอาใจช่วยรั้วของยูแคงมากอยู่สักหน่อย ที่นายทุนน้อยหรือแทบจะไม่มีทุนเอาชนะนายทุนใหญ่ได้ อย่างไรก็ตาม การบุกเบิกอาชีพค้าขายของคนไทยก็เป็นการเสนอแนะแนวทางพัฒนาสังคมในทัศนะของ เรียมเองอีกแนวทางหนึ่ง

กล่าวได้ว่า การเสนอนวนิยายชีวิตชนบทของ " เรียมเอง " เป็นการเสนอ นวนิยายสะท้อนปัญหาสังคมและแนะแนวทางแก้ไข โดยเน้นสังคมชนบทลักษณะหนึ่ง ทั้งนี้ โดยการพิจารณาปัญหาว่า ชาวชนบทขาดความทะเยอทะยานในการก่อสร้างสร้างตัว หากจะมีผู้นำชุมชนเหล่านั้น เช่นรั้วอีกมาก ๆ ชนบทของไทยก็จะเจริญขึ้นอย่างแน่นอน ดังตอนหนึ่ง เรียมเอง บรรยายไว้ว่า

รั้วรู้ว่าชีวิตในชนบทที่สงบ และชาวชนบทอพยพมาตั้งภูมิลำเนาอยู่จากภาคต่าง ๆ กัน เช่นนั้น ต่างคนต่างปราศจากถิ่นฐานดั้งเดิมที่จะหวงแหน ปราศจากเกียรติประวัติของครอบครัวที่จะภาคภูมิใจ และอนาคตที่จะยืนถึง ฉะนั้นจึงไม่มีความทะเยอทะยาน

โค ๆ ในการก่อสร้างสร้างตัว นอกจากอยู่และกินไปวันหนึ่ง ๆ และการคืนรนต่อสู้กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ยังพอมีทางหลีกเลี่ยงได้ ก็พยายามทางไกลจนกลายเป็นนิสัยติดตัว แต่ครั้งหนึ่งก็ตามตัวนั้นก็ถึงสูง เหล่านั้น และค่าอันสูงของมันที่จะคงรักษาไว้ ทุกคนก็ยอมจะพยายามให้ความคุ้มครองป้องกันอย่างสุดชีวิต ความวิสัยและสัญชาตญาณของมนุษย์ทั่วไป¹

ควยเหตุนี้ "เรียมเอง" จึงสร้างร้าน ผู้นำท้องถิ่นที่ไทยต้องการขึ้น แมวร้านจะยังคงมีลักษณะเป็น "เทพบุตร" อยู่ค่อนข้างมาก เช่น ลักษณะเจ้าชู้และเป็นทีหลังไหลของหญิงหลายคน แต่ก็มีข้อแตกต่างจาก แผนดินของเรา ของ "แม่อนงค์" ที่อารมณ์ระคะชนะความรับฉิชอบ ใน ทงมหาราช ความรับฉิชอบต่อผู้อยู่ในความดูแล ชนะความต้องการส่วนตัว ดังนั้นความรักของร้านจึงเป็นจากฉาน ที่บางครั้งทำให้ชีวิตร้านดำมืดไปควยระคะ แต่บางครั้งก็เป็นการเพิ่มพลังต่อสู้ให้ชีวิตของร้าน การ เน้นลักษณะพระเอกชนะใจหญิงได้มาก เป็นลักษณะที่มองเห็นได้ว่า "เรียมเอง" ยังคงค่านิยมเกมไว้ ไม่ได้นำค่านิยมใหม่มาแทนการครองชีวิตเหมือนกับการนำค่านิยมใหม่ในค่านิยม และ การทะเยอทะยานที่จะเป็นผู้นำ

ทงมหาราช เป็นนวนิยายอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเขียนขึ้นในช่วงที่นักเขียนนวนิยายเริ่มหันเข้าสู่ปัญหาสังคมและการเมืองเป็นอย่างมาก อันอาจสืบเนื่องมาจากสภาพอันปั่นป่วนวุ่นวายทางการเมือง การแก่งแย่งแข่งกันทางอำนาจของผู้ปกครองจนละเลยความการพัฒนาสังคมและการเมืองไปสู่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะชาวชนบท กระแสนวนิยายจึงมีแนวโน้มเกี่ยวข้องกับปัญหาสังคมในลักษณะต่างกันไปตามทัศนคติของผู้เขียนนวนิยายแต่ละคน ทงมหาราช สะท้อนปัญหาของชาวชนบทที่ต้องต่อสู้กับบรรพชนชาติ และอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบ "ชนาภาพ" ที่เริ่มแผ่กระจายไปสู่ชนบท พรหมกับ เสนอแนะแนวทางการพัฒนา โดย เน้นการสร้างผู้นำท้องถิ่นที่จะนำชาวชนบทพ้นฝ่าอุปสรรคนานาประการนั้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

ไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่า อย่างไรก็ตาม หุงมหาราช ก็แตกต่างจากนวนิยายเพื่อชีวิตตาม
 คำนิยามที่กล่าวมาแล้ว เนื่องจากการมองปัญหาที่ไม่สัมพันธ์กับระบบของสังคมทั้งหมด
 เช่น ละเลยการปรับปรุงแก้ไขระบบของรัฐที่กระจายไม่ทั่วถึง โดยปล่อยให้ชาวชนบท
 คอสูควยตนเอง ทั้งที่ก็อาจเห็นได้ว่า ถ้าไรความช่วยเหลือของราชการระดับสูง วัน
 ก็ไม่อาจต่อต้านการจักส์ปทานในพหุคานายทุนใหญ่ได้ และอีกลักษณะหนึ่งที่ไม่สอดคล้อง
 กับลักษณะของนวนิยาย เพื่อชีวิตก็คือ การให้ความสำคัญกับผู้นำในลักษณะวีรบุรุษมากกว่า
 จะให้ความสำคัญกับประชาชนในระดับกว้าง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของนวนิยาย
 เพื่อชีวิต

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ช่วงที่สอง : นวนิยายระหว่าง พ.ศ.2496 - 2500

สภาพสังคมและบรรยากาศทางวรรณกรรม

การกวาดล้างกบฏสันติภาพเมื่อ พ.ศ.2495 เป็นการกวาดล้างรวมยอดทั้งนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นายทหารหนุ่ม ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มบุคคลในขบวนการกู้ชาติ และขบวนการสันติภาพด้วยข้อหาเดียวกัน ทั้งทั้งที่บุคคลสองกลุ่มนี้ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนเลย¹ มีผลต่อนักกิตนักเขียน และนักหนังสือพิมพ์ซึ่งจากพฤติกรรมของบุคคลที่ถูกจับไม่อาจมองได้ว่าเป็นการ "ฆนต" นอกจากเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ตามหน้าที่ของนักหนังสือพิมพ์ เช่นวิจารณ์ว่ารัฐบาลดำเนินนโยบายส่งเสริมสงคราม ช่วยการรุกรานของอเมริกา ทำให้ประชาชนประสบความยากลำบาก ถูกส่งไปตายในสมรภูมิเกาหลี หรือการช่วยเหลือประชาชนในเขตกิสาน ซึ่งออกอยาก เป็นต้น การดำเนินนโยบายจับกุมอย่าง "เหวี่ยงแห" เช่นนี้ ทำให้เกิดผลต่อความคิดเห็นที่ยิ่งเชื่อมั่นว่าการปกครองของรัฐบาลไม่ได้เป็นไปตามวิถีทางประชาธิปไตย การกวาดล้างครั้งนี้จึงไม่สามารถสะกัดกั้นความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลได้ ดังจะเห็นว่านวนิยายสะท้อนปัญหาสังคมในลักษณะนวนิยายเพื่อชีวิตก็ยิ่งพัฒนาด้วยการสะท้อนปัญหาได้ชัดแจ้งยิ่งขึ้น และแหล่งที่ทำให้เกิดนวนิยายเช่นนี้ขึ้นก็อยู่ในที่กักขังนั่นเอง นวนิยายเรื่อง แลไปข้างหน้า ของศรีบูรพา หรือกุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ถูกจับกุมด้วยข้อหาดังกล่าว ก็เขียนขึ้นในระหว่างถูกจับกุมคุมขัง

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลก็พยายามเข้ามามีบทบาทในด้านวรรณกรรมในลักษณะคล้ายกับสมัยรัฐนิยม แต่ไม่เข้มงวดเท่าเดิม โดยจัดตั้งสำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรมขึ้นประชาชนคือ นายเดี่ยว ศรีเสวก หรือ "อรวรรณ" จัดวางโครงการด้านวรรณกรรมและ

¹สุพจน์ ค้านตระกูล, "คุณกุหลาบ สายประดิษฐ์," ชีวิตการต่อสู้ของกุหลาบ สายประดิษฐ์, หน้า 145.

วัฒนธรรมไว้ถึง 4 ปี แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการสำเร็จตามความมุ่งหมาย¹ บทบาทของรัฐบาลในการเข้ามาดำเนินการด้านวรรณกรรมจึงล้มเหลวอีกครั้งหนึ่งหลังจากล้มเหลวมาแล้วในสมัยรัชสมัย

ส่วนทางด้านเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทั่วไป ได้ถูกจำกัดอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจสมัยนั้นวางระเบียบห้ามเสนอข่าวประชุมสภาป้องกันราชอาณาจักร ข่าวการประชุมสภากลาโหม ข่าวประชุมสภาของสามกองทัพ ห้ามเสนอข่าวความเคลื่อนไหวของทหารไทยในเกาหลีด้วยการไม่แถลง ห้ามวิพากษ์วิจารณ์การเมืองระหว่างประเทศด้านกระทรวงการคลัง ซึ่งเป็นการใช้อำนาจที่ขัดกับวิถีทางประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน ประชาชนนอกจากจะไม่มีส่วนร่วมในการปกครองอย่างแท้จริงแล้ว ยังถูกจำกัดวงมิให้รู้เห็นการปกครองของรัฐบาล นับเป็นการกีดกัน ปิดกั้นปิดตาประชาชนอย่างโจ่งแจ้ง

เหตุการณ์คล้ายคลึงคล้ายขึ้นเมื่อบรรยากาศของเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเริ่มปรากฏให้เห็น พ.ศ. 2498 จอมพล ป. พิบูลสงคราม เดินทางไปต่างประเทศ และกลับมาพร้อมกับรูปแบบของประเทศทางตะวันตกบางประการ เช่น วิธีการ "ไฮด์ปาร์ก" แต่ต่อมาไม่นานก็มีประกาศตักเตือนการเดินขบวนซึ่งมักเกิดขึ้นต่อเนื่องจาก "ไฮด์ปาร์ก" ว่าต้องขออนุญาตจากทางราชการก่อนมิฉะนั้นจะผิดกฎหมาย นอกจากนี้ยังจัดให้มีการให้สัมภาษณ์ประจำสัปดาห์ ซึ่งทำให้บรรยากาศด้านเสรีภาพของหนังสือพิมพ์อ่อนปรนลงด้วยในปีเดียวกันนั้นเองออกพระราชบัญญัติพรรคการเมือง ทำให้เกิดพรรคการเมืองเตรียมรับการเลือกตั้ง บรรยากาศเหล่านี้ทำให้ประชาชนเริ่มตื่นตัวด้วยความหวังว่าจะมีประชาธิปไตยขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกัน การอ่อนปรนความเข้มงวดในการปกครองให้มีบรรยากาศเป็นประชาธิปไตย และนโยบายดึงทหารออกจากวงการเมือง โดยให้

¹ป. วัชรภรณ์, ชนรมนิกเขียน, หน้า 567 - 573.

แยกข้าราชการประจำกับข้าราชการการเมืองและให้รัฐมนตรีถอนตัวจากการค้าโดยสิ้นเชิง ทำให้เสียงสนับสนุนจอมพล ป.พิบูลสงคราม ลดน้อยลง กลายเป็นเพียงผู้คานอำนาจของกลุ่ม อิน ชูณหะวัณ และ เผ่า ศรียานนท์ กับกลุ่ม สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เท่านั้น

ผลจากการเลือกตั้งเมื่อ กุมภาพันธ์ 2500 พรรครัฐบาลได้รับเสียงข้างมาก หลังจากนั้นไม่กี่วัน ประชาชน นิสิตนักศึกษาเดินขบวนประท้วงว่าการเลือกตั้งทุจริต ยื่นข้อเสนอมให้รัฐบาลตอบภายใน 24 ชั่วโมง รัฐบาลต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน ห้ามชุมนุมสาธารณะ ห้ามโฆษณา จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้รับเป็นผู้บัญชาการฝ่ายทหาร สามารถให้การชุมนุมสิ้นสุดได้โดยเรียบร้อย พร้อมกับสัญญาว่าจะให้มีการเลือกตั้งใหม่ คำปราศรัยแก่ทหารตำรวจเมื่อสิ้นสุดภารกิจครั้งนั้นลงท้ายอย่างน่าคิดว่า "พบกันใหม่ เมื่อชาติต้องการตัวเรา"

จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป เดือนสิงหาคม ปีเดียวกัน มีข่าวแพร่ว่าคณะรัฐมนตรีมีมติให้รัฐมนตรีทุกคนถอนตัวจากการค้า และอุตสาหกรรม มิฉะนั้นให้ลาออก ต่อมาอีก 5 วัน นายทหารชั้นผู้ใหญ่ อาทิ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐมนตรีกลาโหม พลโทถนอม กิตติขจร รัฐมนตรีช่วยว่าการกลาโหม พลตรีประภาส จารุเสถียร รัฐมนตรีช่วยว่าการมหาดไทย ลาออกจากคณะรัฐมนตรี ต่อมาเมื่อมีผู้ลาออกจากพรรคเสรีมนังคศิลาอีกมากมาย หลังจากนั้นคณะทหารซึ่งมีจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้าก็เข้ายึดอำนาจการปกครอง เมื่อ 16 กันยายน 2500 และเช่นเดียวกับการรัฐประหารที่มีมาแต่เดิม คณะรัฐประหารมอบให้นายพจน์ สารสิน เป็นรัฐบาลหุ่นแทนเพื่อมิให้เป็นการนำเกลียดสำหรับคณะรัฐประหารมากจนเกินไป

แม้ว่าข้ออ้างในการทำรัฐประหารคือ เพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง เนื่องจากรัฐบาลไม่สามารถบริหารประเทศตามแบบอย่างที่คิด เกิดการชุมนุม การหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ การดักลอบคิดต่อกับคอมมิวนิสต์ก็ตาม แต่เหตุผลโดยชัดชัดแล้ว สืบเนื่องมาจากการที่พรรคเสรีมนังคศิลาได้รับเลือกตั้งเข้ามามาก จึงต้องการล้มล้าง และริบถอนอำนาจของ พล.ท.อ. เผ่า ศรียานนท์ ฝ่ายตรงข้าม และอีกประการหนึ่งคือการที่กำหนดให้

รัฐมนตรีถอนตัวจากการค้าโดยสิ้นเชิง และการแยกข้าราชการประจำกับข้าราชการการเมือง เป็นการกระหนกระเทือนผลประโยชน์ส่วนตัวและอำนาจของทหารโดยตรง

ผลการเลือกตั้งทั่วไปครั้งใหม่ พรรคชาติสังคมซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ชนะรัชต์ เป็นหัวหน้าพรรคมีเสียงข้างมากในสภา จึงสนับสนุนให้พลโท ถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี แทนนายพจน์ สารสิน ซึ่งปฏิเสธที่จะรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกวาระหนึ่ง เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ชนะรัชต์ เดินทางไปต่างประเทศก็เกิดความแตกแยกในพรรคชาติสังคม ทำให้จอมพลสฤษดิ์ ชนะรัชต์ ทำรัฐประหารอีกครั้งเมื่อตุลาคม 2501 ซึ่งนับว่าเป็นการรัฐประหารครั้งสำคัญต่อประวัติศาสตร์การปกครองของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเลิกสมสถาบันทางการเมืองที่มีอยู่โดยสิ้นเชิง ประกาศกฎอัยการศึกทั่วราชอาณาจักร ยกเลิกรัฐธรรมนูญพุทธศักราช 2475 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2495 สถาปนาธรรมนูญสภภาพ การบริหารประเทศตกเป็นหน้าที่ของ "คณะปฏิวัติ" โดยมีกองบัญชาการปฏิวัติซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ชนะรัชต์ เป็นหัวหน้า ให้ใช้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 จนกว่าจะมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ของสภารัฐธรรมนูญซึ่ง "คณะปฏิวัติ" จัดตั้งขึ้น

คำนำเสรีภาพหนังสือพิมพ์ ประกาศ "คณะปฏิวัติ" ฉบับที่ 3 กล่าวถึงเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ว่าหนังสือพิมพ์ไม่ต้องผ่านการตรวจ แต่ก็เชื่อว่าจะเสนอข่าวด้วยความเป็นธรรม หากเสนอข่าวที่เป็นเรื่องในทางร้าย เสนอความเท็จ หรือปราศจากความเป็นธรรม จะต้องถูกยับยั้ง หนังสือพิมพ์ที่เป็นปากเสียงของต่างชาติหรือออกเสียงแทนหรือเคียดชังชาติคอมมิวนิสต์ หรือพยายามยุยงให้แตกสามัคคีทั้งทางตรงและทางอ้อมจะต้องประสบกับการปราบปรามอย่างเด็ดขาด รัฐประหารครั้งนี้เป็นการบั่นทอนเสรีภาพครั้งสำคัญ หนังสือพิมพ์ถูกสั่งปิดพร้อมกันมากที่สุด เช่น ข่าวภาพ เสียดิถีภาพ ปิฎกนิ เคดีเมล์ บางกอกนิวส์ ตงจวน กอทอ ในวันรุ่งขึ้นนักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง กรรมการ ข้าราชการ กนต่างมีส่วนหนึ่งก็ถูกจับกุมข้อหาให้การกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์

ต่อมาออกประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติพรรคการเมือง ห้ามการมีส่วนร่วมทาง

การเมืองเกิน 5 คน และจากนั้นก็ออกมาตรา 17 สามารถสั่งยิงเป้าได้ทันทีไม่ว่าในกรณีวางเพลิงหรือข้อหาคอมมิวนิสต์ ประเทศไทยก็เข้าสู่ยุคมืดทางการเมืองตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ท่ามกลางการประกาศว่า "ข้าพเจ้ารับผิดชอบคนเดียว"

ในช่วงระยะห้าปีตั้งแต่ พ.ศ. 2495 - 2500 เป็นระยะที่เหตุการณ์บ้านเมืองอยู่ในระยะที่มีความขัดแย้งอย่างรุนแรงของชนชั้นปกครอง มีการต่อสู้ชิงอำนาจทางการเมืองกันระหว่างฝ่ายทหารซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กับฝ่ายตำรวจของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ และเป็นยุค "พิมพ์" ยุคหนึ่งของเมืองไทยที่การกวาดล้างลอบสังหารชีวิตเป็นไปอย่างง่ายดาย และไม่เกรงกลัวกฎหมาย เช่นกรณีนายอารี สีวีระ ถูกคนร้ายลอบยิงตายซึ่งเป็นเหตุการณ์สะเทือนขวัญนักหนังสือพิมพ์ เหตุการณ์หนึ่งเพราะนายอารี สีวีระ เป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์หลายฉบับ และยังคงเคยเป็นผู้สนับสนุนการก่อตั้งชมรมนักประพันธ์มาแล้วระยะสองปีหลังคือ พ.ศ. 2498 - 2500 เป็นยุคที่การเมืองไทยเริ่มมีความหวังที่จะเป็นประชาธิปไตยขึ้นมาบ้าง จนนักศึกษาทางการเมืองชาวต่างประเทศผู้หนึ่งกล่าวว่า เป็นยุคที่ตื่นตัวทางการเมืองอย่างน่ายินดีที่สุดยุคหนึ่ง¹ บรรยากาศของพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่ต่างแข่งขันกันเพื่อให้ได้รับเลือกตั้ง แต่เบื้องหลังก็เป็นการเลือกตั้งที่ต้องทุ่มทุนนับสิบ ๆ ล้านบาท² ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นเพียงรูปแบบประชาธิปไตยเท่านั้น ส่วนเนื้อหาก็ยังมีการทุ่มทุนเพื่อซื้อคะแนนเสียงอยู่นั่นเอง

ความหวังอันริบหรี่ของประชาธิปไตยในเมืองไทยดับวูบลง เมื่อการแก่งแย่งทางการเมืองมีอำนาจเหนือกว่าความตั้งใจที่จะพัฒนาระบอบประชาธิปไตย การปฏิวัติเมื่อ พ.ศ. 2500 เป็นการล้มเลิกสถาบันทางการเมืองทั้งหมด และยังใช้มาตรการรุนแรงในการปราบปรามผู้ที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกับรัฐบาล สภาพการเมืองเช่นนี้มีผลกระทบต่อพัฒนาการของนวนิยายโดยตรง

¹ David A. Wilson, Politics in Thailand, p. 30.

² Ibid., p. 31.

ค่านพัฒนาการของนวนิยายไทย ในตอนต้นของช่วงนี้ แม้ว่าจะเป็นช่วงหลัง เหตุการณ์กับภูมิลักษณ์เพียงเล็กน้อย แต่นักเขียนนวนิยายแนวสะท้อนปัญหาสังคมและการเมือง ก็ยังคงเขียนต่อไปอย่างท้าวหาญ เช่น "ศรีบูรพา" เขียน และไปข้างหน้า ขณะที่ถูกจำคุก สด กุมมะโรหิต เขียน เลือดสีน้ำเงิน เลือดสีแดง และ รอย้ำ ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์ เขียน เมืองทาส เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนวนิยายเสียดสีและสะท้อนความขัดแย้งทาง ความคิดค่านการเมือง คือ " ... ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

นวนิยายที่เกี่ยวกับสังคมและการเมืองที่กำลังขยายตัวตงหยุดชะงักลง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เมื่อ พ.ศ. 2500 การให้มาตรการรุนแรงปราบปราม ผู้ที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกับรัฐบาลทำให้ นักเขียนนวนิยายที่เคยเสนอนวนิยายเกี่ยวกับปัญหา สังคมและการเมืองต้องหยุดเขียนหรือหันเหทิศทาง การเขียนเพื่อสวัสดิภาพของตนเอง และ เพื่อเลี้ยงชีพ¹ จึงกล่าวได้ว่า เส้นทางของประชาธิปไตยที่ล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอดมีส่วน กำหนดพัฒนาการนวนิยายไทยอย่างใกล้ชิด ความชะงักงันทางการสร้างสรรค์นวนิยาย "เร้าความคิด" ก็คือความชะงักงันของพัฒนาการนวนิยายไทย ซึ่งต้องวนเวียนอยู่ใน กระแสนวนิยายหลักนี้ นวนิยายชีวิตครอบครัวท่านกง แม้ว-ลูกสะใภ้ เมียน้อย เมียดวง คังนั้น เส้นทางพัฒนาการนวนิยายไทยจึงมีสภาพล้มลุกคลุกคลาน เช่นเดียวกับเส้นทางไปสู่ ประชาธิปไตยของไทยนั่นเอง

นวนิยายระหว่าง พ.ศ. 2496-2500

นวนิยายระหว่าง พ.ศ. 2496-2500 ยังคงมีลักษณะแนวใหม่ เช่นเดียวกับ นวนิยายในช่วงพ.ศ. 2493-2495 คือก้านหนึ่ง เป็นนวนิยายประเภทเร้าอารมณ์ มีลักษณะ เป็นนวนิยายพาฝันและนวนิยายประเภทหลักนี้ ส่วนอีกก้านหนึ่ง เป็นนวนิยายเร้าสมอง ใต้แก่นวนิยายที่เกี่ยวกับสังคมและการเมือง นวนิยายประเภทหลังนี้มีบทบาทเพิ่มขึ้นอย่างมาก ต่อพัฒนาการนวนิยายไทย เนื่องจากได้สร้างลักษณะใหม่ให้นวนิยายไทยก้าวหน้าขึ้น

¹ กล่าวไว้ใน หน้า 2.

นวนิยายเกี่ยวกับสังคมและการเมือง

ในขณะที่สภาพสังคมและการเมืองไทยกำลังอยู่ระยะสับสนวุ่นวาย วิธีทางไปสู่ประชาธิปไตยอยู่ในลักษณะล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด ทางด้านชนชั้นปกครองระดับสูงกำลังแก่งแย่งชิงอำนาจกันเอง ส่วนราษฎรทั่วไปโดยเฉพาะชาวชนบทกำลังประสบปัญหาด้านการดำรงชีวิต และปัญหาจากชนชั้นปกครองระดับท้องถิ่น นวนิยายไทยก็สะท้อนปัญหาที่ซับซ้อนวุ่นวายเพิ่มมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะนักเขียนนวนิยายที่เริ่มเสนอปัญหาสังคมและการเมืองมาในระยะก่อนหน้านี้ มองปัญหาสังคมได้ชัดเจนมากขึ้น ภาพสะท้อนในนวนิยายจึงมีลักษณะเป็นทฤษฎีที่บางครั้งค่อนข้าง"ยึดเยียด" ความคิดน้อยลง กลายเป็นการให้เหตุการณ์เพื่อให้ผู้อ่านสรุปความคิดได้เอง ทำให้มีลักษณะสมจริง และมีชีวิตชีวามากกว่าเดิม

หากจะกล่าวถึงแนวโน้มของนวนิยายเกี่ยวกับสังคมและการเมืองในช่วงระยะเวลาี้ อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะเด่นที่สร้างพัฒนาการให้นวนิยายไทยด้วย

ลักษณะแรกคือ ภาพสะท้อนของสังคมและการเมืองในนวนิยายมุ่งไปที่ความสับสน หรือความขัดแย้งของสังคมมากขึ้น ในขณะที่เส้นทางไปสู่ประชาธิปไตยของไทยนั้นวันจะคลี่คลายและสับสนวุ่นวายไปด้วยการแก่งแย่งอำนาจ นวนิยายเกี่ยวกับสังคมและการเมืองส่วนใหญ่ในระยะนี้เสนอเรื่องของความขัดแย้งในลักษณะต่าง ๆ กันในสังคม เช่น ความขัดแย้งระหว่างค่านิยมและความคิดของคนในสังคม"เก่า" กับความคิดในลักษณะ"ก้าวหน้า" ในปีศาจ ของ "เสนีย์ เสาวพงศ์" ความขัดแย้งด้านความคิดเห็นทางการเมืองอันสืบเนื่องมาจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ในไฉ่แดง ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์กับสภาพความเป็นจริงในระยะ ของ สดก ภูมระโรหิต เป็นต้น การมุ่งเสนอเรื่องราวความขัดแย้งในลักษณะซับซ้อนมากยิ่งขึ้นเป็นผลมาจากสภาพการณ์ในสังคมและความสับสนวุ่นวายทางการเมือง หรืออาจกล่าวได้ว่าความขัดแย้งซึ่งเป็นลักษณะที่มีอยู่แล้วในการสร้างโครงเรื่องของนวนิยายที่ดีทั่วไป เป็นลักษณะเด่นมากยิ่งขึ้นในนวนิยายที่เกี่ยวกับสังคมและการเมืองในระยะนี้

ลักษณะที่สอง สภาพเหตุการณ์ทางสังคมและการเมืองที่ปั่นป่วนวุ่นวาย สลับซับซ้อน เป็นประสบการณ์ที่นักเขียนมองเห็นได้ชัดเจน ระยะเวลาได้ทำให้นักเขียนที่สนใจสภาพความเป็นไปของสังคมมองเห็นว่าสังคมมีปัญหาในด้านใดบ้าง นักเขียนกลุ่มศิลปะเพื่อชีวิตที่เคยเขียนนวนิยายเพื่อชีวิตมาแล้ว จึงเสนอนวนิยายเพื่อชีวิตที่มุ่งเข้าสู่ปัญหาสังคม ในรายละเอียดมากยิ่งขึ้น จากประสบการณ์อันเป็นรูปธรรมที่เขาพบเห็น ทำให้ความคิดที่เป็นอุดมการณ์หรือเป็นนามธรรมแต่เดิมแจ่มกระจ่างขึ้น นวนิยายเพื่อชีวิตจึงหันเข้าสู่ความเป็นนวนิยายเพื่อประชาชน ซึ่งเป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของแนวทางศิลปะเพื่อชีวิต ดังนักวิจารณ์แนวศิลปะเพื่อชีวิตคนหนึ่งเสนอผลงานวิจารณ์ในช่วงระยะเวลานั้นกล่าวไว้ว่า

บรรดานักประพันธ์ (ควรรวมเอาศิลปินทั้งมวลด้วย) ที่ได้ชื่อว่าศิลปะเพื่อชีวิตนั้น หลังจากได้ศึกษาสภาพความเป็นจริงของชีวิตในสังคมแล้วก็ได้ออกมาค้นหาเขาไปอีกทางหนึ่งโดยเสนอหลักการใหม่ว่า ศิลปะเพื่อชนกรรมาชีพ โดยกระจัดให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น หรือเรียกกันอีกว่า พรรณคดีชนชั้นกรรมาชีพ (Proletariat Literature) นักประพันธ์กลุ่มนี้ได้ให้ความเห็นว่า ศิลปะควรจะเปิดเผยคุณธรรมของคนงานผู้สร้างโลกและสังคม ศิลปะจะของพิทักษ์รักษาคณะประโยชน์ของคนยากคนจน ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในฐานะอันต่ำต้อย ศิลปินควรจะเข้าใจในความช่วยเหลือ และในที่สุดก็ควรจะ เป็นกำลังส่วนหนึ่งที่เขาร่วมการต่อสู้เพื่อสิทธิอันชอบธรรมของชนเหล่านี้ ซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของสังคมของประเทศและของโลก

นี่ก็คือที่มาของคำว่า ศิลปะเพื่อประชาชน (Art for people's sake)¹

นวนิยายหลายเรื่องจึงกล่าวถึงสภาพชีวิตและปัญหาของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอันได้แก่ชาวนา ในลักษณะที่ตีแผ่สภาพของบุคคลเหล่านั้นอย่างวิเกระระเห่ไปถึงปัญหาของสังคม นอกจากนี้ยังมีลักษณะประสานความคิดของปัญญาชนที่เคยเสนอไว้ในนวนิยายเพื่อชีวิตช่วงก่อนหน้านี้กับวิถีชีวิตของชาวนาได้อย่างกลมกลืน คำวิจารณ์ของนักเขียนคนหนึ่งซึ่งเสนอแนะ ศรีบูรพาให้เสนอตัวละครเอกเป็นชาวนา เพื่อให้การมองปัญหาเกี่ยวกับชาวนาเป็นทัศนะของชาวนาเอง ไม่ใช่ทัศนะของปัญญาชน ได้กลายเป็น

¹บรรจง บรรเจอดศิลป์, เรื่องเดิม, หน้า 67 - 8.

ความจริงขึ้น เมื่อ ปีศาจ ของ "เสนีย์ เซาวพงศ์" มี สาย สีมา เป็นอุกนายเที่ยง สีมา ขาวนา และในแลไปข้างหน้า จันทา โคนดินแดง เป็นชาวชนบทจากอีสาน ลูกชาวชนบทที่ได้มีโอกาสกลายเป็นปัญญาชนผู้มีอุดมคติเหล่านี้จึงเข้าใจและเห็นอกเห็นใจชาวชนบทผู้ยากไร้ด้วยกันมากกว่าปัญญาชน ซึ่งนับได้ว่าเป็นพัฒนาการของนวนิยายเพื่อชีวิตที่มีศิลปะในการเขียน ค่อยการลดการเสนอความคิดล้วน ๆ มาเป็นการให้ประสบการณ์ของตัวละคร เพื่อสื่อความคิดแทน

นอกจากนี้ ค่านิยมในเมืองซึ่งผู้ใช้แรงงานคือกรรมกรกำลังอยู่ในภาวะเดือดร้อน เกิดการนัดหยุดงาน และประท้วงขึ้นบ่อยครั้ง ก็ได้กลายเป็นเนื้อหาของนวนิยายอีกลักษณะหนึ่ง เห็นได้จากเมืองทาส ของกริรัตน์ สถาปนวัฒน์

นวนิยายเพื่อชีวิตเหล่านี้ มีลักษณะสะท้อนปัญหาสังคม แสดงความเห็นอกเห็นใจผู้ตกอยู่ในสภาพต่ำต้อยในสังคม แต่ในขณะสะท้อนให้เห็นความ "อัปสัณธ์" เหล่านี้ ก็ชี้ให้เห็นความหวังในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่าด้วย ซึ่งเป็นบทบาทของนวนิยายในการ "นำ" สังคมอย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่าพัฒนาการของนวนิยายไทยได้ไปสู่ระยะที่นวนิยายมุ่ง "นำ" หรือเข้าไปมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงสังคมแทนที่จะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง หรือสะท้อนสภาพของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองเท่านั้น

ลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นลักษณะเด่นทั่ว ๆ ไปของนวนิยายที่เกี่ยวกับสังคมและการเมืองในช่วงระยะเวลานี้ อย่างไรก็ตามนวนิยายแต่ละเรื่องก็อาจมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งเด่นชัดมากกว่าลักษณะอื่น ๆ ดังนั้นจึงจะได้กล่าวถึงบทบาทต่อพัฒนาการนวนิยายไทยแต่ละเรื่องโดยละเอียดต่อไปในลักษณะที่ให้สอดคล้องกับกระแสที่แสดงให้เห็นไว้ในช่วงก่อนหน้านี้นี้ คือกระแสของนวนิยายเพื่อชีวิต ซึ่งเป็นกระแสเด่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนและมีบทบาทต่อพัฒนาการนวนิยายไทยอย่างชัดเจน กับนวนิยายเกี่ยวกับสังคมและการเมืองร่วมสมัยอื่น ๆ

ก. พัฒนาการของนวนิยายเพื่อชีวิตคู่นวนิยายเพื่อชนชั้นกรรมาชีพ

กระแสของนวนิยายเพื่อชีวิตในช่วงระยะนี้เป็นกระแสต่อเนื่องจากช่วงระยะเริ่มต้น และได้พัฒนาไปหลายประการ ประการที่เห็นเด่นชัดคือ การมุ่งเข้าสู่ปัญหาของผู้คนส่วนใหญ่ อันหมายถึง ชาวนาในสังคมไทย ก่อนหน้านี้มีนวนิยายเพื่อชีวิตที่สนใจชีวิตชนบทอยู่บ้าง คือ แผ่นดินนี้ของใคร แต่ยังคงเป็นกระแสเล็ก ๆ มาถึงช่วงระยะเวลานี้ นวนิยายเพื่อชีวิตได้พัฒนามาสู่เนื้อหาเกี่ยวกับชาวชนบทอย่างจริงจัง เป็นกระแสหลักของนวนิยายประเภทนี้ ลักษณะเสนอเรื่องราวของชาวชนบทเป็นลักษณะที่เสนอเพื่อชี้ให้เห็นปัญหาสภาพชีวิตอันอัปสัณฐานเพื่อนำไปสู่แนวทางแก้ไข ด้วยเหตุนี้จึงแตกต่างไปจากนวนิยายเกี่ยวกับชีวิตชนบทซึ่งเคยมีมาก่อนแล้วอันเป็นการใช้ฉาก ตัวละครของชนบทแต่ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเสนอปัญหาชาวชนบท

ลักษณะที่พัฒนาไปอีกลักษณะหนึ่งของนวนิยายเพื่อชีวิตในช่วงระยะเวลานี้คือการเสนอเนื้อหาด้านความคิด เห็น เกี่ยวกับสังคมและการเมืองเป็นไปในลักษณะกลมกลืนมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม จากการเสนอในรูปแบบสหพจนานุกรมซึ่งค่อนข้าง "ยัดเยียด" ความคิดให้กับผู้อ่านโดยตรงพัฒนามาเป็นการเสนอด้วยการให้ประสบการณ์ของตัวละคร เพื่อนำไปสู่ความคิดเห็นที่ต้องการ แมว่ายังคงมีการสรุปความคิดเห็นให้ผู้อ่านอยู่บ้างก็ตาม

พัฒนาการของนวนิยายเพื่อชีวิตในช่วงระยะนี้จึงกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาไปสู่นวนิยายเพื่อประชาชนอันหมายถึงชนชั้นกรรมาชีพ โดยเน้นความเห็นอกเห็นใจ การให้ความช่วยเหลือ และเข้าเป็นกำลังส่วนหนึ่งในการต่อสู้เรียกร้องเพื่อสิทธิอันชอบธรรมของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศเหล่านี้

ปีศาจ: ผู้สร้างควมก้าวหน้า

หลังจาก "เสนีย์ เสาวพงศ์" จบ ความรักของวัลยา เมื่อ พ.ศ. 2495 แล้วเขาก็เขียน ปีศาจ ขึ้นในปีต่อมา คือ พ.ศ. 2496 เพื่อให้เป็นตอนต่อจาก

ความรักของวัลยา ซึ่งจบลงเพียงการแสดงความหวังของตัวละครว่าจะเข้าช่วยแบกรับภาระรับผิดชอบของสังคม ในปีศาจ "เสนีย์ เสาวพงศ์" แสดงให้เห็นชีวิตของคนหนุ่มสาวที่คอยพัฒนาการรับรู้ปัญหาของสังคมจนในที่สุดเขาสละคนเพื่อเข้าร่วมช่วยเหลือประชาชนผู้ทุกข์ยากในสังคม หนุ่มสาวเหล่านี้เป็นปัญญาชน ซึ่งมาจากครอบครัวชาวนา ชนชั้นกลาง และแม้กระทั่งชนชั้นสูง อันแสดงให้เห็นว่า "เสนีย์ ให้ความหวังกับคนหนุ่มสาวทุกระดับ" เมื่อเขาเหล่านั้นได้รับการศึกษา และรู้จักคิด เขาก็จะมองเห็นปัญหาสังคมและสำนึกถึงภาระรับผิดชอบที่เขาควรจะมีปฏิบัติในฐานะพลเมืองคนหนึ่ง

การสร้างโครงเรื่อง เพื่อเสนอความคิดเห็นทางสังคมและการเมืองในปีศาจ มีความกลมกลืน และไม่มีลักษณะ "ยัดเยียด" ความคิด โดยการเน้นภาพชีวิตของ สายสีมา ลูกชานาผู้กลายเป็นทนายความ กับรัชนี อักษรศาสตร์บัณฑิต ลูกชนชั้นสูงพร้อมกับกิ่งเทียน และนิคม บุคคลเหล่านี้มีความสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องกัน และเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องก็เป็นประสบการณ์ของตัวละครเอกเหล่านั้น การใช้กลวิธีรูปต่อแบบ ความรักของวัลยา จึงไม่เด่นชัดเท่าในปีศาจ การดำเนินเรื่องแสดงให้เห็นพัฒนาการทางความคิดของตัวละครที่เริ่มเห็นปัญหาของสังคมทั้งค่านิยม และปัญหาทางเศรษฐกิจ ในที่สุดหนุ่มสาวเหล่านี้ก็ตัดสินใจออกสู่ชนบทเพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่จะเข้าร่วมแก้ไขปัญหาที่ชาวชนบทกำลังเผชิญ

ปีศาจ มีบทบาทในการสร้างพัฒนาการให้นวนิยายไทยสองประการคือ บทบาทในการนำนวนิยายเพื่อชีวิตไปสู่การเน้นปัญหาของชาวชนบทอันเป็นการเริ่มต้นของนวนิยายเพื่อชนชั้นกรรมาชีพ และบทบาทในค่านิยมกลวิธี คือ เริ่มใช้สัญลักษณ์ เป็นครั้งแรกในนวนิยายไทย

บทบาทแรกคือ บทบาทในการพัฒนานวนิยายเพื่อชีวิต ปีศาจ มีลักษณะที่แม้ปัญหาสังคมจะเป็นรูปธรรม คือให้ภาพชีวิตของบุคคลเพื่อสะท้อนความคิดเห็นที่ต้องการเสนอ ไม่ใช่ใช้บทสนทนาเสนอความคิดเห็นของผู้เขียนอย่างตรงไปตรงมา นอกจากนี้การเสนอปัญหาของสังคมยังเป็นไปในลักษณะให้เป็นประสบการณ์ของตัวละครโดยตรงไม่ใช่การ

ฉบับปรายถกเถียงปัญหาสังคมเช่นนวนิยายเพื่อชีวิตก่อนหน้านี้ เสนีย์ เสาวพงศ์ ให้
สาย สีม่า เป็นลูกชานา ต่อมาเป็นทนายความ ซึ่งยังไม่ลืมบ้านเกิด กลับไปช่วยรวม
ต่อสู้กับชาวชนบทเหล่านั้น

เช่นเดียวกับเรื่อง ความรักของวัลยา กฎของความเปลี่ยนแปลงยังคงเป็นแนว
คิดสำคัญของเรื่อง ปี่สาจ ผู้เขียนเน้นให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้
แม้จะคัดค้านหรือไม่ยอมรับความเปลี่ยนแปลง ความเปลี่ยนแปลงก็จะคงเกิดขึ้นและคอย
หลอกลอนคุณูปี่สาจต่อผู้คนที่เกลียดกลัวหรือคัดค้านการเปลี่ยนแปลงอยู่นั่นเอง

ลักษณะที่ทำให้ ปี่สาจ เป็นนวนิยายเพื่อชีวิตที่อาจเรียกว่าเป็นนวนิยายเพื่อประ-
ชาชนคหบดี คือ การให้ความสำคัญกับปัญหาของชาวชนบท แม้ว่าตัวละครเด่นทั้งหมดจะเป็น
หนุ่มสาว แต่ก็ เป็นหนุ่มสาวที่มองเห็นปัญหาสังคม กระทบถึงความรับผิดชอบสังคม และ
ในที่สุดก็ออกไปทำงานในชนบท การเรียนรู้ปัญหาสังคมของตัวละครค่อยพัฒนาไปที่ละน้อย
และการเรียนรู้เหล่านั้นก็คือการวิเคราะห์สังคมไทยนั่นเอง ภาพสะท้อนของสังคมไทย
คือ ภาพของปัญหาชาวชนบทชานาต้องเผชิญปัญหาที่กินกินกันอย่างหนัก ส่วนทางด้านความ
คิดเห็นและค่านิยมของสังคมก็มีความขัดแย้ง ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง
พ.ศ. 2475 เปลี่ยนการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชเป็น "ประชาธิปไตย" แต่ค่านิยม
และความคิดเห็นบางอย่างก็ยังคงเดิมไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงเกิด
"นายของราษฎร" ประเภทใหม่คือ ข้าราชการมาแทนที่พวก "เจ้านาย" แต่เดิม เมื่อ
สะท้อนสภาพปัญหาสังคมแล้ว ก็เสนอแนวทางแก้ไขโดยให้ความหวังว่าหนุ่มสาวรุ่นใหม่
อุทิศตนเพื่อผู้ยากไร้ในสังคมเหล่านั้นจะเป็นผู้ช่วยพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น แม้จะยังไม่
ได้เสนอ
ไกลไปถึงการต่อสู้ของเขาที่ตาม แต่การจบคหบดีการตัดสินใจ "ขบถ" ตอครอบครัว มุ่งสู่
ชนบทในยามอรุณเบิกฟ้า ก็ฉายให้เห็นความหวังอันแจ่มใสของอนาคตของประชาชนในทัศนะ
ของผู้เขียนได้อย่างชัดเจน การมุ่งดีแก่สังคมและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาโดยเน้นที่ประชาชน
ผู้ทศยากเหล่านั้นทำให้กล่าวได้ว่า ปี่สาจ เป็นนวนิยายเพื่อประชาชน ^{ตัดสินใจออกสู่ชนบท}
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่จะเข้าร่วมแก้ไขปัญหที่ชาวชนบทกำลังเผชิญ ^{ด้วยการให้กำลังใจ}

บทบาทที่สองที่ปีศาจ สร้างพัฒนาการให้นวนิยายไทย คือบทบาทด้านการบุกเบิก กลวิธีใช้สัญลักษณ์ในนวนิยาย แม้จะเป็นเพียงสัญลักษณ์ง่าย ๆ และผู้เขียนแสดงความหมายของสัญลักษณ์ไว้อย่างชัดเจนก็ตาม

"เสียนี่ เสียวหงส์" ใช้ปีศาจ เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายหลายความหมาย ความหมายแรก คือ "ปีศาจขโมย" ในทัศนะของทหารญี่ปุ่นที่เห็นว่าคนไทยผู้หวงแหน อธิปไตยเป็น "ปีศาจ" โดยไซเมื่อกล่าวถึงอ้วนเพื่อนในวัยเด็กของ สาย สีมา ในระหว่าง "ญี่ปุ่นขึ้น" อ้วนและซาวมานที่เป็นไทยผู้หวงแหนอธิปไตย "รังควาน" ค่ายญี่ปุ่น กักขังการทำลายเสบียงอาหาร จนทหารญี่ปุ่นต้องรายงานว่าถูกรบกวาดด้วย "ปีศาจขโมย" ซึ่งก็คือ "ปีศาจของผีเรือนที่หวงแหนบ้านของคนไม่ยอมให้ใครที่ไม่ได้เชื้อเชิญให้เข้ามาอยู่"

ความหมายที่สอง ปีศาจ หมายถึง "คนอกตัญญู" ที่ตัดสินใจเลือกการเข้ารับใช้ ส่วนรวมแทนการ "กตัญญู" ซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัว มหาจวน ผู้เคยอุปการะ สาย สีมา จึง ประนามสายว่า "อ้ายปีศาจตัวนี้มันอกตัญญู ฉันทอุปถัมภ์มันมาแท้ ๆ มันเนรคุณ" ปีศาจในที่นี้จึงหมายถึงผู้ชั่วร้ายในทัศนะของมหาจวนที่อกตัญญูผู้ที่ระแคะระคายไปช่วยเหลือนักชาวมานแทน แต่ในทัศนะของสายนั้นคือการตัดสินใจครั้งสำคัญที่เขาเลือกส่วนตัว แทนส่วนรวม เขาจึง เลือกการรอกตัญญู เพื่อที่จะรับใช้ส่วนรวม

ความหมายที่สามของปีศาจ เป็นความหมายสำคัญที่สุดเพราะเป็นแนวคิดสำคัญของเรื่อง คือ "ปีศาจ" ในทัศนะของเจ้าคุณและคุณหญิง บิดามารดาของรัชนี้ เมื่อกล่าวถึง สาย สีมา ว่า "ไอ้ปีศาจตัวนี้มันทำให้ฉันนอนไม่หลับ" และสาย สีมา ก็ได้กล่าวสุนทรพจน์ในงานเลี้ยงว่า เขาคือปีศาจที่กาลเวลาได้สร้างขึ้นมาจากหลอกหลอนคนที่อยู่ในโลกเก่า ความคิดเก่า ทำให้เกิดความละเมอหวาดกลัว

ท่านคิดจะทำลายปีศาจตัวนี้ในคืนวันนี้ที่อุทยานสมาคมชั้นสูงเช่นนี้ แต่ไม่มีทางจะเป็นไปได้ เพราะเขาอยู่ยงคงกระพันยิ่งกว่าอาถรรพ์หรือภูติผี เพราะเขาอยู่ในเกราะกำบังแห่งกาลเวลา ท่านจะเหนียวรังอะไรไว้ใต้อย่างสิ่งบางอย่างชั่วคราว แต่ท่านไม่สามารถจะรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้ได้ตลอดไป โลกของเรา

เป็นคนละโลก... โลกของผม เป็นโลกของธรรมคาสามัญชน¹

ปีศาจในความหมายที่เสนีย์ เสาวพงศ์ ต้องการ จึงมีความหมายหลายนัย ความหมายของสัญลักษณ์ที่หลากหลายเช่นนี้ นับเป็นความก้าวหน้าอย่างหนึ่งในนวนิยายไทย แต่ก็ เป็นความหลากหลายที่ไม่มีลักษณะคลุมเครือเท่าใดนัก ปีศาจ เป็นตัวแทนของความคิดใหม่ ความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปในทางก้าวหน้าอันเป็นกฎแห่งพัฒนาการ นอกจากนี้ยังหมายถึงความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว ความคิดล้มล้างค่านิยมดั้งเดิมของสังคม หรือกล่าวโดยสรุป ปีศาจ ก็คือสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้า ซึ่งผู้ที่คัดค้านการเปลี่ยนแปลง ย่อมเห็นว่าเป็นความเลวร้ายน่าสะอิดสะเอียน ความเปลี่ยนแปลงจึงเป็นปีศาจหลอกหลอนผู้ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ปีศาจตัวนี้ทำไมตายและยังคงจะปีนอยู่ตราบที่ยังมีผู้คัดค้าน หรือไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ สาย สีมา ก็คือปีศาจ เพราะเขา เป็นคนรุ่นใหม่ ที่คัดค้านค่านิยมดั้งเดิมของสังคม ที่ถือว่าความกตัญญูคือคุณธรรมสูงสุด เขาเลือกที่จะกตัญญูต่อสังคมส่วนรวมมากกว่ากตัญญูกับผู้มีพระคุณส่วนตัว เขาคือหยานที่แสดงให้เห็นว่าโลกได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว จากยุคสมัยของชนชั้นสูงคือบรรดาขุนนาง และเจ้านาย มาเป็นยุคสมัยของสามัญชน สาย สีมา จึงเป็นปีศาจของผู้ที่อยู่ในโลกเก่า ยึดถือค่านิยมเก่า แต่สำหรับพัฒนาการของโลก ปีศาจเหล่านี้ก็คือตัวแทนของความคิดก้าวหน้าของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

การใช้สัญลักษณ์ในปีศาจ แม้จะเป็นเพียงสัญลักษณ์อย่างง่าย ๆ และเป็นการทดลองในระดับเริ่มต้น แต่ก็เป็นการบุกเบิกด้านกวีวิธีของนวนิยายไทยลักษณะหนึ่ง

นอกจากนี้หากจะพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ ก็อาจมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในด้านค่านิยม เสนีย์ เสาวพงศ์ เสนอทัศนะใหม่ด้านค่านิยม

¹เสนีย์ เสาวพงศ์ (ศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์), ปีศาจ (พระนคร: นิตรนรา, 2514), หน้า 368.

ซึ่งแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงจากค่านิยมดั้งเดิมของสังคม หรือแม้ค่านิยมในยุคแสวงหาหลังสงครามโลกครั้งที่สองสงบ เมื่อ "ร. จันทิมพะ" เขียนไว้ใน เรากลิต-บทหลุมฝังศพของ วาสิษฐ์ ว่า "มนุษย์เราจะอยู่อย่างผู้ใดบ้างก็เพราะรู้จักคุณค่าของเกียรติยศและความกตัญญู" แต่ "เสนีย์ เสาวพงศ์" กลับสลัดความกตัญญูทิ้งไปเพราะเป็นเพียงเรื่องส่วนตัวเมื่อต้องให้เลือกรับกับความยุติธรรมต่อผู้ยากไร้อื่นเป็นส่วนรวม เมื่อพิจารณาในแง่ ปีศาจ จึงสะท้อนให้เห็นจุดเปลี่ยนแปลงค่านิยมครั้งสำคัญ ซึ่งเป็นหน่อความคิดใหม่แห่งยุค แม้ว่าความคิดนั้นยังคงเป็น "ปีศาจ" สำหรับคนส่วนใหญ่ในสังคมขณะนั้นก็ตาม

นอกจากพัฒนาการที่สร้างให้กับนวนิยายไทยสองลักษณะดังกล่าวแล้ว ถ้าจะพิจารณาในลักษณะวิพากษ์ ก็อาจกล่าวได้ว่า ปีศาจ ได้สร้างพัฒนาการครั้งสำคัญในนวนิยายไทยในฐานะที่เป็นจุดบรรจบกันระหว่างเนื้อหาทางการเมืองกับกลวิธีทางศิลปะอย่างงดงาม โดยทั่วไปมักกล่าวกันว่า เนื้อหาทางการเมืองอาจทำลายความงดงามทางศิลปะ ซึ่งเป็นประเด็นหนึ่งในการอภิปรายของชมรมนักประพันธ์ เมื่อพูดถึงเรื่องของการเมือง แต่ ปีศาจ ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เมื่อผู้เขียนนวนิยายเล่มนั้นมีความสามารถถึงระดับ ความมีศิลปะในนวนิยายที่เสนอเนื้อหาทางการเมืองก็เป็นไปได้โดยสมบูรณ์ ใน ปีศาจ "เสนีย์ เสาวพงศ์" สามารถเสนอความคิดเกี่ยวกับสังคมและการเมืองที่ว่าความรู้สึกนึกคิด จิตใจและจินตนาการของแต่ละบุคคลเป็นผลสะท้อนมาจากสภาพแวดล้อมภายนอก และความคิดที่ว่าความแตกต่างของสภาพชีวิตเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นเอง ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ มาเสนอไว้ในรูปนวนิยายได้อย่างกลมกลืนด้วยการสร้างตัวละคร และประสบการณ์ที่ตัวละครได้ผ่านพบทำให้สรุปความคิดดังกล่าวได้ ใน ปีศาจ มองไม่เห็นการกล่าวคำคมของตัวละครในลักษณะ "ยัดเยียด" อย่างไม่สมจริงเด่นชัดนัก แม้ในฉากกล่าวสุนทรพจน์โดยมิได้รับเชิญของสาย สีมา ก็ไม่มีลักษณะของ "เสียงปืนทามกลางวงคอนเสิร์ต" แต่อย่างไรก็ตาม ความละเอียดลออพิถีพิถันในการสร้างตัวละคร และกำหนดพฤติกรรมแม้ในตอนเล็ก ๆ จะเห็นได้เด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นตอนที่เน้นความคิดเห็นหรือตอนที่กล่าวถึงความรู้สึกของตัวละครก็เป็นไปอย่างละเอียดละไม ดังจะเห็นได้ว่าใน

ขณะที่ผู้เขียนให้ สาย สีมา กล่าวสุนทรพจน์ว่า

...ความคิดแยกแตกต่างกันในสมัยและเวลาทำให้คนเรามีความคิดแยกแตกต่างกันด้วย ผมไม่ได้เป็นผู้รุกรานท่านที่อยู่ในปราสาทสูงที่สง่างาม แต่เมื่อท่านที่ยืนบนปราสาทนั้นฝนน้ำลายลงมายังพื้นดิน ผมก็จำต้องเช็ดน้ำลายนั้นเสีย เพราะมันเป็นสิ่งปฏิญญาสำหรับท่านที่อยู่ในปราสาทนั้นไม่จำเป็นจะต้องแตะต้อง เพราะอย่างไรก็ตาม จะต้องเลื่อนสลายไปตามเวลา ท่านไม่สามารถจะยับยั้งความเปลี่ยนแปลงแห่งกาลเวลาได้หรอก เมื่อวันเวลาดวงไป ของเกาทั้งหลายก็นับวันจะเข้าไปอยู่ในโลกพิพิชภัณฑ์ยิ่งขึ้น...¹

แต่เมื่อถึงตอนบรรยายพฤติกรรมของกิ่งเขียนที่เปลี่ยนท่าทีในการทำงาน หันไปทำงานหนักเพื่อช่วยแม่ ด้วยคำพูดประโยคเดียวของแม่ว่า "มือกิ่งเขียนนุ่มกว่ามือแม่แยะ" ทำให้เธอสุขใจและภูมิใจในมือที่หยามกระด้างในเวลาต่อมาก็เป็นเหตุการณ์เล็ก ๆ น้อยในรายละเอียดแต่สามารถสื่อสารที่ยิ่งใหญ่กว่าได้ช่วยกลวิธีละเอียดละไมและงดงาม หรือตอนบรรยายถึงความรู้สึกของผู้หญิงเช่นเจ็ดจวี ที่ฝันจะได้ยกฐานะความเป็นอยู่ของตน ด้วยการแต่งงานกับชายฐานะดี แต่เมื่อความหวังค่อยริบหรือลง ผู้เขียนก็กล่าวถึง ความรู้สึกของเธอว่า

เหมือนกับเรือใบสีขาวที่แล่นเรียบอยู่ริมฝั่งเพียงแค่มือกี่กาวก็จะถึง แต่แล้วด้วยแรงลมที่พัดลงมาจากฝั่ง ทิศใบสีขาวที่กางแผ่อยู่ พาเรืออันสวยงามลำนั้นแล่นหางออกไปแห้วออกไปสู่ทะเลลึก แดนอ่าวออกไปด้วยแรงลม หางโกดออกไปทุกขณะ จนในที่สุดเห็นแต่ใบสีขาวเป็นรูปสามเหลี่ยมเล็ก ๆ ที่แถมอยู่เหนือท้องน้ำอันเว้งว่าง ตอนที่ยมรรจบกับท้องฟ้า...ความหวังของหลอนคือเรือใบลำนั้น²

นอกจากนี้ แม้ว่ากลวิธีในปีถัดมา จะยังคงใช้กลวิธีเล่าเรื่องโดยซ่อนตัวผู้เขียน ด้วยการใส่สรรพนามบุรุษที่สาม และการแทรกคำบรรยายในเชิงอธิบายหรือวิเคราะห์ พฤติกรรมตัวละครประกอบการแสดงความคิดเห็นประปรายก็เป็นกลวิธีที่ไม่ได้ลดความเด่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 367.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 254.

ความคิดปะของปีศาจลง ทั้งนี้เพราะการแทรกคำอธิบายเพื่อเสนอความคิดเห็น เป็นไปอย่างกลมกลืนกับเนื้อเรื่องและเป็นช่วงแทรกสั้น ๆ กระชับ ลักษณะ"บทความ"ในนวนิยายจึงแทบจะไม่ปรากฏ ลักษณะเด่นของปีศาจ ซึ่งเป็นนวนิยายเพื่อชีวิตที่ค่อนข้างสมบูรณ์ทั้งด้านเนื้อหาและกลวิธีการเขียน ทำให้นักวิจารณ์หนึ่งกล่าวไว้ว่า

ปีศาจ... เป็นนวนิยายที่ยิ่งใหญ่สำหรับประเทศเล็ก ๆ ซึ่งไม่เคยสร้างสมอะไรไว้มากกว่านิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ และคำประพันธ์หวานหู อย่างประเทศนี้ควรจะต้องยกเรียกได้เช่นนี้ เพราะแม้ว่าเวลาจะล่วงมาถึงปี 2513 นี้ หนังสือเล่มดังกล่าวก็ยังอ่านได้ก็อยู่ แม้นิพนธ์คนรุ่นใหม่ทั่วทุกมุม เพราะยังไม่ปรากฏเลยว่าจะมีใครเขียนนวนิยายขนาดยาวที่ยิ่งใหญ่กว่านี้ขึ้นมา (แน่ละเขียนไม่ได้อีกที่จับ สี่แผ่นดิน เขาไวแล้วควย)¹

ผู้วิจารณ์ท่านนี้ได้ให้เหตุผลถึงสิ่งที่น่าประทับใจในปีศาจว่า ไม่ใช่เพราะเป็นรายงานที่ถูกคองซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตและปัญหาของคนส่วนใหญ่คือชาวนาแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ว่าปีศาจเป็นงานศิลปะที่แสดงถึงจุดมุ่งหมายและความคิดที่เด่นชัดมากที่สุดสำหรับเมืองไทยในยุคหนึ่ง และเมื่อได้พิจารณาปีศาจอย่างถี่ถ้วนแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าปีศาจมีเพียงแต่น่าประทับใจ ยิ่งกว่านั้น ปีศาจยังสร้างพัฒนาการให้นวนิยายไทยอย่างเด่นชัดทั้งในด้านเนื้อหาและกลวิธี

แลไปข้างหน้า-เพื่อชีวิตที่ดีกว่าของประชาชน

"ศรีบูรพา" เขียนแลไปข้างหน้า ภาคปฐมวัยเมื่อ พ.ศ. 2498 ขณะถูกจำคุกเนื่องจากกบฏสันติภาพ ส่วนภาคมัธยมวัย เขียนในช่วงปี พ.ศ. 2500 โดยเขียนลงในปิยมิตร แด่คอนสองของภาคมัธยมวัยยังคงค้างไว้เขียนได้เพียง 3 บท อย่างไรก็ตามจากชื่อ แลไปข้างหน้า และข้อความบางตอนในภาคมัธยมวัย ก็พอจะมองเห็นได้ว่า

¹วิทย์ากร เชียงกุล, "ไม่มีข่าวจากเสนีย์ เสาวพงศ์," ปีศาจ (พระนคร: มิตรนรา, 2514).

จุดมุ่งหมายในการเขียนเรื่อง แลไปข้างหน้า ก็ดูเหมือนเป็นการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ช่วงก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งเรื่องค้างอยู่เพียงสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในระหว่างสงคราม "ศรีบูรพา" แสดงให้เห็นว่าอุดมการณ์เริ่มแรกของคณะราษฎรที่เข้ามาจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็เพื่อแก้ไขความเดือดร้อนทุกข์ยากของราษฎรที่ได้รับการปกครองอย่างไม่เป็นธรรม แต่เหตุการณ์ได้คลี่คลายไปในทางที่ทำให้เป็นที่สงสัยกันว่าระบอบใหม่เป็นเพียงการเปลี่ยนชุดบุคคลผู้ถืออำนาจการปกครองจากชนชั้นสูงมาเป็นบุคคลอีกชุดหนึ่ง ซึ่งมาจากชนชั้นกลาง ผสมกับชนชั้นสูง แต่ในด้านภาวะความเป็นอยู่ของประชาชนก็ยังคงถูกปล่อยปละละเลยไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลง ในท่ามกลางภาวะเช่นนี้ ประชาชนส่วนใหญ่คือ "พี่น้องชาวนา ของเรานั้นมองไปข้างหน้าก็พบแต่ความทุกข์ยากอย่างเดียวกันทั้งนั้น เขาไม่อยากจะกลับไปคู่มันหรอก... เขาอยากรู้แต่ว่าข้างหน้า มันจะมีอะไรดีขึ้นบ้างสำหรับเขา เมื่อได้เกิดการเปลี่ยนแปลงใหญ่โตขึ้นเช่นนี้แล้ว"¹ ดังนั้นความหวังที่ว่าประชาชนจะหันไปสู่วะบอบเดิมก็เป็นเพียงความเพ้อฝันของคนบางกลุ่มเท่านั้น แม้ว่า "คนพวกหนึ่งอาจทำให้ประชาธิปไตยของเราดมจมลง แต่ก็จะต้องมีคนอีกพวกหนึ่งมากู้มันขึ้น และทำให้ทั่วโลกของมันเดินคล่องขึ้นและดีขึ้นเป็นแน่"² ความหวังของประชาชนจึงมีแต่แลไปยังอนาคต แลไปข้างหน้า ไม่ใช่ถอยไปข้างหลัง

เราหลุดออกมาจากหนองน้ำของพวกจรเข้ และเมื่อต้องมาเผชิญกับเสือ เราจะคู่กับถอยเข้าไปในปากจรเข้หรือหรีด มันเป็นไปได้... ทางเลือกของราษฎรมีอยู่แค่ทางเดียว คือเราจะตองฝ่าฟันอันตรายในคองเสือ และค้นหาทางออกไปข้างหน้าเท่านั้น ถ้าพวกคนชั้นสูงเขาคิดว่าราษฎรจะกลับเรียกร้องให้พวกเขามาปกครองประเทศอีก ก็นับว่าพวกเขาได้ฝันไปอย่างนาสงสาร³

¹ ศรีบูรพา (กุหลาบ สายประดิษฐ์), แลไปข้างหน้า ภาคมัธยมวัย (พระนคร: ชมรมหนังสืออุดมธรรม, 2518), หน้า 67.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 245.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

แลไปข้างหน้า จึงเปรียบเสมือนการหยุดทบทวนผลของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และแม้จะมองเห็นปัจจุบันอันฉิบสลายจากความคาดหมาย แต่ก็ยังมีความหวังที่จะเห็นฝ่าต่อไปข้างหน้าโดยไม่ท้อแท้

หากจะพิจารณาแลไปข้างหน้าทั้งสองตอน อาจกล่าวได้ว่าแลไปข้างหน้าภาคปฐมวัยมี เอกภาพและแก่นคานกลวิธีของนวนิยายมากกว่าภาคมัชฌิมวัยซึ่งนอกจากจะไม่จบสมบูรณ์แล้ว หลายตอนยังดำเนินเรื่องคล้ายบทความกล่าวถึงความเป็นมาและเหตุการณ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนการดำเนินเรื่องและพฤติกรรมของตัวละครกลายเป็นส่วนค่อยไป อย่างไรก็ตามภาคมัชฌิมวัยก็เป็นภาคที่คลี่คลายให้เห็นเป้าหมายในการเขียน แลไปข้างหน้า ได้ชัดเจน เนื่องจากในภาคปฐมวัยเป็นเพียงภาคที่กล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และยังไม่ได้ให้คำตอบกับผู้อ่านว่าจะ "แลไปข้างหน้า" ในแง่ใด

แลไปข้างหน้า แสดงให้เห็นพัฒนาการของนวนิยายเพื่อชีวิตอีกก้าวหนึ่งที่เสนอภาพของสังคมไทยด้วยวิธีผ่านทางตัวละครจากและเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างแนบเนียนกลมกลืน ในภาคปฐมวัยซึ่งเป็นสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นการตีแผ่ความเสื่อมถอยของสภาพความเป็นอยู่ของชนสองชั้น โดยการสร้าง จันทา โนนดินแดง เด็กชวานาภาคอีสานที่ได้มีโอกาสมาอยู่ในบ้านของชนชั้นขุนนางคนหนึ่ง และยังสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนระดับ "สูง" ที่มีนักเรียนเป็น "เจ้านาย" เป็นส่วนใหญ่ ศรีบูรพา สร้าง จันทา ให้เป็นเด็กที่ได้รับการอบรมให้ยึดถือค่านิยมดั้งเดิมอย่างแน่นแฟ้นว่า เขาเป็นเด็ก "บ้านนอก" ที่จะต้องสงบเสงี่ยมเจียมตน และการที่เขาได้มีโอกาสเช่นนี้ก็เพราะโชคและเป็นความพึงพอใจของเขาเองอย่างยิ่งที่ได้มาอยู่ในสภาพบ่าวของ "ลูกทวนหลานเขย" ประสพการณ์ของจันทาทำให้เขาเรียนรู้ขึ้นทีละน้อย ในบ้าน "ปราสาท" ที่เขาพำนักอยู่ เขาได้พบการแบ่งแยกผู้คนเป็นชั้น "เจ้านาย" กับบ่าว และยังจัดลำดับชั้นของพวกเจ้านายและบ่าวอีกด้วย ส่วนที่โรงเรียนเทเวศร์รังสฤษฎ์ จันทาได้พบเด็กจากระดับชนชั้นสูงที่สุดและต่ำที่สุดคือเขาเอง แม้เขาจะได้พบเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในใจที่พบความ

อุปนิสัยความโศโครกในแบบแผนการครองชีวิตและสภาพแวดล้อมของชาวนาครผู้เจริญด้วย อารยธรรม แต่ค่านิยมที่ได้รับการสั่งสอนให้ "เจียมกะลาหัว" ก็ทำให้เขาได้เพียงแต่งุนงง สงสัย ประสบการณ์ที่โรงเรียนทำให้จินตาคำได้เรียนรู้ถึงคำว่า "สิทธิ" ความเป็นประชาธิปไตยของครูบางคน ความมีเหตุผลของนิทัศน์เด็กชนชั้นกลางทำให้จินตาคำได้เรียนรู้ จนในที่สุดความเป็นจริงของชีวิตเหล่านี้ชี้แนะจินตาคำว่า เมื่อได้ปล่อยให้ลงสู่สนามการแข่งขันในที่ได้รับโอกาสเท่าเทียมกันแล้ว ปัญหาและความคั่งงมนานาประการก็อาจคลี่คลาย ออกมาจากเด็กทุกคนโดยไม่จำกัดว่าเขาจะต้องมาจากที่ใด แต่โอกาสเหล่านั้นก็ไม่ได้ เปิดไว้สำหรับเด็กทุกคน

หากจะนำภาพสะท้อนแนวคิดซึ่งได้จากเหตุการณ์และพฤติกรรมตัวละครใน แลไปข้างหน้า ภาคปฐมวัยมาปะติดปะต่อกันแล้ว ก็จะได้ภาพสังคมไทยในวงกว้างในสมัย ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งยังคงมีความเหลื่อมล้ำของชีวิตความเป็น ลุขของคนในสังคม ค่านิยมที่ยังเชื่อในพรหมลิขิต การกำหนดความแตกต่างทางชนชั้น ทำให้ความประพฤติอย่างเดียวกัน เมื่ออยู่ประพฤติต่างชั้นกันก็ถูกตีความหมายไปคนละอย่าง "ประเพณีอันดีงาม" หลายประการ ที่ตรงกับวิทยาศาสตร์สังคมอธิบายว่า การที่คนจำพวก หนึ่งมีแต่พื้นชะหน้าที่แต่ไม่มีสิทธิ์ ความคิดเห็นเหล่านี้เป็นการสรุปทบทวนจากประสบการณ์ ของจินตาคำเอง ทำให้กลมกลืนสมจริง และไม่เป็นการเสนอความคิดเห็นในตนเอง "ยึดเยียด" แม้บ่อยครั้ง ศรีบูรพาจะละบทบาทการเล่าด้วยการนำสายตามุขุมที่สามมาเป็น การแทรกความคิดเห็นของผู้เขียนโดยตรง แต่ละตอนที่ได้นำบรรยายพฤติกรรมเล็กน้อย ธรรมดาสามัญด้วยหลักวิทยาศาสตร์สังคมอย่างถึงแก่น และพฤติกรรมของตัวละครก็ให้ความ รู้ลึกถ้อยตามเนื่องจากเป็นเหตุการณ์ธรรมดาสามัญมีเอง แต่ผู้เขียนสามารถใช้ความสังเกต และหยิบมาเสนอได้อย่างกินใจ เช่นตอนที่วันทาเป็นเด็กวัดไปเที่ยวงานภูเขาทอง ในท่าม กลางความอุดมสมบูรณ์ของอาหารและกลิ่นหอม เขาต้องหิวโหยเพราะไม่มีเงิน ต้องกอดบี มากินข้าวคลุกน้ำปลาที่กุฏิพระ เด็กชายแทนลูกศิษย์วัดอีกคนหนึ่ง "หยิบ" ขาเบ็ดมาจากงาน ภูเขาทอง โดยให้เหตุผลว่า "ก็มันหิวนี่วะ... มึงไม่เห็นหรือ ของกินออกเยอะแยะจน

ลานตาไปหมด หมามันยังได้กิน ทำไมกูเป็นคนจะชอกกินกันบ้างไม่ได้ พ่อแม่มูไม่มี"¹
แต่เด็กวัดขโมยขาเบ็ด เช่นเดียวกับเด็กขาเบ็ดข้างหนึ่งให้จันทา เหตุการณ์เพียงเล็กน้อย
ตอนนี้สะท้อนให้เห็นความหวาดหวั่นท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของเมืองหลวงที่ซึ่งเงินเท่านั้น
เป็นศิวินกาลชีวิต เหตุผลของการขโมยของแท่งก็เป็นเหตุผลที่ไม่อาจประนามว่าเลวร้าย
และคว่ำความมีน้ำใจกับผู้หวาดหวั่นด้วยกัน ภาพของเด็กวัดทั้งสองก็เป็นภาพประทับใจอีก
ตอนที่เสริมิให้แลไปข้างหน้ามีชีวิตชีวามากยิ่งขึ้น

ในภาคมัธยมวัย "ศรีบูรพา" แสดงให้เห็นความหวังของคณะราษฎรที่มุ่งหมาย
แก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรที่ได้รับจากการปกครองของชนชั้นสูง โดยกล่าวถึงสาเหตุ
ว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าวเป็นกระแสที่ได้รับมาจากความเปลี่ยนแปลงของ
โลก ราชบัลลังก์หลายแห่งได้ล้มไปทั้งในยุโรป รัสเซีย ระเบิดระบอบการปกครองของชน
ชั้นคนงาน ในจีนเริ่มการปกครองแบบรีบิบอลิกและกระแสดังกล่าวก็แผ่เข้ามาในไทย
การไหวตัวในวงแคบ ๆ มีมาก่อนแล้วในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งมีบทความกล่าวถึงสิทธิ
ของราษฎรในการปกครองประเทศ หนังสือพิมพ์เป็นปากเป็นเสียงแทนคนยากจนมากยิ่งขึ้น
วิกฤตการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทำให้คนที่ไม่เคยคิดไม่เคยฝัน เริ่มคิด และบังเกิดความสงสัย
ในสมรรถภาพของรัฐบาล" เจ้าขุนมูลนาย" แต่สภาพความเป็นไปของสังคมอีกอย่างหนึ่งซึ่ง
ศรีบูรพาไม่ได้กล่าวไว้ในตอนนี้ แต่เป็นภาพสะท้อนที่ชัดเจนในภาคปฐมวัยคือสภาพของสังคม
ที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่ประชาธิปไตยในแวดวงการศึกษาในโรงเรียน เด็กจากชนชั้นต่าง ๆ
เข้ามาเรียนด้วยกัน และระบบของโรงเรียนสอดคล้องกับการปกครองแบบประชาธิปไตย
แม้ว่าสภาพทางบ้านจะยังคงยึดถือค่านิยมแบบชั้นวรรณะ แต่สภาพที่ขัดแย้งกันในโรงเรียน
บ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาในโรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการปูพื้นฐานความเป็นประชาธิปไตย
ให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ส่วนหนึ่งซึ่งเริ่มมองเห็นความไม่เหมาะสมของการปกครอง และค่านิยม

¹แลไปข้างหน้า ภาคปฐมวัย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร: สหพันธ์นิสิตนักศึกษา
อิสานแห่งประเทศไทย, 2517), หน้า 147.

แบบ "เจ้าขุนมูลนาย" แม้ว่าภาพของความเป็นประชาธิปไตยในโรงเรียนเทเวศร์รังสฤษฎี
จะเป็นภาพที่ออกจะเคลือบด้วยอคติของศรีบูรพาอยู่บ้าง เช่นตอนที่ เจ้าคุณ อาจารย์
ใหญ่ของโรงเรียนขอให้เซ่งลูกชาวจีนเด็กนักเรียนคนหนึ่งยกโหม้ให้อาจารย์ หรือการ
สารภาพของ ท่านขุน ครูของจันทาที่ลงโหม้โดยการวินิจฉัยที่ผิด หรือแม้แต่ความคิดของ
นิทัศน์ที่ว่า "พระเจ้าแผ่นดินหรือขุนนางท่านก็มาจากคนธรรมดาเหมือนอย่างเรา ๆ ทั้งนั้น
ท่านอาจารย์ เจ้าคุณ เองแต่เดิมท่านก็ชื่อ "แป้ง" ¹ แต่ในโรงเรียนที่ตีภาพของสงคราม
วอเทอรดู และบรรยายภาพว่า "เวดลิ่งคันชนะศึกวอเทอรดูก็เพราะได้อาศัยสนาม
ฟุตบอลที่โรงเรียนนี้" ซึ่งเป็นการเน้นการทำงานร่วมกันอย่างเป็นคณะ ก็อาจเป็นไปได้
ที่จะมีเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น สภาพแวดล้อมในโรงเรียนมีอิทธิพลต่อเยาวชนรุ่นใหม่ที่ทำให้
เขาเหล่านั้นมีความคิดไม่เชื่อในสิ่งไรเหตุผล และเชื่อมั่นในระบอบการปกครองแบบ
ประชาธิปไตย

เมื่อจันทาและเพื่อนจบจากโรงเรียนพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
พวกเขาจึงมีความหวังกับการ เปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งสำคัญ ยุคสมัยของสามัญชนที่
เริ่มขึ้นทำให้เยาวชนรุ่นใหม่นิยมกับการ เปลี่ยนแปลงมากกว่าจะเสียใจ แม้ว่าจันทาจะได้
รับผลกระทบกระเทือนกับชีวิตส่วนตัว เพราะอุปการะของเขาเป็นขุนนางที่ถูกปลดคนหนึ่ง
แต่ในที่สุด เขาก็มองเห็นความคิดที่ถูกกดขี่ที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของชนส่วนมาก ความ
ตื่นแปรของการปกครองที่มุ่งไปสู่ทิศทางที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย เป็นภาพที่ศรีบูรพาค่อย ๆ
เผยทีละน้อยโดยไม่เฉลียวตาม และอย่างเป็นทางการในเมื่อกรู้อุทัย นิทัศน์ จันทา ต่างก็เห็น
ด้วยกับการ เปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาก่อน ในที่สุดการตัดสินใจว่าสะพานที่ทอดไปสู่ประชา
ธิปไตยได้ถูกรัฐบาลชักขึ้นเสียแล้ว เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2483 เมื่อผู้ครองอำนาจยึด
การผูกขาดการปกครองไปอีกสิบปี หลังจากยั้งสังเลแม่ศาลพิเศษจะได้สั่งประหารชีวิต
ผู้มีความคิดเห็นขัดแย้งทางการเมืองไปแล้วถึง 18 คน อย่างไรก็ตาม ศรีบูรพาก็ฉายให้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 247 - 8.

เห็นความหวังในประชาธิปไตยซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงมติของรัฐบาลได้ด้วยกำลังมติชน ชัยชนะของการคัดค้านของนักหนังสือพิมพ์เป็นครั้งแรก เรื่องการขึ้นระบบบรรดาศักดิ์ของรัฐบาลสมัยนั้น และความหวังในคนเช่นแทน ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากเด็กวัด"ซีโซมย" เป็นกรรมการผู้ถือว่า กรรมการทั้งหมดคือพี่น้องของเขา "เราทั้งหมดเป็นครอบครัวที่ใหญ่ที่สุดในประเทศเรา" และเมื่อรวมกันเข้าแล้วก็จะเป็กำลังอันสำคัญของประเทศและประชาธิปไตย เพราะ คนคนหนึ่งไม่มีความหมายในเวลาที่อยู่โดดเดี่ยวแต่ลำพัง แต่เมื่อเขานำกำลังของเขาเข้าร่วมกับกำลังของคนอื่น ๆ แล้ว ชีวิตของเขาก็มีความหมายขึ้นเพราะเขาได้เป็นส่วนหนึ่งของกำลังทั้งหมดที่แข็งแกร่ง"¹

กล่าวโดยสรุปแล้ว แลไปข้างหน้า เป็นพัฒนาการอีกก้าวหนึ่งของนวนิยายเพื่อชีวิตซึ่งมีความละเอียดละไมด้านกลวิธีที่จะเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมและการเมือง จากเริ่มต้นซึ่งเป็นความคิดคำนึงของครูวัยหกสิบปีคนหนึ่งรำพึงถึงความเปลี่ยนแปลงและความยิ่งใหญ่ของกาลเวลาซึ่งได้กวาดล้างระบบสังคมและสถาบันตลอดจนชนบประเพณีที่อวดอ้างว่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้มามากต่อมาก และทำให้ได้เห็น "ดวงหน้าบางดวงที่โผล่ออกมาจากกลุ่มเมฆ ในห้วงนภากาศได้เคลื่อนลงสู่พื้นดิน และดวงหน้าจากพื้นดินได้ลอยขึ้นไป คุณภาพบางอย่างได้คลี่คลายออกมาจากความเป็นธรรมดาสามัญ และความต่ำต้อย"² นับได้ว่าเป็นการเปิดฉากนวนิยายที่ให้อารมณ์อันละเอียดอ่อนลึกซึ้งของชายชราผู้เป็นครูที่ยังคงมีความขัดแย้งอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ว่าควรที่จะเกาะอยู่กับสมัยของเขาหรือควรที่จะกางแขนออกโอบกอดสมัยที่กำลังเจริญอยู่ และติดตามความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ไปพร้อมด้วยความหวังว่า ชีวิตที่ดีกว่า งามกว่า และเปื่องกว่า จะโผล่ออกจากอนาคตอันใกล้ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ศรีบูรพามีได้จบแลไปข้างหน้าอย่างสมบูรณ์เพื่อที่จะให้ผู้อ่านทราบว่าความคิดคำนึงของครูชราผู้นี้คือใครและรำพึงถึงใครในวันที่ฝนตกพรำ และบรรยากาศที่กาล

¹ แลไปข้างหน้า ภาคมัธยมวัย, หน้า 272.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 24

เยือกเย็นเสียดแทงใจ กล่าวได้ว่า แลไปข้างหน้า โดยเฉพาะภาคปฐมวัย เป็นนวนิยายที่มีเนื้อหาทางการเมืองซึ่งมีกลวิธีสื่อสารกลมกลืนราวกับเข้าชั้นเป็นศิลปะ เป็นจุดบรรจบของเนื้อหาทางการเมืองกับความงดงามด้านกลวิธี ที่บ่งชี้ว่านวนิยายเพื่อชีวิตได้พัฒนาไปสู่คุณภาพที่ระดับหนึ่งทั้งด้านเนื้อหาและกลวิธี

อย่างไรก็ตาม ข้อบกพร่องของ แลไปข้างหน้า ก็ยังคงมีอยู่ เช่น การสร้างจินตนาการจากอภิปรัชญาที่ติดอยู่กับค่านิยม "เจียมกะลาหัว" อย่างแน่นแน่น เมื่อเปรียบเทียบกับนิทาน จินตนาการทางปัญญา และโคธิตักเป็นผู้ใช้แฉะเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในวัยเด็กก็ดูจะสมจริงที่เด็กชาวชนบทจะ "เจียมตัว" แต่หลังจากจินตนาการเป็นเนติบัณฑิตพร้อมกับนิทาน จินตนาการก็ยังคงมีลักษณะเช่นเดิม มิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก และยิ่งได้พบปรากฏ ก็ดูเหมือนจินตนาการหม่อมก็ไม่ผิดจาก "ไอจัน" เมื่อครั้งอยู่ที่บ้านเจ้าคุณอภิบาลราชธานี ลักษณะที่บางครั้งจันทามองสภาพที่พบเห็นอย่างเข้าใจถึงแก่นแท้กับความเป็นคนชั่วและอาจตั้งคำถามที่ไม่น่าถาม ทำให้บุคลิกของจันทกลายเป็นหุ่นไปบ้างในบางครั้ง หรือบทสนทนาของเด็กมัธยมระหว่างจันทกับ แซ่ทอนหนึ่งก็ดูจะเป็นคำพูดของผู้ใหญ่ไม่ใช่เด็กมัธยม

... เซอโหม่นัสใหม่ เมื่อถูกเหยียบหยามในฐานะที่เธอเกิดมาในครอบครัวที่ยากจน...
... ฉันไม่โหม่นัสเลย เพราะว่าคุณพ่อของฉัน เคยชินกับความยากจนมาตั้งแต่เกิด จนกระทั่งตาย เราเป็นเช่นนี้มาหลายชั่วคนแล้ว และใคร ๆ ก็ว่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้...¹

แม่ "กรีนูรพา" จะพยายามให้จันทตอบอย่างผู้ที่ยังงงยึดมั่นอยู่ในคำสั่งสอนเดิมว่าชีวิตเป็นเรื่องที่ฟ้าดินกำหนด มนุษย์ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ แต่ด้วยคำจำนวนอย่างที่ไม่ตอบกันนี้ก็ดูออกจะไม่ใช่ธรรมชาติของเด็กมัธยมขนาดนั้นจะสนทนากัน หรือตอนที่แทนซึ่งกลายเป็นกรรมกรคนหนึ่งผู้สำนึกในความสำคัญของหน่วยเล็ก ๆ เช่นตนว่าจะเป็นผู้สำคัญอันยิ่งใหญ่ในการเปลี่ยนแปลงได้พบกับจันทว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 257

ชีวิตนี้ก็แปลก มันช่างเหินห่างแน่นอนหนทางต่อทุกขุทรมานเสียจริงๆ มันตายยากกับความทุกข์ทรมานบางอย่าง เมื่อคนเราไต่ถีนและคิดวเขาไมอาจที่จะเผชิญกับมันได้นั้น แต่เมื่อถึงเวลาที่เขาคองเผชิญเขาก็ทนมันได้ มากและนานเกินกว่าที่เขาคาดหมาย ขอสำคัญอย่าเสียใจ เมื่อเคยชินกับมัน เขาก็จะรับมันไว้เป็นส่วนหนึ่งแห่งชีวิตของเขา มันเป็นประโยชน์ในส่วนที่มีสร้างคามอดทนและสะสมความจิตใจในชีวิตไทแก่เรา แต่มันเป็นโทษในเมื่อมันเป็นส่วนที่แสดงคามเลวร้ายของชีวิตและเรารับเอาไว้ ควบคุมความรู้สึกเฉยเมยและไม่คิดรทที่จะปลดเปลื้องมันเสีย¹

แน่นอน กรรมกรเช่นแต่นอาจกล่าวเมื่อความเช่นนี้ได้ เพราะการเรียนรูจากชีวิตจริงเป็นบทเรียนที่มีคุณค่า แต่ด้วยถ้อยคำราวกับภาษาเขียนเช่นนี้ก็ออกจะเป็นเรื่องที่ไม่สมจริงนัก อย่างไรก็ตามข้อบกพร่องเหล่านี้ก็เป็นเพียงจุดเล็ก ๆ เมื่อเทียบกับความเด่นคานการเสนอภาพสังคมด้วยการให้เป็นฉากตัวละครและเหตุการณ์ที่กลมกลืนกันไปและหลายตอนศรีบูรพาสามารถหยิบยกเหตุการณ์ธรรมคาสามัญที่สร้างความประทับใจมาบรรยายได้ดี ไม่ว่าจะเป็นความเอื้ออาทรของแมคร้วผู้เป็นบ่าวต่อบ่าวด้วยกันในขณะที่ "เจ้านาย" ยอมให้บ่าวตายดีกว่าจะให้ผิดกรรมเนียมที่บ่าวไ้ช้ นายแพทย์ร่วมกับนาย หรือเรื่องราวของเซ่งลูกจีนผู้ยากไร้ที่จิตใจเยียมไปด้วยความรักแม่แต่กักรู ที่แม่ผู้ใหญ่ เช่น "เจ้าคุณอาจารย์" ก็ต้องพ่ายแพ้อความกว้างขวางของจิตใจ เป็นต้น กล่าวไ้ว่า แลไปข้างหน้า เป็นความพยายามที่จะบันทึกความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองซึ่งมองผานจากทัศนะของผู้รักประชาธิปไตยคนหนึ่ง โดยใช้กลวิธีเขียนในลักษณะความเปลี่ยนแปลงของตัวละครที่ได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป พร้อมกันนั้นก็เสนอโลกทัศน์ที่ไม่ท้อแท้และความหวังในท่ามกลางเมฆหมอกแห่งอุปสรรคบนเส้นทางไปสู่อประชาธิปไตย ซึ่งเป็นลักษณะที่สมบูรณ์ของนวนิยายเพื่อชีวิต แม้ว่า "ศรีบูรพา" จะแต่งไว้ไม่จบก็ตาม

¹แลไปข้างหน้า ภาคมัชฌิมวัย, หน้า 267.

2. ศึกษานหนึ่งของนวนิยายเกี่ยวกับสังคมและการเมือง

ในระยะเดียวกับที่นักเขียนนวนิยายแนว "ศิลปะเพื่อชีวิต" กำลังพัฒนานวนิยายไปสู่การสะท้อนปัญหาสังคมและเสนอแนะแนวทางแก้ไขที่ชัดเจนขึ้น นักเขียนนวนิยายอื่น ๆ ก็หันมาเสนอเนื้อหาที่สะท้อนความขัดแย้งของสังคมไทยเช่นเดียวกัน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียน ไผ่แดง ควยทองทำนองเสียดสี สด กุระไรทีกเขียนระยำ เลือดสีแดงและเลือดสีน้ำเงิน อิศรา อนันท์กุล เขียน ขรวีประลัย มาลัย ชูพินิจเขียน เมืองนิมิต ศรีวิกัน สถาป-วัฒน์ เขียน เมืองทาส และ ก่อนจะสิ้นแสงตะวัน เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าในช่วงนี้นวนิยายที่เกี่ยวกับสังคมและการเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็วจนเป็นแนวโน้มที่เด่นชัดอย่างหนึ่ง

นวนิยายเหล่านี้ให้ภาพของสังคมที่มีความขัดแย้งหรือสภาพอันเลวร้ายของคนหาเช้ากินค่ำ ส่วนใหญ่มักสร้างความขัดแย้งด้านแนวคิดหรือความขัดแย้งของคนต่างชั้นกันในสังคม ซึ่งทำให้แนวคิดและโครงเรื่องของนวนิยายมีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม และที่สำคัญคือทำให้เนื้อหาของนวนิยายไทยขยายวงกว้างออกไปจากการเสนอภาพชีวิตในครอบครัวหรือในวงสังคมจำกัด เป็นการให้ภาพของคนในสังคมวงกว้าง และให้ความสนใจกับเรื่องราวของผู้ใช้แรงงาน ชาวนอนบทหรือผู้ยากไร้มากกว่าเดิม

ทางด้านบรรยากาศทางการเมือง ความขัดแย้งที่เกิดจากลัทธิการเมืองเริ่มเห็นได้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น เมื่อรัฐบาลระคมโมฆะกาทานลัทธิคอมมิวนิสต์ ทามกลางสภาพที่รัฐบาลกำลังหวาดกลัวภัย "แดง" นั้นเอง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผู้เคยสร้างชื่อเสียงในฐานะนักเขียนนวนิยายเรื่องเด่นคือ สี่แผ่นดิน มาแล้ว ก็เขียน ไผ่แดง ขึ้นโดยแฝงจุดมุ่งหมายในการเขียนไว้ว่า

เรื่องไผ่แดงนี้ ผู้เขียนได้เขียนขึ้นเพื่อพยายามชี้ให้เห็นปฏิบัติการในใจคนบางมุมบางเหล่า เมื่อมีลัทธิใหม่หรือของวิเศษมากระทบ ผลที่เกิดขึ้นคือความขัดแย้งระหว่างลัทธิหรือความแตกต่างระหว่างจิตกับวัตถุ!

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, ไผ่แดง, พิมพ์ครั้งที่ 12. (พระนคร : ก้าวหน้า, 2518) หน้า 367.

หัวใจของเรื่องไม่แดงอยู่ที่การเสียดสีผู้รักไผ่ที่คิดอมมิมินส์ว่าไม่มีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์คังถาวอย่างแท้จริง แกวน แกนกำจร กัวละคร เอกกัวหนึ่ง เป็นกัวแทนของคนไทยที่ฝึกไผ่คอมมิวนิสต์ ซึ่งมีลักษณะชวนขันเนื่องจากความรู้ไม่จริง ผู้เขียนกองการชี้ให้เห็นว่าการที่รัฐบาลหวุดกั๊กภัยแดงและระคมโฆษาเตา เช่นนั้น เป็นการกระทำเกินกว่าเหตุ เพราะความจริงแล้ว ผู้นิยมลัทธิเหล่านี้ไม่เป็นที่น่าหวาดกลัวแกลอย่างใด พรอมกันนั้นก็สะท้อนให้เห็นทัศนคติของผู้เขียนซึ่งนิยมการแก้ปัญหาแบบ "ไทย ๆ" อย่างสมการกราง

สมการกราง กัวละคร เอกกัวหนึ่ง เป็นพระในชนบทที่ไม่ได้เป็นเพียงพระคือผู้รักศาสนาเท่านั้น ยังเป็นที่ปรึกษาทั่วไปของชาวบ้านทั้งแควระดับกำนันจนถึงลูกบ้านรับภาระในการแก้ปัญหาทั่วไปของชาวบ้าน และเป็นที่ศรัทธาผู้มีถือศอดจนไว้วางใจให้เป็นผู้ตัดสินใจแทนชาวบ้านทั้งปวง วิธีแก้ปัญหาของสมการกรางใช้ไหวพริบสติปัญญาและบางครั้งก็ถือคติ "ไม่ใคร่ด้วยเล่ห์ กอองเอาด้วยกล" บางครั้งใช้วิธีจัดการอย่างเนียนขาด การค้าเบื่องานหรือวิธีแก้ไขปัญหาของสมการกรางจะชนะแควนทุกครั้งไป เช่นการกำจัดพระจรูญผู้ตักินกับศาสนา หรือวิธีการเรียโรชาวบ้านเพื่อสร้างโรงเรียน เป็นต้น

ไผ่แดง สะท้อนให้เห็นบรรยากาศในระยะที่มีความขัดแย้งเกี่ยวกับความคิดทางการเมือง การปะทะกันทางความคิด แควผู้เขียนมองสภาพคังถาวอย่างไม่เคร่งเค็เรียกไซกลวิธีการเสนอลอยอย่างเสียดสี ซึ่งปรากฏออกมาในรูปการสร้างกัวละคร ฝ่ายที่กองการเสียดสีใหม่มีลักษณะชวนขันเพราะรูไม่จริง การใสสานวนภาษาซึ่งดูเหมือนขัดแย้งกันเองจะนำศัพท์ที่ฝ่าย "ถาวหนา" มักใช้มาลอคเค็เขียน เช่น กอนหนึ่งแควน แกนกำจร พูดถึงการเรียกรองสันภิกภาพว่า "เราจะกองชวยกันป้องกันสันภิกภาพไว้ให้ได้ แมจะกองถ้งมวยถ้งหมัดหรือด้วยมีคควนไม้กัเอา"¹ หรือ "กรงเหล็กไม่สามารถจะช้งวิญญานของเสร์คนผู้ไผ่สันภิกไว้ได้.... เราจะกองลอสูเพื่อสันภิกภาพกอไป แมว่าเราจะอยู่ในคูก"² และ "ชาจะ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

ไม่แพ้.....แควน แคนก่าจร ชบกรามคำรวมออกมากเบา ๆ แก่เสียงคำรวมของเขานั้น
เขารูว่าจะตั้งจากไผ่แดงถึงกรุงเทพฯ และตั้งจนถึงมอสิโควโดยผ่านทางปักกิ่ง"¹ เป็นกัน

ไผ่แดง จึงเกิดขึ้นเนื่องจากสภาพบรรยากาศขัดแย้งทางความคิดด้านการเมือง
การเสียดสีวิพากษ์วิจารณ์คอมมิวนิสต์แสดงออกมาในรูปแบบอื่น ซึ่งก็คือการวิพากษ์วิจารณ์
นโยบายหวาดกลัวภัยแดงเกินกว่าเหตุ อย่างไรก็ตาม ไผ่แดงก็ได้รับอิทธิพลจากนวนิยาย
ทางประเทศ ในฉบับแปลภาษาอังกฤษ กล่าวถึงที่มาของเรื่องราวได้รับแบบอย่างมาจาก
นวนิยายของนักเขียนชาวอิตาลีชื่อ Giovanni Guareschi ซึ่งเขียนล้อเลียน
พวกสังคมนิยมโดยใส่เค้าโครงเรื่องและการดำเนินเรื่องตลอดจนเนื้อหาบางตอน เปลี่ยน
แปลงเพียงสภาพสังคมและบรรยากาศให้เป็นไทยเท่านั้น

บทบาทของ ไผ่แดง ที่มีต่อพัฒนาการนวนิยายไทยจะไม่เด่นชัดนัก นอกจาก
เป็นนวนิยายเกี่ยวกับสังคมและการเมืองอื่นเรื่องหนึ่งในช่วงที่นวนิยายประเภทนี้ขยายตัว
อย่างกว้างขวาง ไผ่แดง เกิดขึ้นในท่ามกลางบรรยากาศที่มีความขัดแย้งทางความคิดเกี่ยว
กับการเมือง และผู้เขียนมองปัญหาด้วยเอกลักษณ์เฉพาะตน กล่าวได้ว่าในบรรดานวนิยาย
เชิงเสียดสีล้อเลียนซึ่งมีอยู่น้อยเล่ม อันใดแก่ พัทธยาของดาวหาง วรรณกรรมชิ้นสุดท้าย
ของ คอกไม้สด และ ไผ่แดง ไผ่แดง จะประสบความสำเร็จมากที่สุด การที่นวนิยายเรื่อง
นี้ได้รับความนิยมอย่างสูง² ไม่ได้อยู่ที่ความสามารถในการสะท้อนสภาพสังคมหรือบริยา-
ทภาพทางการเมือง แต่อยู่ที่กลวิธีการเสียดสีได้อย่างชวนขัน และทัศนะในการมองปัญหา
เครื่องเรียดให้ตลกขบขัน แก่ก็มีสาระที่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ฝ่ายตรงข้ามได้อย่างรุนแรง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

² พ.ศ. 2518 ไผ่แดงได้รับการพิมพ์เป็นครั้งที่ 12 และยังมีฉบับแปลเป็นภาษา
อังกฤษ ญี่ปุ่น เวียดนาม พม่า และภาษาอื่น ๆ อีกหลายภาษา

ในระยะใกล้เคียงกับที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียนเรื่อง ไผแดง สด กุระโรหิต นักเขียนนวนิยายผู้มีชื่อเสียงมาแจวจากนวนิยายชุดประสมการจากปากถึง เริ่มเขียนนวนิยายที่ใหภาพของสังคมไทย โดยเริ่มจาก ระยา ซึ่งเป็นนวนิยายขนาดยาว ถึง 4060 หน้า ระยา เขียนขึ้นในขณะที่สภาพสังคมไทยกำลังปั่นป่วนวุ่นวาย ด้วยความขัดแย้งทางการเมือง การแก่งแย่งชิงอำนาจของนักการเมืองหลายกลุ่มหลายพวก สภาพดังกล่าวปรากฏเด่นชัดในนวนิยายเรื่องนี้ รวมทั้งการเสนออุดมการณ์ในการแก้ไขปัญหาคือ ความคิดเห็นของผู้เขียนด้วย โครงเรื่องของ ระยา ได้รับอิทธิพลมาจากนวนิยายเรื่อง ขบวนเสรีจีนที่สด กุระโรหิต เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2493 อันเป็นเรื่องของขบวนนักศึกษาจีนที่ก่อการจลาจลระลอกที่สามที่ ระยา เป็นเรื่องของตัวละครเอก คือระยาหนุ่มสาวคนหนึ่งที่คงประสบกับความบีบคั้นจากทศกัณฐ์แห่งของผู้มีอิทธิพลประจำท้องถิ่นทั้งแก่เด็ก จนถึงการเข้าร่วมกับขบวนการเสรีไทยในระยะสงครามโลกครั้งที่สอง หลังจากนั้นจึงเข้าร่วมกับขบวนการ "ทโมนคำ" เพื่อปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวงโดยไชยยุทธวิชัยสังกรามโลกและการจารกรรม

สด กุระโรหิตแสดงถึงจุดมุ่งหมายในการแก่งว้าว เขาต้องการสร้างประชาคมที่ของประชาชนผู้รักชาติทุกคนให้รวมกันต่อสู้ "โรคมะเร็ง" คือการฉ้อราษฎร์บังหลวง ระบบคนกลาง การผูกขาด ความฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเป็นที่มาของความยากจนอันเป็นบ่อเกิดของคอมมิวนิสต์ และยังมีจุดมุ่งหมายที่จะเสนออุดมการณ์ในการแก้ไขปัญหาคือวิธีการสหกรณ์ เขาจึงสร้างตัวละครที่ไปฟันถึงอุดมการณ์ดังกล่าวและสร้างเมืองสหกรณ์ขึ้น อย่างไรก็ตาม นวนิยายเรื่องนี้ก็แก่งว้าวเพียงระยา ตัวเอกของเรื่องถูก M.18 จารชนกลางชาติจับไป การแก่งว้าวดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการ "จน" คอพฤทธิกรรมของตัวละคร คือผู้เขียนไม่สามารถคลี่คลายปมปัญหาที่ผูกไว้ได้ ผู้อ่านจะจบเรื่อง ระยา คงด้วยความรู้สึกว้า อุดมการณ์สหกรณ์ไม่มีทางจะสำเร็จไปได้

บทบาทของ ระยา ที่มีต่อพัฒนาการนวนิยายไทยอาจจำแนกได้เป็น 2 ประการ คือ

ประการแรก ระยา แสดงถึงความถ้อยแถลงจากนวนิยายที่เกี่ยวกับสังคมและการเมืองก่อนหน้านั้น ที่ชี้ให้เห็นการปะทะกันทางความคิดเกี่ยวกับการเมือง ความขัดแย้งทางความคิดเห็นในระยา ปรากฏในลักษณะความขัดแย้งของตัวละคร สิด กุ่มะโรหิต ให้ตัวละคร เอกแกละ เป็นตัวแทนความคิดที่แตกกลางกัน ระยาเป็นหนุ่มชนบทที่ของเผชิญปัญหาความอยู่ยงธรรมมาทั้งแก่เด็ก ทำให้เชื่อว่า ความรุนแรงและการต่อสู้ควรถูกกำจัดจะแก้ไขปัญหาได้ ส่วนเกรียงไกร อัครเศรณีไทย เป็นตัวแทนอุดมการณ์ ของยูเซี่ยน คือ อุดมการณ์สหกรณ์ เขาไม่เห็นด้วยกับการใช้กำลังและวิธีการรุนแรง สิด กุ่มะโรหิตพยายามแสดงว่าความคิดของเกรียงไกร ถูกของเหมาะสมกว่า แกละเหมือนจุดมุ่งหมายดังกล่าว จะไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะผลสุดท้าย ความคิดเห็นของเกรียงไกร ก็ดูจะใช้ไม่ได้กับสภาพการณ์ของสังคมและการเมืองไทย ความขัดแย้งของระยากับเกรียงไกร เป็นความขัดแย้งรอง เมื่อเทียบกับความขัดแย้งกับขุนรอน ซึ่งเป็นยุคที่ชูศรีหรือชนชั้น "นายทุน" ความขัดแย้งของระยากับพวกและขุนรอน เป็นความขัดแย้งหลักของเรื่องดังที่ สิด กุ่มะโรหิต เขียนไว้ว่า ระยาเป็นเรื่องราวการต่อสู้ระหว่างความคิดที่เป็นนำหยดหนึ่งกับความชั่วซึ่งเป็นเสมือนน้ำในมหาสมุทร ความขัดแย้งของตัวละครในเรื่องจึงเป็นความขัดแย้งของชนชั้นที่ต่างกัน ในสังคม และความขัดแย้งทางความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการแก้ปัญหา นับได้ว่า ระยา สร้างพัฒนาการในนวนิยายไทยในฐานะ นวนิยายที่เกี่ยวกับสังคมและการเมือง ซึ่งแสดงภาพความขัดแย้งในสังคมไว้ได้กลมกลืนพอสมควร

ประการที่สอง ระยา เป็นนวนิยายที่แสดงอุดมคติทางการเมืองอีกเล่มหนึ่ง ในจำนวนไม่กี่เล่มของนวนิยายไทย การเสนออุดมคติในนวนิยายพัฒนาจากการเสนอความคิดเห็นลอย ๆ มาเป็นการให้ตัวละครทดลองกระทำตามอุดมคติที่เสนอ คือการสร้างเมืองสหกรณ์ การเสนออุดมคติจึงมีลักษณะที่เห็นได้ชัด เจนหรือเป็นรูปธรรมมากขึ้น อย่างไรก็ตามความสำเร็จของ ระยา ก็ไม่ได้อยู่ที่การเสนออุดมคติทางการเมือง ทั้งนี้เพราะผู้อ่านจะเห็นว่าอุดมคติดังกล่าวค่อนข้างจะเป็นไปไม่ได้ยาก และการเสนออุดมคติบางตอนยังมีลักษณะให้ตัวละครเป็น "กระบอกเสียง" เผยแพร่อุดมคติสหกรณ์จนกลายเป็น "เสียงปืนตามกลางวงคอนเสิร์ตไป" ความสำเร็จของระยาอยู่ที่การสะท้อนปัญหาสังคมไทยในยุคที่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง และการตึงเครียดซึ่งกันและกันในเมืองประกอบด้วยกับวิธีการดำเนินเรื่องที่โลดโผนด้วยเรื่องผจญภัยและการตบวงเรื่องชวนให้เกิดความ

สด กุรมะโรหิต ไม่ได้เขียนระย้าต่อจนจบ แต่เขียนนวนิยายเกี่ยวกับสังคม และการเมืองอีก 2 เล่มคือ เลือกสีน้ำเงิน เมื่อ พ.ศ. 2499 และ เลือกสีแดง เมื่อ พ.ศ. 2500 นวนิยายทั้งสองเรื่องนี้ เขาสอดแทรกอุดมการณ์เกี่ยวกับสหกรณ์น้อยลง หันมาเน้นที่การเสนอปัญหาในระบบเศรษฐกิจที่ถือเงินเป็นใหญ่ เป็นระบบที่ทำให้เกิดการชุกฉิบหาย แปรม ป้อมทอง เป็นหนุ่มชนบทซึ่งต้องกลายเป็นอาชญากร เพราะได้มีโอกาสเข้าไปเกี่ยวข้องกับเงินในเรื่องเลือกสีน้ำเงิน ในตอนท้ายเขาสรุปบทเรียนได้ว่าเงินคือความเลวร้ายที่เป็นต้นเหตุให้คนต้องเกลือกกลั้วกับความชั่ว ในเลือกสีแดง ซึ่งเป็นเรื่องต่อจากเลือกสีน้ำเงิน เปรมา ตัดสินใจหนีเข้าป่าเพื่อหนีอำนาจเงิน แต่เขาก็หนีความเกี่ยวข้องกับสังคมรวมทั้งเงินไม่พ้น ท้ายที่สุดเขาต้องถูกเจ้าหน้าที่ผู้เห็นแก่เงินยิงตาย ในตอนจบ สด กุรมะโรหิต สรุปการต่อสู้ของ "เลือกสีแดง" โดยการลงท้ายด้วยเสียงหัวเราะของ ร. ต. ท. เปรี๊ยะว่า "เขาหัวเราะะคังก้อง เสียงหัวเราะะของเขาเป็นสัญญาณที่บอกว่า เลือกสีแดงยังไม่มีทางเอาชนะเลือกสีน้ำเงินได้เลย¹

นวนิยายทั้งสองเรื่องนี้แสดงให้เห็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของนวนิยายไทยมาเป็นนวนิยายมีจุดมุ่งหมายในการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาสังคม โดยเน้นที่ระบบเศรษฐกิจ ผู้เขียนสามารถเสนอแนวคิดวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวในรูปแบบของนวนิยายคือ การแสดงออกทางพฤติกรรมของตัวละคร โคกกลมกลืนพอสมควร อย่างไรก็ตาม เลือกสีน้ำเงิน และ เลือกสีแดง ก็ไม่ใช่นวนิยายเพื่อชีวิตตามความหมายที่กล่าวมาแล้ว เนื่องจากโลกทัศน์ของผู้เขียนที่ไร้ความหวังในการเปลี่ยนแปลงสภาพอันเลวร้ายให้ไปสู่สภาพที่ดีกว่า

นวนิยายที่เสนอปัญหาสังคมในช่วงนี้ยังปรากฏในอีกลักษณะหนึ่ง คือ การเสนอปัญหาของชนบทไทย ใน ขรดีประลัย ของฉัตร อม้นตกุล เรื่องนี้ผู้เขียนให้ภาพเปรียบเทียบของสังคมของแห่งคือ สังคมเมืองในบ่อนการพนัน กับสภาพชนบทที่ชาวบ้านกำลังจะ

¹ สด กุรมะโรหิต, เลือกสีแดง, เล่ม 2. (พระนคร: ผ่านฟ้าวิทยา, 2515), หน้า 908.

อดตายเพราะขาดน้ำ พระเอกซึ่งเดิมมีอาชีพอยู่ในบ่อนการพนัน ตัดสินใจกลับมาที่บ้านเกิดเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่กำลังเดือดร้อน ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าสภาพแร้นแค้นที่ชาวบ้านประสบ ไม่มีใครจะช่วยเหลือได้ นอกจากพวกเขาจะช่วยตัวเอง ชาวชนบทที่กำลังใจที่จะต่อสู้กับความยากลำบากอยู่แล้ว เพียงแต่เขาต้องการความมั่นใจมากขึ้นจากผู้ที่จะนำเขาควยสติปัญญาและความเชื่อมั่นเท่านั้น

จริยประลัย แสดงถึงพัฒนาการของนวนิยายไทยในแง่ที่เสนอสภาพชนบทได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง พร้อมกันนั้นก็ยกย่องให้ความสำคัญกับแรงงานของมนุษย์ที่จะทำให้ความต้องการของเขาประสบความสำเร็จ อิศรา อมันตกุล ไม่ใ้มองชนบทว่ามีแต่ความร้นรมย์ แต่เขาตระหนักดีว่าชาวชนบทต้องเผชิญกับความยากลำบาก ดังตอนหนึ่งของเรื่องว่า

... ในสายตาของคนที่จำเจอยู่กลางนครธรรม ภาพกลุ่มมนุษย์เหล่านี้กำลังไขพลังกะจิกหรือของแคะแต่ละตัวคนต่อสู้กับแผ่นดินบึกที่แข็งกระด้างกว้างไพศาลดูเป็นภาพนาทุเรศหมกหมุ้งและขุบขุ่น แต่ในความรู้สึกของพวกเขา ความเหนียวเหนียวเหนียวและเจ็บแสบฝ่ามือที่ใคร่บักก็คือเครื่อง เช่นสังเวทย์ที่เขาไต่บ่วงสรวงไท่แกสิ่งหนึ่งซึ่งเรียกว่าศรัทธานั้นเหมือนอุยามเรือแตกกลางมรสุม แมแต่กระดานแตก ๆ ซินเคียวที่เหงเตงอยู่ในทะเลบ่ากตองควาเขาไว่กอนเพื่อประคองตัวไทรอก¹

อิสรา อมันตกุล ยังเสนอว่าชาวชนบทเหล่านั้นจะพ้นจากสภาพอันเลวร้ายก็ด้วยการช่วยเหลือตนเอง หากจะรอความช่วยเหลือจากรัฐบาลก็จะเป็นเพียงความฝัน เพราะรัฐบาลซึ่งงบประมาณไปกับการสร้างกรุงเทพฯ ให้สะดวกสบาย ซึ่งก็เป็นการทำให้ช่องว่างระหว่างเมืองหลวงกับชนบทกว้างมากยิ่งขึ้น ฤๅทีตัวเอกของเรื่องซึ่งเคยเป็นสาวสังคม เจ้าของแหล่งการพนันจึงตัดสินใจออกมาอยู่ชนบท หลังจากที่ได้อิ่โอกาสไปพบความแห้งแล้งกันดารควยตนเอง

¹อิสรา อมันตกุล, "จริยประลัย," สยามสมัย 6(27 เมษายน 2596): 13.

นวนิยายที่เสนอความขัดแย้งทางความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองอีกเรื่องหนึ่งคือ เมืองนิมิตร ของ "เรียมเอง" นวนิยายเรื่องนี้ใช้ฉากสงครามโลกครั้งที่สองเช่นเดียวกับตอนหนึ่งของ ระยำ ผู้เขียนสร้างตัวละครที่มีความขัดแย้งในตัวเอง สุริยะ ตัวเอกของเรื่องเป็นลูกครึ่งญี่ปุ่น แต่เขากลับรักเมืองไทยอันเป็นบ้านเกิด และทำงานให้เสรีไทย แทนที่จะเป็นพวกเดียวกับฝ่ายญี่ปุ่น ภัยโศกของเรื่องดังกล่าวผู้เขียนแสดงทัศนะวิพากษ์วิจารณ์สภาพการเมืองของไทยไปควย เขาชี้ให้เห็นว่าคนไทยรักอิสรภาพยิ่งกว่าความอึดของทอง แม้ว่าพวกเขาจะไม่เข้าใจความหมายของประชาธิปไตยเลยก็ตาม

... ท่านองเกี่ยวกับชาวไร่ชาวนาและคนไทยตัวเล็ก ๆ ทั่วไป แก่ๆ จะไม่เข้าใจความหมายของประชาธิปไตยหรือเผด็จการ, ชีวิตวันหนึ่ง ๆ ของแก่อายุที่การต่อสู้ดิ้นรนจากอาหารมีอันไปสู่มือหนาเท่านั้น แต่อย่างคนไทยผู้มีใจเมื่อกวักเมื่อกทราย ทั่วไป, หนักใจที่อิสรภาพของแก่อถูกปล้น หนักใจที่หนทางยังชีพของแก่อถูกทำลาย แก่ก็พร้อมที่จะต่อสู้จนกว่าลมหายใจจะออกจากร่าง¹

ใน เมืองนิมิตร "เรียมเอง" แสดงให้เห็นอิทธิพลของสงครามโลกที่ทำลายสภาพความเป็นอยู่ที่จีจจนหมดสิ้น เขาคัดค้านสงครามซึ่งจะเหลือไว้ให้เพียงเด็กกำพร้า เต็มบ้านเต็มเมือง และยังชี้ให้เห็นว่า ความรักชาติที่กลายเป็นชาตินิยม และมุ่งทำลายล้างชาติอื่นเป็นความผิดที่ไม่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม เขาก็มีความหวังว่ามนุษยธรรมจะยังคงมีอยู่ในมนุษยย์ในท่ามกลางความมุ่งร้ายกระหายเลือดระหว่างสงคราม เขาจึงให้สุริยะหนุ่มลูกครึ่งญี่ปุ่นหันมาเข้ากับฝ่ายที่เป็นธรรม

กล่าวโดยสรุปแล้ว อีกค่านหนึ่งของนวนิยายเกี่ยวกับสังคมและการเมืองก็มีลักษณะเสนอความขัดแย้งทางสังคม และความคิดเห็นทางการเมืองในนวนิยายอย่างเด่นชัดในลักษณะต่าง ๆ กันไป นวนิยายเหล่านี้บางเรื่องมีลักษณะสอดคล้องกับ "นวนิยายเพื่อชีวิต" บางเรื่องก็สะท้อนสภาพสังคมและการเมืองที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง เอกลักษณะ

¹ เรียมเอง (นามแฝง), "เมืองนิมิตร," สยามสมัย 6(พฤศจิกายน, 2596): 15.

ที่เด่นชัดก็คือนวนิยายในช่วงนี้มีจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวข้องกับสังคมมากขึ้น ทั้งระดับสะท้อนปัญหาสังคม วิพากษ์วิจารณ์จนถึงการเสนอแนะอุดมการณ์ในการแก้ไขปัญหาสังคมและการเมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมที่ยุ่งเหยิงวุ่นวายกลืนบดกลืนให้นวนิยายมีลักษณะเกี่ยวข้องกับสังคมและการเมือง หรือทำให้หนักเขียนนวนิยายมีสำเนียงรับผิชอบต่อส่วนรวมมากยิ่งขึ้นนั่นเอง

ในระหว่าง พ.ศ. 2492 - 2500 นวนิยายไทยมีพัฒนาการที่เด่นชัดในด้านเนื้อหา คือ มีนวนิยายที่เกี่ยวข้องกับสังคมและการเมืองมากยิ่งขึ้น นวนิยายเพื่อชีวิตแสดงให้เห็นแนวโน้มใหม่ในสายธารนวนิยายไทย ส่วนทางด้านนวนิยายแนวพาฝันทั่วไป มีนักเขียนใหม่เกิดขึ้นอีกมากมาย เขียนนวนิยายที่ได้รับความนิยมแพร่หลายในหมู่นักอ่าน เช่น นวนิยายของ ว.ณ ประมวลมารค เรื่อง ปริศนา เจ้าสาวของอานนท์ ซึ่งเขียนเมื่อประมาณ พ.ศ. 2494 เป็นนวนิยายแนวพาฝัน รักระจุกกระจิม โคร่งเรื่องเกี่ยวกับความรักมีอุปสรรค และจบลงด้วยความสุข ลักษณะเด่นคือ นางเอกมีลักษณะ "ชน" สามารถขี่ม้า เล่นกีฬา แต่ไม่เป็นคนบ้านแม่เรือนที่ดี ส่วนพระเอกมักเคร่งขรึม หึงชอบดูถูกคน ฉลาดโดยทั่วไปเกี่ยวกับแนวดวงชนชั้นสูงตามความคุ้นเคยของผู้แต่ง นวนิยายชุดนี้เป็นนวนิยายที่นิยมแพร่หลาย แต่ก็ไม่ไ้มีบทบาทต่อพัฒนาการนวนิยายไทยอย่างเด่นชัด

นอกจากนี้ยังมีนวนิยายของ ก. สุรางคนางค์ ชุดต่อจาก บ้านทรายทอง ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงมาแล้ว คือ เรื่อง ดอกฟ้า - โคมผู้จองหอง มีลักษณะเด่นคือ ชายหญิงหญิงงอน เช่นเดิม

นวนิยายที่มีแก่นเรื่องเกี่ยวกับความรักที่น่าสนใจในระยะนี้คือ ชีวิตมิใช่ดอกกุหลาบ ของ นิศยา นาฏยะสุนทร ซึ่งมีท่วงทำนองเขียนค่อนข้างสมจริง ความน่าสนใจของนวนิยายเรื่องนี้อยู่ที่การสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมหลังสงครามที่เต็มไปด้วย "นักแข่งดี" บ้านเมืองเต็มไปด้วยการฉ้อราษฎร์บังหลวง กรุงเทพฯ กลายเป็นศูนย์กลางของความ "สกปรกโสโครก" วัฒนธรรมต่างชาติแผ่กระจายทำให้ศีลธรรมของประชาชนเสื่อมลง นับได้ว่า

องค์ประกอบด้านฉากและบรรยากาศ มีส่วนเอื้ออำนวยให้นวนิยายเรื่องนี้มีลักษณะสมจริงมากขึ้นด้วย เพราะผู้เขียนแสดงให้เห็นว่าชีวิตของเด็กสาวคนหนึ่งต้องจบลงด้วยความล้มเหลวจนถึงขั้นฆ่าตัวตาย เพราะ "อ่อน" ต่อโลกที่เต็มไปด้วยความเลวร้ายหลอกลวง นอกจากนี้องค์ประกอบด้านโครงเรื่อง การผูกปมปัญหาแบบรักสามเส้า หรือกลวิธีการเล่าเรื่องก็ไม่ได้แปลกใหม่หรือมีบทบาทในการบุกเบิกพัฒนานวนิยายไทยเท่าใดนัก

ส่วนนวนิยายที่เกี่ยวกับชีวิตในครอบครัว หรือมีแก่นเรื่องเกี่ยวกับความรักอื่น ๆ ยังมีนวนิยายของ อ. ไชยวรศิลป์ นวนิยายของ ศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์บางส่วนที่เสนอภาพชีวิตในครอบครัวของชนชั้นสูง และชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำในบ้าน เช่น โศกนาฏกรรมของสัตว์เมือง นวนิยายของนักเขียนผู้นี้มักเน้นความแตกต่างของคนในสังคมในลักษณะต่าง ๆ กัน พร้อมทั้งเปิดเผยให้เห็นสภาพที่ชนชั้นต่ำได้รับความบีบคั้นอย่างโหดร้าย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย